

รายงานการวิจัย (ฉบับร่างสมบูรณ์)

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทาง
ศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

ภายใต้แผนงานวิจัย

เรื่อง การพัฒนาเชิงพื้นที่เชิงสร้างสรรค์เพื่อการยกระดับการท่องเที่ยว
ผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม จังหวัดน่าน

โดย

ผศ.สมคิด นันดี๊ะ

นางสาวสุบินรัตน์ รัตนศิลา

นางสาวคนงนาฏ รุณรุฒิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800766067

รายงานการวิจัย (ฉบับร่างสมบูรณ์)

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทาง
ศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

ภายใต้แผนงานวิจัย
เรื่อง การพัฒนาเชิงพื้นที่เชิงสร้างสรรค์เพื่อการยกระดับการท่องเที่ยว
ผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม จังหวัดน่าน

โดย

ผศ.สมคิด นันตะ

นางสาวสุบินรัตน์ รัตนศิลา

นางสาวคนงนาฏ รุณวุฒิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800766067

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

- ชื่อรายงานการวิจัย :** กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน
- ผู้วิจัย :** ผศ.สมคิด นันตะ, นางสาวสุบินรัตน์ รัตนศิลา, นางสาวคณนาภ รุณวุฒิ
- ส่วนงาน :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
- ปีงบประมาณ :** ๒๕๖๖
- ทุนอุดหนุนการวิจัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน ๒) เพื่อศึกษาปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน ๓) เพื่อเสนอแนวทาง รูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้เทคนิควิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เลือกพื้นที่วิจัยแบบเจาะจง เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๒๐ คน เลือกแบบเจาะจงจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบ กลุ่มผู้นำศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มองค์กรทางภาครัฐ ในชุมชนอำเภอภูเพียง ๗ ตำบล และคัดเลือกชุมชนที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวผ่านทุนทางสังคม ๔ แห่ง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลได้แก่แบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ตัวต่อตัว วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียง จังหวัดน่านอย่างยั่งยืนมีปัจจัยและแนวทางส่งเสริม ๗ ประเภท ได้แก่ ๑) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และบทบาทของผู้นำ ๒) ปัจจัยระดับเพศ อายุ การศึกษา และบทบาทหน้าที่ของบุคคลในชุมชน ๓) ปัจจัยด้านองค์กร บรรยากาศการทำงาน การสื่อสารองค์กร การเอาใจใส่แก้ปัญหา การประชาสัมพันธ์ ๔) ศักยภาพของการประชาสัมพันธ์ดึงดูดนักท่องเที่ยว อัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของทุนทางสังคม ๕) ปัจจัยด้านสิ่งอำนวยความสะดวกของแหล่งท่องเที่ยว ๖) ศักยภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยว และ ๗) ปัจจัยภายนอกองค์กร การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาคีเครือข่าย แผนการพัฒนา

แนวทางการส่งเสริมรูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม ผู้นำทางทุนทางสังคม ได้แก่ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ร่วมจัดทำแผนการท่องเที่ยวของตนนำไปสู่

กระบวนการพัฒนา ส่งเสริม อัตลักษณ์ที่มีอยู่ให้เป็นที่สนใจผ่านการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย โดยเน้น
การบริหารจัดการ และการบริหารแก่นักท่องเที่ยวให้ประทับใจ

กิตติกรรมประกาศ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญตาราง	ค
สารบัญภาพ	ง
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการ	๗
๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	๙
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย	๓๐
๒.๔ แนวคิดทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๓๗
๒.๕ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน	๔๗
๒.๖ แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม	๕๓
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕๘
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๖๔
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๖๔
๓.๒ พื้นที่ศึกษา ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๖๕
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	๖๖
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๖๗
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๘
๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย	๖๘
๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย	๙๙
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	
๔.๑ ต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวอำเภอภูเพียง	๖๙
๔.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน	๘๑
๔.๓ ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน	๘๓

สารบัญ(ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๔.๔ แนวทาง รูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน	๘๖
๔.๕ วิเคราะห์องค์ความรู้ ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอภูเพียงอย่างยั่งยืน	๘๙
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๒
๕.๒ อภิปรายผล	๙๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการให้บริการ	๙๘
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	
ผนวก ก	
ผนวก ข	
ผนวก ค	
ผนวก ง	

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๒.๑	ระดับการมีส่วนร่วมของนรินทร์ชัย พัฒน์พงศา	๒๖
๒.๒	แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน	๒๗

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๒.๑ แสดงวงจรการมีส่วนร่วม	๑๘
๒.๒ แสดงขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม	๑๙
๒.๓ แสดงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน	๒๐
๒.๔ แสดงระดับการมีส่วนร่วม	๒๓
๒.๕ ระดับการมีส่วนร่วมของปรีดี โขติช่วงและคณะ	๒๕
๒.๖ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของ สนธยา พลศรี	๒๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

น่าน เป็นจังหวัดเล็กๆ ที่มีความร่ำรวยของต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น อันทรงคุณค่าที่ถูกลืมทอดรักษา และเผยแพร่มาอย่างยาวนานหลาย ๆ มิติ แต่ในขณะเดียวกันนั้น น่าน ก็ต้องเผชิญกับความท้าทายของการสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมแบบเดิมกับการพัฒนาของสังคมสมัยใหม่ที่มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ด้วยสถานะทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิต เป้าหมายของการพัฒนาของภาครัฐ เอกชน องค์กรภาคีเครือข่าย พยายามผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจเฟื่องฟูก้าวกระโดด

การนำเอาความท้าทายนี้มาเป็นโจทย์ในการพัฒนาเมือง จึงถือว่าเป็นโจทย์ที่มีความท้าทายอย่างยิ่งว่า น่านจะสามารถรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ทางวัฒนธรรมที่มีไว้ได้หรือไม่จากความท้าทายดังกล่าวการเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจบนฐานราก มักจะเกิดจากลักษณะของชุมชนที่มีความเข้มแข็งโดยมีทุนทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อนำมาซึ่งการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในชุมชน ผ่านการบริหารแบบมีส่วนร่วม มีผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานขององค์กร เป็นวิธีการบริหารที่ช่วยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำงานได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจหรือการปฏิบัติงานในหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้เกิดความผูกพันและความรับผิดชอบต่อองค์กรมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ผู้บริหารจะต้องเห็นความสำคัญ พร้อมทั้งมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดพื้นฐานและองค์ประกอบที่สำคัญของการบริหารแบบมีส่วนร่วม และสิ่งสำคัญจะต้องทราบถึงประโยชน์ ข้อจำกัดและปัญหาอุปสรรคของการบริหารแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้สามารถนำไปใช้ได้เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร สมยศ นาวิการ^๑ ได้กล่าวถึงอุปสรรคของการใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพว่า อุปสรรคเหล่านี้อาจเกิดขึ้นกับหลาย ๆ ปัจจัย ดังนี้ อุปสรรคทางด้านองค์การซึ่งจะยึดติดกับประเพณี ปรัชญาและค่านิยมขององค์กร คุณภาพของนโยบายและระเบียบวิธีปฏิบัติงาน คุณภาพของเจ้าหน้าที่ โครงสร้างขององค์กร การขาดบรรยากาศสนับสนุน การขาดระบบการให้รางวัลในการมีส่วนร่วม นอกจากอุปสรรคทางด้านองค์การแล้ว อุปสรรคบางอย่างอาจเกิดขึ้นจากตัวผู้บริหารเองที่ขัดขวางการใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วม เช่น ความไม่เข้าใจ การขาดความมั่นคงหรือความกลัวที่สูญเสียอำนาจการบริหารไป เป็นต้น ส่วนอุปสรรคทางด้านผู้ใต้บังคับบัญชานั้น อาจเกิดขึ้นจากการขาดความสามารถ ขาดความต้องการ การไม่รับรู้ว่าถูกคาดหวังให้มีส่วนร่วมและความกลัว นอกจากนี้ยังมีอุปสรรคทางด้านสถานการณ์ที่ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดด้านเวลา งานและอิทธิพลทางด้านสภาพแวดล้อม หากจะพัฒนาเศรษฐกิจพื้นฐานของชุมชน โดยใช้การท่องเที่ยวแบบวิถีชุมชนนำเศรษฐกิจต้องตระหนักถึงหลักการการท่องเที่ยววิถีชุมชน เป็นการท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบท ที่มีลักษณะวิถีชีวิตและผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษได้แก่ ศาสนสถาน ภูมิทัศน์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีที่มีความโดดเด่น การท่องเที่ยวเชิงทัศน

¹ สมยศ นาวิการ . การบริหารแบบมีส่วนร่วม. (กรุงเทพฯ :บรรณกิจ, ๒๕๔๕). หน้า ๒๕ - ๓๖.

ศึกษาทางศาสนา เป็นการเดินทางเพื่อทัศนศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปรัชญาทางศาสนานักปฏิบัติ ปัญญา ความรู้ สัจธรรมแห่งชีวิต รวมถึงได้ประสบการณ์และความรู้ใหม่จากการเดินทางไปท่องเที่ยวสัมผัสวิถี การดำเนินชีวิต วัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น อันจะทำให้คุณค่าและมูลค่าในการเดินทางท่องเที่ยวเพิ่ม มากขึ้น

จากเหตุผลข้างต้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนระดับผู้นำ ชุมชน ผู้มีส่วนได้เสีย และ นักท่องเที่ยวให้เกิดสัมฤทธิ์ผลได้ พื้นฐานหรือต้นทุนของชุมชนทุกชุมชนย่อมมีทุนทางศิลปวัฒนธรรมที่ โดดเด่น เป็นทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นมาอย่างช้านาน ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคม หรือโครงสร้างทางสังคมที่เราสามารถเรียกเอาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากมันได้ ตัวอย่างของทุน ทางสังคมที่มักถูกกล่าวถึงคือ ความเชื่อถือไว้วางใจกัน (Trust) เครือข่าย (Network) สถาบัน (Institution) สิ่งที่ต้องตระหนักเสมอก็คือว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมอันไหน ที่เป็นทุนทางสังคมได้ เราต้องสามารถเรียกเอาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เราต้องการจากมันได้ด้วย นั่นคือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เราต้องการจะเป็นตัวจำกัดในเบื้องต้นว่า ความสัมพันธ์ทางสังคม หรือโครงสร้างทางสังคมอันไหนบ้างที่เราสามารถใช้เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ ทุนทางสังคมของคน กลุ่มหนึ่งไม่จำเป็นต้องเหมือนกับของคนอีกกลุ่มหนึ่ง ยังไม่นับว่า ทุนทางสังคมของคนบางกลุ่มกลับ เป็นผลเสียต่อคนอีกหลายกลุ่มหรือสังคมโดยรวมก็ได้^๒ ในประเทศไทยเอง มีตัวอย่างมากมายที่แสดง ให้เห็นว่า ทุนทางสังคมโดยเฉพาะการรวมกลุ่มหรือรวมตัวกันจัดสรรทรัพยากรกันเองของคนในชุมชน ที่มีความไว้วางใจเชื่อใจกัน สามารถทำให้พวกเขาได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหลายอย่าง เช่น การ ตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นแหล่งเงินทุน การรวมตัวเพื่อจัดสรรทรัพยากรน้ำ ป่า ที่ดินสาธารณะของ ชุมชน กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือกต่างๆ เป็นต้น ยิ่งกลุ่มหรือเครือข่ายเหล่านี้สามารถเชื่อมกับกลุ่ม อื่นๆนอกชุมชนอย่างหลากหลายแล้ว ทุนทางสังคมก็จะยิ่งขยายวงมากขึ้นเท่านั้น

การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนทางสังคม คือ กระบวนการสร้างน้ำใจ การเอื้ออาทร การ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จากคนในชุมชนและเครือข่ายตามวิถีของภูมิปัญญาชาวบ้าน ใน รูปแบบประเพณีและวัฒนธรรม ความเชื่อ ความศรัทธา ภาวะผู้นำทางศาสนา ซึ่งเป็นมรดกทาง สังคมไทยมาโดยตลอด เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวสังคมไทยผูกพันกันมาช้านาน แต่ความหมายนั้นก็มิหลาย มิติทั้งใน มิติที่เป็นเรื่องของระบบคิดและในมิติของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจกัน ความสำนึกร่วมกัน ของความเป็นชุมชนเดียวกัน ดังนั้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจครอบครัวเป็น พื้นฐานของสังคมในชุมชนที่มีศิลปวัฒนธรรม ตามปัจจัย ๔ รวมทั้งความเป็นศิลปะของชุมชนเช่น ศิลปะของเสนาสนะ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ มนุษย์สร้างขึ้นรวมเป็นต้นทุนของชุมชนที่มีความโดดเด่น ทุนทางสังคมถือเป็นทุนสำคัญที่เสริมสร้างวิถีชีวิตที่ดีงามของคนในสังคมและสนับสนุน การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการปกครองของประเทศมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้าง การท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นในจังหวัดน่าน

ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัด น่านจึงเป็นชุมชนที่น่าสนใจในการศึกษาหาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อเป็นทุนของชุมชน มาส่งเสริมและพัฒนาสร้างคุณค่าและมูลค่า สร้างรายได้ให้กับชุมชนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์

² สีนาด ตรีวรรณไชย, <https://prachatai.com/journal/๒๐๐๕/๐๑/๒๒๖๒>

ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น การสร้างเครือข่ายผ่านการมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ ประชาชน จะทำให้ การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์เพราะเป็นการพัฒนาจากศักยภาพที่เหมาะสมของแต่ละ ท้องถิ่น นำไปสู่การพัฒนาประเทศบรรลุวัตถุประสงค์ตามยุทธศาสตร์ที่ได้ตั้งไว้ จึงต้องมีการศึกษา ข้อมูลกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอกุเพียงจังหวัดน่านอย่างยั่งยืน เพื่อประกอบการวางแผนการพัฒนา การสร้างความรู้ความ เข้าใจกับคนในท้องถิ่นให้ชัดเจน นอกจากนี้การร่วมกันขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยใช้แนวทางการ เชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติของชุมชนสมาชิกหรือผ่าน กระบวนการวิจัย และการขับเคลื่อนโดยหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการส่งเสริมการ ท่องเที่ยวทั้งในระดับชุมชน และการเชื่อมโยงเครือข่ายจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

จากการที่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ในประเทศไทยมีหลากหลายสาขา ทั้งที่เป็นสาขาอาชีพ เฉพาะทางหรือสาขาที่สามารถช่วยสนับสนุนอุตสาหกรรมอื่น ๆ ประเทศไทยยังมีภูมิปัญญาสร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสืบทอดมาเป็นงานช่างสิบหมู่ ทั้งงานประติมากรรม งาน จิตรกรรม และงานประณีตศิลป์ อีกทั้งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างงานศิลปหัตถกรรมที่ประณีตวิจิตร อันทรงคุณค่าในแบบดั้งเดิมอยู่แล้ว อาทิ การทอผ้าไหม การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง แม้แต่งานจักสานจากวัตถุดิบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ย่านลิเภา เส้นกก ไยตาล ไม้ไผ่ กระจูด ป่านศรนารายณ์ ผักตบชวา ฯลฯ คนไทยก็สามารถนำมารังสรรค์ให้เกิดมูลค่าได้ทั้งสิ้น ตามแต่ ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น แต่เมื่อนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาบวกเพิ่มกับความคิดสร้างสรรค์ รั้งสรรค์ให้มี คุณค่าแตกต่างไปจากเดิม ก็ก่อให้เกิดสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูงกว่าเดิมหลายเท่าตัว เช่น จิม ทอมป์สัน ตำนานผ้าไหม แบรินด์ไทยในยุคแรกๆ ที่นำผ้าไหมมาออกแบบใหม่ให้โดดเด่นทันสมัย กลายเป็นสินค้าสุดหรู ที่ทำตลาดไปทั่วโลก ตัวอย่างหัตถกรรมที่นำวัสดุธรรมชาติที่ใช้ความคิด สร้างสรรค์มาปรับเปลี่ยนรูปแบบ จนได้รางวัลและประสบความสำเร็จประเทศไทยเอง มีภูมิปัญญา สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสืบทอดมาเป็นงานช่างสิบหมู่ ทั้งงานประติมากรรม งานจิตรกรรม และงานประณีตศิลป์ อีกทั้งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างงานศิลปหัตถกรรมที่ประณีต วิจิตรอันทรงคุณค่าในแบบดั้งเดิมอยู่แล้ว อาทิ การทอผ้าไหม การทำ เครื่องปั้นดินเผา การทำ เครื่องเงิน เครื่องทอง แม้แต่งานจักสานจากวัตถุดิบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ย่านลิเภา เส้นกก ไยตาล ไม้ไผ่ กระจูด ป่านศรนารายณ์ ผักตบชวา ฯลฯ คนไทยก็สามารถนำมารังสรรค์ให้เกิดมูลค่าได้ทั้งสิ้น ตามแต่ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น แต่เมื่อนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาบวกเพิ่มกับความคิดสร้างสรรค์ รั้งสรรค์ ให้มีคุณค่าแตกต่างไปจากเดิม ก็ก่อให้เกิดสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูงกว่าเดิมหลายเท่าตัว ^๓

จังหวัดน่านเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีการสั่งสม วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน อันเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาจังหวัดน่าน ให้คงอยู่อย่างมีเอกลักษณ์ สืบทอดเป็นมรดกจากรุ่นสู่รุ่นบนฐานของวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม เป็นทุนที่มี คุณค่าที่มีอยู่ในตัวเอง ของทุนทางสังคมที่ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน ทุนทางปัญญา ทุน ทางด้านอาหาร ทุนทางด้านดนตรี และการแสดง ทุนทางด้านศิลปะ ทุนทางด้านกาย ทุนด้าน การคมนาคม อีกทั้งยังมีทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาเป็นวิถีชีวิตของชาวเมืองน่านที่

^๓ วัฒนธรรม คุณค่าสู่มูลค่า ,กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม สำหรับใช้ประโยชน์เพื่อ เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและการศึกษา๒๕๖๒.

มีมาตั้งแต่ในอดีต ทูทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทั้งที่ดิน ป่าเขา แม่น้ำอากาศ ทูทางภูมิศาสตร์ ทูทางปัญญา และทูทางการท่องเที่ยวในด้านปัจจัยที่สนับสนุนทูทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้ จังหวัดน่านเป็นเมืองเก่าที่มีชีวิต^๔ ในยุทธศาสตร์ตามแผนพัฒนาจังหวัดน่าน ได้กำหนดตำแหน่งการพัฒนา (Positioning) ใน ๕ ประเด็น คือ ๑. บริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสมบูรณ์ การอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติ ให้เป็นเมืองแห่งชุมชนคนต้นน้ำที่คงความสมบูรณ์โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ๒. พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงอนุรักษ์ การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เด็กและเยาวชนให้มีความรู้และปลูกฝังจิตสำนึก พร้อมเปิดรับนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ ๓. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการค้าชายแดนให้มีมาตรฐานมากขึ้น เพื่อรองรับการเข้าสู่เศรษฐกิจอาเซียนที่จะเกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งทางเศรษฐกิจที่สำคัญ เปิดประตูสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเวียตนาม และจีน (จีนตอนใต้) ๔. ผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยเพื่อการบริโภคในพื้นที่ ๕. พัฒนาการค้าการลงทุน ยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนที่โดดเด่นตามแนวทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ดังนั้น ผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพของจังหวัดน่าน ด้านเศรษฐกิจ คือ การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและวัฒนธรรม^๕ จะเห็นได้ว่าจังหวัดน่าน มีต้นทูทางสังคมที่พร้อมจะยกระดับและสร้างมูลค่าการประกอบการและการท่องเที่ยวผ่านทูทางศิลปวัฒนธรรมจากการสร้างความร่วมมือกับทุกภาคส่วน

ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทูทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่านอย่างยั่งยืน ศึกษาปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทูทางศิลปวัฒนธรรม และเสนอแนวทาง รูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทูทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทูทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทูทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทาง รูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทูทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ รูปแบบการกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทูทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

^๔ เลหล้า ตรีเอกานุกูล ,วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^๕ สำนักงานสถิติ รายงานวิเคราะห์สถานการณ์จังหวัดน่าน ๒๕๖๒

๑.๓.๒ ผลการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๑.๓.๓ วิธีและกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๓ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยทีมวิจัยจากวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เป็นผู้ออกแบบกระบวนการร่วมกันกำหนดกิจกรรมการวิจัย แล้วดำเนินงานวิจัยตามแผนที่จัดทำไว้ โดยมีคณะนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดน่าน ให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัย ซึ่งมีวิธีการดำเนินงาน โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม การสร้างมูลค่าเพิ่มบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรม การส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรม เชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงอนุรักษ์

๑.๔.๒ ขอบข่ายด้านพื้นที่/องค์กร

ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ทำการศึกษาวิจัยในพื้นที่อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ประกอบด้วย ๗ ตำบลดังต่อไปนี้ ๑. ตำบลม่วงตึ๊ด ๒. ตำบลนาปัง ๓. ตำบลน้ำแก่น ๔. ตำบลน้ำเกีฮน ๕. ตำบลเมืองจั้ง ๖. ตำบลท่าข้าว และ ๗. ตำบลฝายแก้ว ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ แยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๗ ประเภท คือ ๑. แหล่งธรรมชาติที่มีความสวยงามโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเช่น ป่า เขา น้ำตก ถ้ำ ๒. แหล่งโบราณคดี/ แหล่งประวัติศาสตร์/ ศาสนสถานที่สวยงาม ๓. พิพิธภัณฑสถานบ้าน ๔. งานบุญพื้นบ้าน งานประเพณีพื้นเมืองในรอบปี (๑๒ เดือน) ๕. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิถีชีวิตพื้นบ้าน และการประกอบอาชีพหลักในชุมชน ๖. ร้านอาหาร สวนเกษตรต่าง ๆ และ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ๗. บุคลากรในท้องถิ่นที่มีความสามารถทำงานในธุรกิจท่องเที่ยวด้านบริการอย่างมีคุณภาพในแต่ละสาขา เช่น บริการรถนำเที่ยว เรือนำเที่ยว บริการในร้านอาหาร และบริการนำเที่ยว (มัคคุเทศก์ท้องถิ่น หรือ วิทยากรในท้องถิ่น) เป็นต้น

๑.๔.๓ กลุ่มเป้าหมายหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยในเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยดำเนินการร่วมกับสถานที่กับส่วนงานภาครัฐ เอกชนและชุมชนที่มีส่วนร่วมในส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงกับ

รากฐานทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงอนุรักษ์ของกลุ่มผู้ประกอบการ ภาคเอกชน และภาครัฐด้วยทุนทางศิลปะ วัฒนธรรม และทรัพยากรในพื้นที่อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ดังนั้นจึงกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-Informant) ที่เป็นตัวแทนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมจำนวนทั้งหมด ๕๐ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. ประชาชนชุมชน ตำบลละ ๒ คน รวม ๑๔ รูป/คน
๒. ผู้ประกอบการท่องเที่ยวในตำบลละ ๒ คน รวม ๑๔ รูป/คน
๓. หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน ตำบลละ ๒ คน รวม ๑๔ รูป/คน
๔. บุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์นครน่านที่ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนและร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน จำนวน ๘ รูป/คน

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคล ได้มีส่วนช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยจิตใจ และอารมณ์ของแต่ละบุคคลในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงานและร่วมรับผิดชอบ ในเรื่องต่างๆที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมในการบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของสังคมในระบบเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง ผลผลิตทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ ทุนทางวัฒนธรรมที่จับได้ เช่น โบราณสถาน มรดกทางวัฒนธรรม ผลงาน ศิลปะแขนงต่าง ๆ ทั้งภาพวาด หัตถกรรม ดนตรี ภาพยนตร์วรรณกรรม ที่สามารถวัดมูลค่าเป็นตัวเงินได้ ส่วนทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ความเชื่อ จารีต ประเพณี วิถีชีวิต

มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ในอดีตที่ผ่านมาได้เคยสร้างไว้ เพื่อใช้ประโยชน์ในการใช้สอย ทั้งในการดำรงชีพและพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งจัดเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมโดยฝีมือมนุษย์ในอดีต เช่น ซากบ้านเรือน ซากโบสถ์วิหาร ศาสนสถาน ซากกำแพงคูเมือง สถานที่ประกอบพิธีกรรม หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมชุมชน หมายถึง การกระทำการเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและสร้างความร่วมในชุมชนเป็นการพัฒนาที่สร้างความสัมพันธ์ในการทำงานระหว่างองค์กรรัฐบาลกับกลุ่มชุมชนและพลเมืองให้มีความยั่งยืน

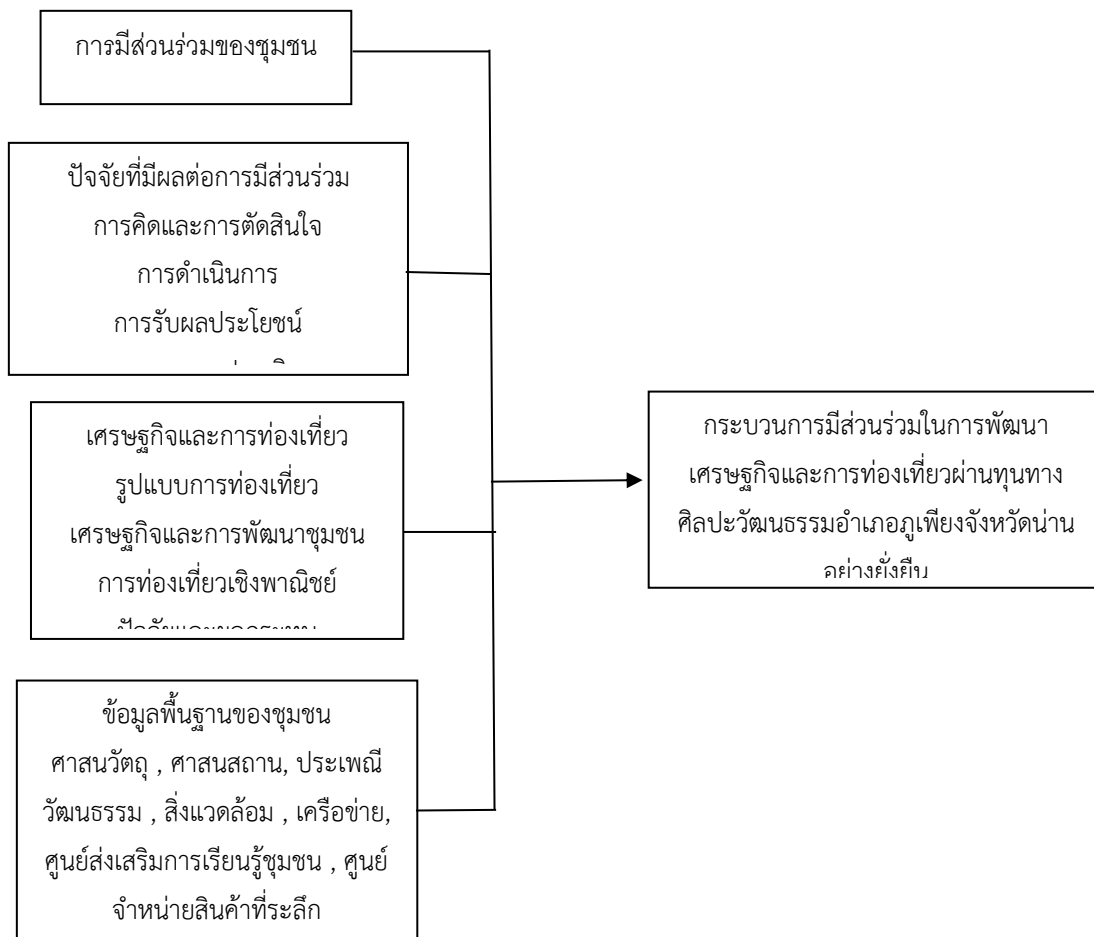
การพัฒนาเศรษฐกิจ หมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดความจำเป็นทางเศรษฐกิจโดยสม่ำเสมอและต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนานพอที่จะทำให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมและยกระดับการดำรงชีพของประชาชนให้สูงขึ้น เกิดการเพิ่มขึ้นของรายได้ที่แท้จริงต่อบุคคล (per capita real income) ตลอดระยะเวลายาวนานเพื่อให้มาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ดีขึ้นกว่าเดิม การกระจายรายได้เป็นไปอย่างเสมอภาค ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากรายได้ที่เพิ่มขึ้นอย่างเท่าเทียมกัน

การพัฒนาเชิงพื้นที่ หมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดความจำเป็นทางเศรษฐกิจโดยสม่ำเสมอและต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนานพอที่จะทำให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของสังคมให้เกิดการยกระดับพื้นที่ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของรายได้ที่แท้จริงต่อบุคคล

(per capita real income) ตลอดระยะเวลายาวนานเพื่อให้มาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ดีขึ้นกว่าเดิม การกระจายรายได้เป็นไปอย่างเสมอภาค ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากรายได้ที่เพิ่มขึ้นอย่างเท่าเทียมกัน

๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวความคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้รูปแบบการกระบวนกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๑.๗.๒ ได้กระบวนกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๑.๗.๓ ได้กลวิธีใดที่จะกระบวนกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๑.๗.๔ องค์กรความรู้การกระบวนกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน ” มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน ๒. เพื่อศึกษาปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน และ ๓. เพื่อเสนอแนวทาง รูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

ผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอันจะนำไปสู่การกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน มีรายละเอียดดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม
- ๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย
- ๒.๔ แนวคิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการสร้างมูลค่าเพิ่ม
- ๒.๕ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน
- ๒.๖ แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม

ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) หมายถึง ผลผลิตทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ทุนทางวัฒนธรรมที่จับได้ เช่น โบราณสถาน มรดกทางวัฒนธรรม ผลงาน ศิลปะแขนงต่าง ๆ ทั้งภาพวาดหัตถกรรม ดนตรี ภาพยนตร์วรรณกรรม เหล่านี้มักจะมีมูลค่าเป็นตัวเงิน ได้ ส่วนทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ความเชื่อ จารีต ประเพณี วิถีชีวิต คำว่า “ ทุน ” หมายถึง สิ่งที่คุณค่าได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมอันกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้คุณค่าสามารถนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนได้ เช่น ความรู้รสนิยมกิริยามารยาท นอกจากนี้ยัง หมายถึง ทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มีคุณค่าอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่คุณค่าเชิง เศรษฐกิจโดยตรง แต่มีมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจ ได้ เช่น งานศิลปะหนังสือ

ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น สิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวันบางเรื่องยังต้องใช้ตามแบบแผนดั้งเดิมหลาย ๆ เรื่องสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้วัฒนธรรมนั้นไม่ให้งงหายมีการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน นักท่องเที่ยวต่างถิ่นต่างแดน ซึ่งไม่คุ้นเคยกับวัฒนธรรมนั้น ๆ ก็จะไม่

สามารถมีอารมณ์ร่วมกับงานหรืออาจจะแค่เกิดความตื่นตาตื่นใจ แต่ไม่ประทับใจ และไม่ ตัดสินใจ มาท่องเที่ยว^๖

แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และมีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ท้องถิ่น โดยมีทุนทาง วัฒนธรรม ทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางธรรมชาติ โดยที่ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) สามารถ แบ่งออกเป็นสามลักษณะ ได้แก่

๑) ทุนที่เกิดจากการสั่งสมจากปัจจัย ต่าง ๆ

๒) ทุนที่ปรากฏอยู่ในรูปวัตถุ

๓) ทุนที่เกิดจากการเชื่อมโยง คุณค่าสถาบัน โดย ทุนทางวัฒนธรรมมี ๓รูปแบบ คือ

๑. สิ่งที่ปลูกฝังอยู่ในตัวบุคคล ชุมชน และกลุ่มคนมาอย่างยาวนาน (Embodies state) ได้แก่ ความคิดจินตนาการ ความคิดริเริ่ม และความเชื่อ

๒. สิ่งที่เป็นรูปธรรม (Objectified state) ในรูปแบบของผลิตภัณฑ์สินค้าทาง วัฒนธรรม เช่น รูปวาดเขียน หนังสือโบราณ สิ่งก่อสร้างโบราณสถานที่ที่เป็นมรดกโลก

๓. ความเป็นสถาบัน (institutionalization state) ซึ่งสามารถทำให้เกิดความ เป็น รูปธรรมได้ เช่น กติกา การยอมรับที่หลาย คนเห็นร่วมกัน เช่น การยอมรับใน สถาบัน พระมหากษัตริย์ วัดและโรงเรียน^๗

ความหมายของการท่องเที่ยวชุมชน (Community – Based Tourism)

การท่องเที่ยวชุมชนมีความสำคัญในการที่จะขับเคลื่อนการท่องเที่ยวของประเทศได้ หาก มีการวางแผนการพัฒนา และการจัดการที่ดีแล้วการท่องเที่ยวชุมชนจะทำให้เกิดอาชีพในชุมชนได้ สร้างรายได้และเป็นโอกาสให้เกิดการประกอบธุรกิจ ซึ่งจะทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังทำให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติในชุมชน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ งานหัตถกรรม และวัฒนธรรม ประเพณี ช่วยในการพัฒนาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น เพราะเป็น สถานที่ท่องเที่ยวที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมา

การท่องเที่ยวชุมชน (Community – Based Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ชุมชน เป็น ผู้กำหนด กระบวนการทิศทาง และรูปแบบการท่องเที่ยวของตนเอง ซึ่งมีชาวบ้านที่เป็นเจ้าของ ชุมชนเป็น เจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยววนั้น ๆ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาจัดการแหล่งท่องเที่ยว และ อนุรักษ์ทั้ง ธรรมชาติประวัติศาสตร์วัฒนธรรม วิถีชีวิตและรูปแบบการดำเนินชีวิต เพื่อสร้าง การ พัฒนาให้เกิด ความยั่งยืนสู่ชนรุ่นหลังและเกิดประโยชน์สูงสุด^๘

การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง มีการดำเนินการเองของชุมชนนับตั้งแต่การวางแผน การจัดการและการติดตามผล เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รักษาสภาพแวดล้อม ตลอดจนการ กระจายรายได้อย่างเป็นธรรมในชุมชน และเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ กำหนดบนพื้นฐานเศรษฐกิจ พอเพียง การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และ

^๖ อุตสาหกรรมสาร, สารสารส่งเสริมอุตสาหกรรม , (กรุงเทพฯ:กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม,๒๕๕๙),หน้า ๕.

^๗ Bourdieu,Pierre,TheForms of Capital, In J. Richardson (Ed.) Handbook of Theory and Research for theSociology of Education ,New York: Greenwood. ๑๙๘๖: ๔๗-๕๐)

^๘ ดร.ชนิ เอมพันธ์, การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการจัดกิจกรรมโฮมสเตย์, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,๒๕๕๐.)

วัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน ในการจัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาท เป็นเจ้าของสิทธิ์ในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน หลักการของการท่องเที่ยว โดยชุมชน ในการสร้างจุดยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้ในการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการ พัฒนาชุมชน โดยมีแนวคิด ๑๐ ประการว่า ๑. ชุมชนเป็นเจ้าของ ๒. การมีส่วนร่วมในการกำหนด ทิศทาง และการตัดสินใจ ๓. การส่งเสริมความภูมิใจในตนเอง ๔. ยกระดับคุณภาพชีวิต ๕. การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ๖. เอกลักษณะอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ๗. การ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ๘. เกียรติและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ๙. การจัดสรรผลประโยชน์ ๑๐. การคืน กำไร สู่สังคมและชุมชน^๙

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด และผลงาน จากนักวิชาการหลายท่านที่ได้นำเสนอไว้หลายประเด็น เช่น ความหมาย แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วม สาเหตุการมีส่วนร่วม ปัจจัยของการมีส่วนร่วม และประโยชน์ของการมีส่วนร่วม ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ “กระบวนการที่ความกังวล ความต้องการ และคุณค่า ของประชาชน ได้รับการบูรณาการในกระบวนการตัดสินใจของภาครัฐ ผ่านกระบวนการสื่อสารแบบ สองทาง โดยมีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะทำให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับ การสนับสนุนจาก ประชาชน” การมีส่วนร่วมนั้นจะหมายถึงการที่ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจ จะเกิดขึ้น หรือหมายความว่า ผู้มีอำนาจตัดสินใจจะสามารถตัดสินใจใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อ ประชาชนได้ก็ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบ จากประชาชนก่อนเท่านั้น Creighton ตั้งคำถามถึงประเด็น ผู้มีอำนาจตัดสินใจ โดยพิจารณาว่าทำไม เจ้าหน้าที่ของรัฐจึงเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจได้เท่านั้น ถึงแม้ว่าปัจจุบันเจ้าหน้าที่ของรัฐมีแนวโน้มที่จะทำกระบวนการตัดสินใจให้เปิดเผย และมีความ โปร่งใสมากขึ้น แต่ในหลายกรณีหรือสถานการณ์ โดยอำนาจการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ยังคงเป็นของ เจ้าหน้าที่ภาครัฐอยู่นั่นเอง^{๑๐}

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด ซึ่งเป็นการสื่อสาร สองทางระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือองค์การ ในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือ หลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมการดาเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันของกลุ่ม และเป็นการ เสริมสร้างความสามัคคี ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม การให้ความหมายคำจำกัดความการมีส่วน ร่วมมีมากมายหลายทัศนะ โดยการเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม

^๙ กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา , สถานการณ์การท่องเที่ยวปี ๒๕๖๑ และแนวโน้มปี ๒๕๖๒, สืบค้น ๒๓ กันยายน ๒๕๖๓ , จากhttps://www.mots.go.th/ewt_dl_link.php?nid=๑๑๒๗๓.

^{๑๐} ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์, *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน* (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า และ มูลนิธิอาเซียน, ๒๕๕๒), หน้า ๗.

ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกับกลุ่มดังกล่าวด้วย^{๑๑}

บางมิติกกล่าวถึง การที่ปัจเจกบุคคลที่ดี กลุ่มคน หรือองค์กรประชาชนที่ดี ได้อาสาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินโครงการ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการประเมินผลโครงการพัฒนาด้วยความสมัครใจ โดยปราศจากข้อกำหนดที่มาจากบุคคลภายนอก และเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งมีอำนาจอิสระในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาให้กับสมาชิกด้วยความพึงพอใจ และผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการด้วย^{๑๒}

ซึ่งอาจเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาหรือการใช้วิทยาการ^{๑๓} หรือการที่ผู้ได้รับผลประโยชน์หรือมีส่วนได้เสียในการพัฒนาได้ใช้ความพยายามร่วมกันในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนา ด้วยความรู้สึกผูกพันในความเป็นเจ้าของหรือหุ้นส่วน เพื่อให้งานหรือโครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน^{๑๔}

ในขณะที่ “ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่เพียงส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ^{๑๕}

บางครั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายกว้างซึ่งมักจะคาบเกี่ยวกับการพัฒนานั้นก็คือ การให้ออกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนดปัญหาและความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน/ชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ...^{๑๖} เป็นคำที่ทุกคนในวงการพัฒนาพูดกันมาก เป็นคำที่มักจะถูกนำไปใช้ปนกันกับคำว่า การให้ความร่วมมือ การมีส่วนร่วม หมายถึง การยุ่งเกี่ยว การเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ เป็นคำที่หมายถึง บุคคล

^{๑๑} Davis Keith, Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior, (New York : Mc Graw -Hill Book Co, ๑๙๗๒), p. ๑๕.

^{๑๒} เสาวนิตย์ ชัยมุสิก, การบริหารโรงเรียนเป็นฐานเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บุ๊คพ้อยท์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑.

^{๑๓} Erwin, Williams, Participation Management : Concept, Theory and Implementation, (At lanta, Ga : Georgia State University Press, ๑๙๗๖), p. ๑๓๘.

^{๑๔} White, Alastair T, The community A Discussion of the Agreement Community Participation, Current issue and Lesson Learned, (USA. : The United Nations Childrens Fund, ๑๙๘๒), p. ๑๘.

^{๑๕} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม : หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, ภาควิชา ส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร, คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖, หน้า ๔.

^{๑๖} จินตวิริ์ เกษมสุข, หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พรีนซ์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๙.

๒ ฝ่าย เป็นต้นว่า ใครร่วมกับใคร เป็นคำที่ในทางการพัฒนามีความหมายเกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีและ ศักยภาพแห่งมนุษย์^{๑๗}

พจนานุกรมอังกฤษฉบับ Oxford (Oxford English Dictionary : OED) ได้ให้คำนิยาม คำว่า “การมีส่วนร่วม (Participation) ไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำให้บางอย่าง หรือบางเรื่อง” ซึ่งจะมีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า การเมินเฉย (Apathy) หากจะอธิบาย ความหมายของการมีส่วนร่วม (Participation) ในทางวิชาการ จะหมายถึงความเกี่ยวข้องทางด้าน จิตใจ ความรู้สึก นึกคิดของแต่ละคนที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม เป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยให้ ทำให้เกิดความสำเริง เกิดความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Responsibility) ซึ่งอาจเกิดขึ้นทุกระดับของสายบังคับบัญชาใน ๓ ลักษณะ คือ การช่วยเหลือ มีการให้อำนาจ และมีขอบเขตภาระงาน^{๑๘}

การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีความหมาย ครอบคลุม ๓ ประการ^{๑๙} คือ

- ๑) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา
- ๒) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการ
- ๓) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตลอดกระบวนการพัฒนา

ความหมายการมีส่วนร่วมนั้นมีนักวิชาการได้กล่าวไว้หลายท่าน ซึ่งสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม (Participation) คือ กระบวนการสื่อสารในระบบเปิด ซึ่งเป็นการสื่อสาร สองทางระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือองค์การ ในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิด สร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาพร้อมกับการใช้วิทยาการ

เมื่อศึกษาจากความหมายของการมีส่วนร่วมจากวิชาการต่างๆแล้วนั้น สามารถสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง “การสื่อสารสองทาง ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือ องค์การ ในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ”

๒.๒.๒ แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมขององค์กรปกครองท้องถิ่น นับว่าเป็นหัวใจ สำคัญ หรือเป็นหลักการอันเป็นสาระสำคัญของระบบการปกครองท้องถิ่น และอาจเป็นเหตุผลสำคัญ ที่อธิบายว่า เหตุใดจึงต้องมีระบบการปกครองท้องถิ่นคู่ขนานไปกับระบบการปกครองส่วนกลาง และ ส่วนภูมิภาค ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่รัฐจะต้องมีการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ เช่น มาตรา ๖๖ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น

^{๑๗} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ร้าไทยเพรส, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

^{๑๘} โกวิท พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิตรพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๙.

^{๑๙} ทวีวงศ์ ศรีบุรี, สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๐.

ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ การมีส่วนร่วมในการจัดการ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน มาตรา ๖๗ สิทธิของบุคคลที่จะร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพและการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม^{๒๐} นอกจากนั้น แนวนโยบายการมีส่วนร่วมของประชาชน มาตรา ๘๗ รัฐต้องดำเนินตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนเศรษฐกิจ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น^{๒๑}

การมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ที่เกี่ยวข้องกับจิตใจและพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ที่จะเป็นแรงกระตุ้นไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลว เดวิส และนิวสตรอม (Davis and Newstrom) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของ การเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) เมื่อเกี่ยวข้องก็คิดช่วยเหลือกัน (Contribution) และร่วมรับผิดชอบ (Responsibility) ในสิ่งนั้นๆ^{๒๒}

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นครบถ้วนทุกขั้นตอนในการดำเนินงานข้างต้นนั้นย่อมเรียกได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย (Meaningful Participation) เป็นกระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้เสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการรับรู้-เรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย^{๒๓}

การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political participation) เป็นคำที่มีความหมายมากจนทำให้เกิดความสับสน คำนี้ใช้กับกิจกรรมที่คนเข้าไปสู่ระบบการเมืองทุกระดับ เช่น การมีส่วนร่วมเลือกตั้งโดยการออกเสียง รัฐมนตรีต่างประเทศมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายต่างประเทศ บางครั้งก็ใช้ในความหมายที่เป็นความสับสนใจการเมืองมากกว่าทำจริง เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการสนใจการเมือง หรือบางครั้งก็อยู่นอกการเมือง เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมกับครอบครัวหรือโรงเรียน^{๒๔}

กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการซึ่งสาธารณะชนมีความห่วงกังวล มีความต้องการ และมีทัศนคติที่มีส่วนร่วมกับรัฐบาลในการตัดสินใจ กระบวนการการมีส่วนร่วม

^{๒๐} สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๑), หน้า ๓ -๔ .

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕ -๖ .

^{๒๒} Davis Keith, *Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior*, (New York : Mc Graw – Hill Book Co, ๑๙๗๒), p. ๒๑.

^{๒๓} อรรถัย ก๊กผล และฉัตรระวี ปรีสุทธิญาณ, *บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า ๕๒ ด้านความโปร่งใสและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

^{๒๔} เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, *หลักรัฐศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิธิการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๕.

ของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มีเป้าหมายโดยรวมที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากสาธารณะชน^{๒๕}

การมีส่วนร่วมแสดงลักษณะร่วมกันได้ ๔ ประการ ดังนี้^{๒๖}

๑) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปได้รับอำนาจ ที่จะคิดจะทำมากขึ้น ไม่ว่าจะในเรื่อง การเมืองหรืออำนาจในการตัดสินใจที่จะดำเนินการใดๆ

๒) การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมกันอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค เท่าเทียมกัน และ ควรมีส่วนร่วมด้วยอย่างแท้จริง/เข้มแข็ง (active) มิใช่ร่วมอย่างผิวเผินเฉื่อยชา (passive)

๓) การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการ จนถึงขั้นสุดท้ายของ โครงการ (entire development process)

๔) การมีส่วนร่วมมักเป็นเรื่องที่ผู้ด้อยโอกาสขอแบ่งอำนาจจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า เพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตชุมชนให้ดีขึ้น

นักวิชาการได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนภายใต้หลักการแห่งรัฐธรรมนูญว่า ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้ใน ๕ ลักษณะ^{๒๗}

๑) มีส่วนร่วมในการรับรู้ (ความเป็นไปของการบริหารราชการแผ่นดินทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ มากขึ้น)

๒) มีส่วนร่วมในการคิด (ร่วมกับองค์กรทั้งหลายที่รัฐธรรมนูญตั้งขึ้น)

๓) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

๔) มีส่วนร่วมในการกระทำการบางอย่าง (ร่วมกับรัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น)

๕) มีส่วนร่วมในการตรวจสอบ (องค์กรที่ใช้อำนาจรัฐ ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายทางการเมืองหรือ ข้าราชการประจำ)

นอกจากนั้น หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมมีอยู่ด้วยกัน ๑๐ ประการ ดังนี้^{๒๘}

๑) เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน

๒) เชื่อว่าทุกคนไม่ได้เข้ามาแต่กำเนิด

๓) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้

๔) เชื่อว่าชาวชุมชนต่างๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ตามความเป็นอยู่ของตน ในระดับหนึ่ง

๕) ต้องมีความเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ให้ดีขึ้น

๖) การมีส่วนร่วมย่อมเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสมต่อไปนี้

^{๒๕} ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์, คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๒๖} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^{๒๗} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, รัฐธรรมนูญปัจจุบันกับการปฏิรูปการเมือง, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๒), หน้า ๖๑.

^{๒๘} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔-๑๖.

- ประชาชนในท้องถิ่นได้รู้สึกว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง
- ผู้ที่จะเข้าร่วมต้องมีอิสรภาพ ได้รับความเสมอภาคและได้รับความจริงใจให้เข้ามีส่วนร่วม
- ผู้ที่จะเข้าร่วมด้วยต้องมีความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้
- มีการสื่อสาร ๒ ทาง เพื่อให้ผู้มีส่วนได้รับข้อมูลอย่างถูกต้อง
- ประชาชนมีส่วนร่วมรับทราบ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จะทำให้ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการมากยิ่งขึ้น
- ประชาชนมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่โครงการและต่อโครงการนั้น และเต็มใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย
- การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปจนเกินกว่าผลตอบแทนที่ประเมินว่าจะได้รับ
- เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่กระทบกระเทือนสถานภาพในหน้าที่การงานหรือทางสังคมให้ลดน้อยลง
- มีกลวิธีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นอย่างดี

๗) เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่ไม่น้อย และชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง

๘) อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ

๙) ไม่มีสิ่งใดได้มาฟรี

๑๐) การมีส่วนร่วมต้องนึกถึงใจของผู้อื่น

นอกจากนั้น หลักการมีส่วนร่วมพื้นฐาน “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ยังเป็นสิ่งที่สังคมไทยตื่นตัวและถูกนำมาใช้กล่าวอ้างกันอย่างกว้างขวางเมื่อสิบกว่าปีนี้เอง เริ่มต้นจากการมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมืองหลังเหตุการณ์ เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ ซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของการเมืองการปกครองไทย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทและได้เข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดกฎหมายสูงสุดของประเทศ โดยที่เป็นการมีส่วนร่วมทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ^{๒๙}

การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรม กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มจะเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมมี ๔ ประการ คือ

๑) เป็นความพยายามที่เกี่ยวข้องกันทางด้านจิตใจและความรู้สึก

๒) เป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ

๓) เป็นการให้บุคลากรรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน

๔) เป็นการพัฒนาการมีส่วนร่วม ซึ่งคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการมีส่วนร่วมอย่างไม่แท้จริงกับการมีส่วนร่วมมากเกินไป^{๓๐} ขณะนี้นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า “การให้มีส่วนร่วมเป็น

^{๒๙} ปัทมา สุภกาบัง, “การมีส่วนร่วมของประชาชนชาวไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา : สภาพปัญหาและความท้าทายในอนาคต”, วารสารสำนักวิจัยและพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๓๐} Putti Joseph M, *Management : A Functional*, (Singapore : Mc Graw-Hill, ๑๙๘๗), p. ๓๐๕.

เทคนิคอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารต้องการให้ได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็ง อันมีผลมาจากการวิจัยและทฤษฎีด้านการสร้างแรงจูงใจที่ตระหนักถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมและการสร้างการยอมรับนับถือ”^{๓๑}

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีลักษณะ ๓ ประการ^{๓๒} ได้แก่

๑) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ไขปัญหาตนเอง ร่วมให้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญ ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญ และแสดงซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหา และลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

๓) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปของบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ

การมีส่วนร่วม^{๓๓} คือ การที่ประชาชนจะเข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไข และร่วมมีผลประโยชน์ดังที่กล่าวมานั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะของกลยุทธ์การพัฒนาที่เห็นความสำคัญของประชาชนในระดับรากหญ้าโดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์ประกอบ ทั้งด้านการกระจายอำนาจการวางแผนจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น และการกำหนดแนวทางการพัฒนาจากล่างขึ้นบน การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถทำได้ ๔ ลักษณะ คือ

๑) เป็นผู้มึบทบาทสำคัญในการกำหนดว่าอะไรคือความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน

๒) เป็นผู้ระดมทรัพยากรต่างๆเพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐาน

๓) เป็นผู้มึบทบาทในการปรับปรุงวิธีการกระจายสินค้าและบริการให้สมบูรณ์ขึ้น

๔) เป็นผู้ได้รับความพึงพอใจและเกิดแรงจูงใจที่จะสร้างกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีความสอดคล้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ๗ ประการ^{๓๔} ดังนี้ การมีส่วนร่วมแบบอยู่เฉย ๆ (Passive Participation) administration ประชาชนจะได้รับการบอกกล่าวในสิ่งที่เกิดขึ้น จะเป็นการประกาศฝ่ายเดียวโดยฝ่ายบริหารหรือผู้จัดการโครงการโดยไม่ต้องมีการฟังการตอบสนองของประชาชนใดๆทั้งสิ้น การมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล (Participation in information giving) ข้อมูลถูกนำไปใช้ร่วมกันกับผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการตอบคำถามจากผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิจัยโดยใช้แบบสอบถามหรือการสำรวจ ประชาชนไม่ได้มีโอกาสที่จะมีอิทธิพลต่อวิธีการหรือผลลัพธ์ที่เป็นผลการวิจัยที่ใช้ร่วมกันไม่ได้มีการตรวจสอบความถูกต้อง การมีส่วนร่วมแบบ

^{๓๑} Koontz & others, **Essential of management**, (New York : Mc Graw-Hill, ๑๙๘๖), p. ๓๘๕.

^{๓๒} ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ, **หลักการพัฒนาชุมชน**, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐), หน้า ๙๓.

^{๓๓} ปกรณ์ ปรียากร, **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภากการพิมพ์), หน้า ๖๕-๖๖.

^{๓๔} Helene Heyd and Andreas Neef, **International Food policy Research Institute** ๒๐๓๓ K Street, N.W.Washington, D.C. ๒๐๐๖ (U.S.A. December ๒๐๐๔). p. ๒๙.

ปรึกษาหารือ (Participation by consultation) การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเริ่มจากการปรึกษา และรับฟังทัศนะจากตัวแทนภายนอก

องค์การอนามัยโลก (WHO and UNICEF) ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมไว้ ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์ปัญหา จัดอันดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการให้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามประเมินผล และประการที่สำคัญคือ ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง

๒. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการและบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน

๓. การใช้ประโยชน์ประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและการควบคุมทางสังคม

๔. การได้รับประโยชน์ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือในรูปวัตถุก็ได้^{๓๔}

๒.๒.๓ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชนมีเนื้อหาแตกต่างกันดังนี้^{๒๗}

๑. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion Theory) กล่าวถึงการ ใช้ คำพูด หรือการเขียนเพื่อให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำโดยใช้หลักพฤติกรรมของมนุษย์ การเกลี้ยกล่อมต้องอาศัยชนส่วนใหญ่ และใช้เวลามาก ในการเกลี้ยกล่อมต้องอาศัยพฤติกรรม สัญชาตญาณ การศึกษาอบรมและความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมรอบตัว การเกลี้ยกล่อมจะให้ ผลดีต้องสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ให้เกิดศรัทธาตรงกับ

๒. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของชนในชาติ (National Morale Theory) กล่าวถึงการสร้างกำลังใจหรือการสร้างขวัญขึ้นมาเพื่อให้คนเกิดกำลังใจในการทำงานในการฝ่าฟัน อุปสรรค ต่าง ๆ คนที่มีขวัญในการทำงานดีจะเกิดความรู้สึกประทับใจรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากกว่าคนที่ ไม่มีขวัญและกำลังใจ เมื่อคนมีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม ก็จะทำให้เขามีความคิดที่จะเข้าไป มีส่วนร่วมกับสังคมในด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะพิทักษ์รักษาทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวมเอาไว้

๓. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership Theory) ทฤษฎีนี้กล่าวถึงการจูงใจให้ คนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน คนหมู่มากจำเป็นจะต้องมีผู้นำที่มี ความสามารถในการตัดสินใจ รู้จักประนีประนอม รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และอดทน ต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ ผู้นำช่วยให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติงานกันอย่างมีขวัญและกำลังใจ ทำให้คนหมู่มากเข้ามาร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ การสร้างผู้นำจึงเป็น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่ง เพราะผู้นำที่ดี สามารถจูงใจให้คนคล้อยตาม และเต็มใจที่จะ ให้ความร่วมมือด้วยดี

๔. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administrative System and Method Theory) กล่าวว่า การใช้ระบบการบริหารเป็นวิธีการในการระดมความร่วมมือที่ง่ายที่สุด เพราะใช้

^{๓๔} WHO and UNICEF, Report of The International Conference on Primary Health Care, (NewYork : N.P.Press, ๑๙๘๑), p. ๔๑.

กฎหมายระเบียบแบบแผนในการดำเนินการ แต่ผลของการร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุด ระบบการบริหารแบบกระจายอำนาจ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของแนวการพัฒนาที่มุ่งให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ในการตัดสินใจ การประเมินผลโครงการและอื่น ๆ ไม่ว่า ประชาชนจะเข้าร่วมโดยตรง หรือเข้าร่วมโดยอ้อม ผ่านผู้แทนหรือไม่ก็ตาม

๕. ทฤษฎีแรงจูงใจ (Theory of Human Motivation) มาสโลว์ ได้อธิบายว่า การที่จะจูงใจคนนั้น จะต้องรู้ความต้องการตามลำดับขั้นของคน และการปฏิบัติการเพื่อสนองตอบความต้องการเหล่านั้น มาสโลว์ แบ่งลำดับความต้องการ ของคนออกเป็น ๕ ระดับ

Cohen, J.M. and Uphoff ได้อธิบายกรอบความคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทไว้ว่า มี ๓ มิติ (Dimensions) และ ๒ บริบท (Contexts) ทั้งนี้ ในมิติของการมีส่วนร่วม ได้แก่

มิติที่ ๑ การมีส่วนร่วมอะไร (What) แบ่งเป็น

- ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- ๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
- ๓) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์
- ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน

กรอบทฤษฎีการมีส่วนร่วมโดยได้รับการพัฒนาจากแนวคิดที่เป็นระบบมากที่สุด ซึ่งมีลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

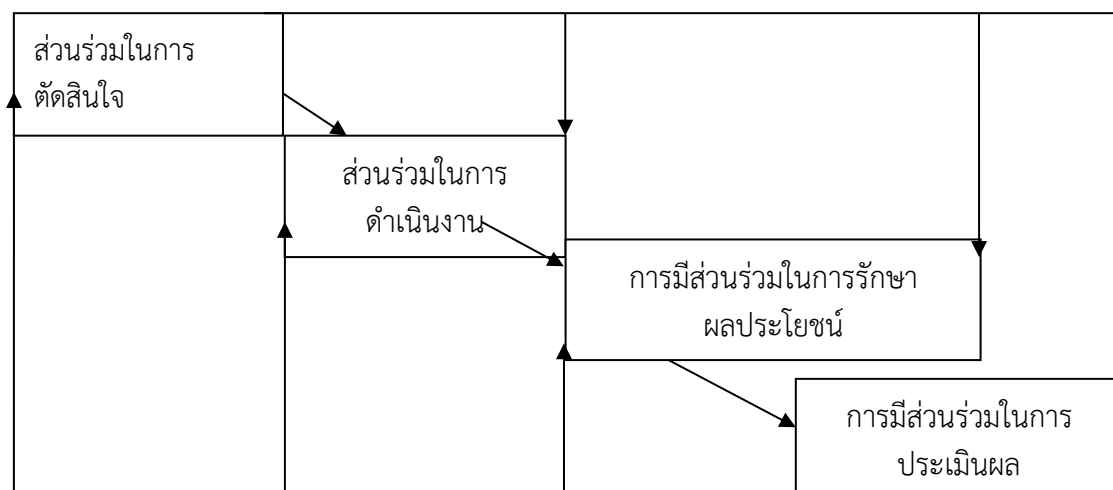
ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกสุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นจึงเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้นจะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและการประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วยผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลที่ได้ประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะได้ผลประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

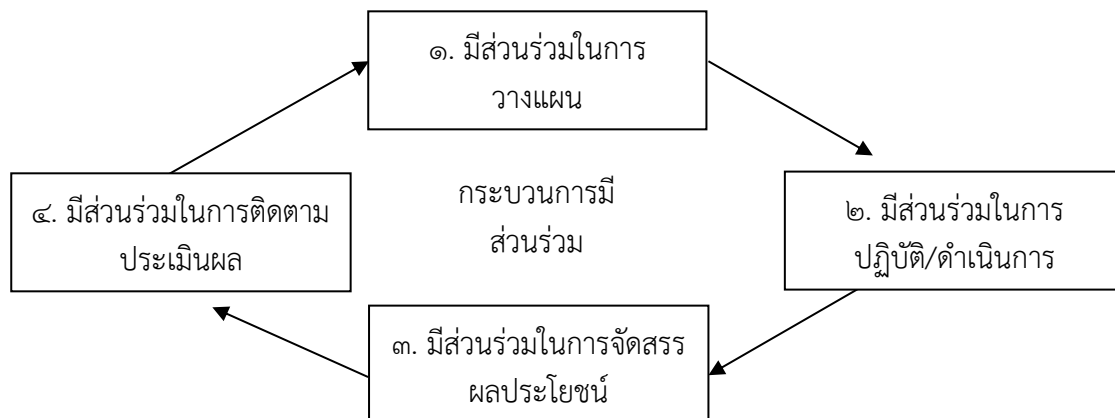
ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) ซึ่งสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตในขั้นนี้ คือ ความเห็น (view) ความชอบ (preferences) และความคาดหวัง (expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

ซึ่งสามารถแสดงเป็นวงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen และ Uphoff ได้ดังนี้^{๒๘}

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงวงจรการมีส่วนร่วม

ในส่วนของ ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ^{๒๙} ได้กำหนดขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถจัดแบ่งเป็นขั้นตอนง่ายๆ ได้ดังภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม

ขั้นที่ ๑ มีส่วนร่วมในการวางแผน ประกอบด้วย การรับรู้ และเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผนและร่วมวางแผนกิจกรรม

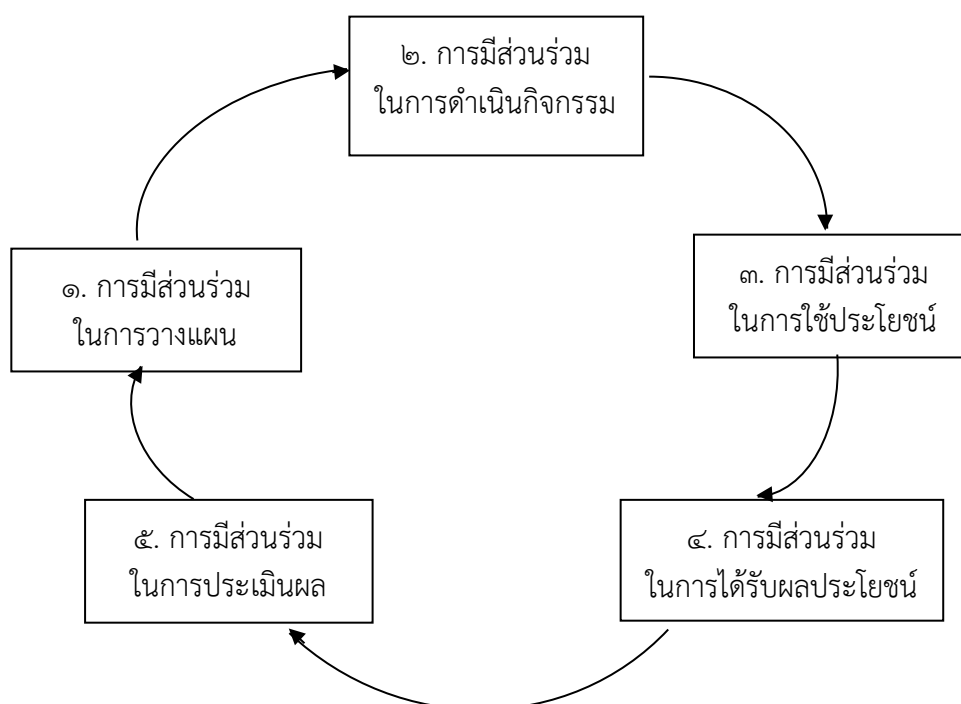
ขั้นที่ ๒ มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ/ดำเนินการ ประกอบด้วย การเกี่ยวข้องกับการดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ และการตัดสินใจ

ขั้นที่ ๓ มีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์ เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดสรรประโยชน์หรือผลของกิจกรรม หรือผลของการตัดสินใจที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ ๔ มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินประสิทธิผลของโครงการ กิจกรรมต่างๆ และพิจารณาวิธีที่จะดำเนินการต่อเนื่องต่อไป ประชาชนจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการคิดเกณฑ์ในการประเมินโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ด้วย ซึ่งผลของ

กระบวนการประเมินนี้จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าในกระบวนการมีส่วนร่วมขั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นขั้นตอนของการวางแผนต่อไป

สถาบันวิจัยสังคมและสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย^{๓๐} ได้จัดประเภทของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยอิงพัฒนาการของโครงการพัฒนาเป็นเกณฑ์กล่าวคือ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วยภารกิจสำคัญ ๕ ประการ

แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

ภารกิจที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Participation in Planning) อันได้แก่ การที่ประชาชนมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนโครงการนับตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดลำดับ ความสำคัญของปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลโครงการ

ภารกิจที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Participation in Implementation) อันได้แก่ การสนับสนุนด้านทรัพยากรต่างๆ และการประสานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่างๆ

ภารกิจที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ (Participation in Utilization) อันได้แก่ การนำเอากิจกรรมต่าง มาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะในด้านการเพิ่มระดับการพึ่งตนเอง และการควบคุมทางสังคม

ภารกิจที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ (Participation in Benefit-Sharing) อันได้แก่ การแจกจ่ายผลประโยชน์ต่างๆ ในการพัฒนาอย่างยุติธรรม

ภารกิจที่ ๕ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation) อันได้แก่ การให้ประชาชนได้รับทราบถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขในลำดับต่อไป

ทั้งนี้รูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ดำเนินอยู่โดยทั่วไป สามารถสรุปให้เห็น ๔ รูปแบบ^{๓๑} คือ

๑) การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒) การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็น และตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น

๓) การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาสาเหตุในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่ นั้น ซึ่งมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) และ การประชาพิจารณ์ (Public Hearing)

๔) การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่

และได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ว่า “มีชุมชนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความพยายามในการวางแผนระยะยาวอย่างสม่ำเสมอเพื่อชี้ทิศทางพัฒนาและเพื่อที่จะตัดสินใจลำดับความจำเป็นของงบประมาณหรือเพื่อที่จะพิจารณาถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการอาคารหลังใหม่ โดยเฉพาะ ขอบเขตของการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะมีประเด็นกว้างขวางครอบคลุมทั้งเมืองหรือนครหรือเขตเทศบาลหรืออาจจะมีจำกัดอยู่เพียงชุมชนใดชุมชนหนึ่งโดยเฉพาะ”^{๓๒}

การติดตามงานประเมินผลแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้^{๓๓}

การติดตามและประเมินผล มักถูกนำมากล่าวพร้อมกันเป็น “การติดตามและประเมินผล” แต่โดยแท้จริงแล้วคำทั้ง ๒ มีความหมายที่แตกต่างกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

การติดตามงาน (Monitoring) คือ ระบบการติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินโครงการ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนมากที่สุด ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าที่สุด ซึ่งจะมีการติดตามเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มดำเนินการโครงการจนถึงสิ้นสุดโครงการ เพื่อการทบทวนการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรมในประเด็นสำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก การใช้ทรัพยากรของโครงการ เช่น บุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ว่าเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ เป็นไปตามเวลาที่กำหนดหรือไม่ มีคุณภาพเป็นอย่างไร ในประการที่ ๒ การพิจารณากระบวนการ วิธีการทำงานว่ามีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่เพียงใด มีปัญหา-อุปสรรคใด ที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุง

การประเมินผล (Evaluation) ความหมายในมุมมองของงานพัฒนาชุมชนคือ “การศึกษาว่า การดำเนินโครงการสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ ภายใต้เงื่อนไข ปัจจัยใด หากจะดำเนินการต่อไปน่าจะทำอย่างไรบ้าง” การประเมินผลจึงมุ่งเน้นเพื่อให้เห็นว่าโครงการพัฒนาได้

ดำเนินการบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ และการแสดงให้เห็นคุณภาพของโครงการ... การประเมินผลสามารถทำได้ในหลายช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการประเมิน โดยทั่วไปมี ๔ ระยะ คือ นอกจากการติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วมแล้ว ในกระบวนการทำงานพัฒนามักจัดให้มี ๑) การสรุปบทเรียน เป็นระยะๆ ของการดำเนินงาน ๒) การทบทวน ตรวจสอบผลสำเร็จและความล้มเหลว ๓) พิจารณาศักยภาพและข้อจำกัด เงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดผลสำคัญหรือปัจจัยเงื่อนไขที่ขัดขวางความสำเร็จ และ ๔) การพัฒนางานในอนาคต เพื่อให้เกิดผลสำเร็จมากที่สุด ซึ่งอาจหมายถึง การเสริมศักยภาพ การแก้ไขข้อจำกัด ทั้งนี้การสรุปบทเรียนมุ่งเน้นที่จะสรุปกระบวนการ วิธีการทำงานเป็นสำคัญ ว่าถูกออกแบบอย่างไรเอื้อให้เกิด “การเรียนรู้” หรือไม่ เช่น การมีส่วนร่วมการดำเนินโครงการในเชิงความสัมพันธ์แนวราบ การมีปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร จนเกิดความไว้วางใจกัน การมองสิ่งต่างๆ อย่างองค์รวมและบูรณาการ เป็นต้น

ได้มีนักวิชาการอีกท่านได้กล่าวว่า^{๓๔} การติดตาม (Monitoring) คือ กระบวนการตรวจสอบ บันทึกซ้ำหลายครั้ง เป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรการจัดการ นั่นคือ การติดตามสังเกตผลกระทบเห็นระยะๆ จะใช้ในการตัดสินใจปรับปรุงวิธีการจัดการ

การติดตามในงานจัดการทรัพยากรป่าไม้เช่นเมื่ออนุญาตให้ชุมชนจัดการป่าชุมชนนั้นสามารถแบ่งการติดตามจัดการโครงการป่าชุมชนออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ^{๓๕}

๑. การติดตามโครงการ (Project monitoring) หรือบางทีอาจเรียกว่าการติดตามกิจกรรม (Active monitoring) เป็นการติดตามกิจกรรมต่างๆ ที่ได้กำหนดตามแผนงานต่างๆ ในโครงการ ว่าทำได้ หรือไม่ ได้ผลตามที่วางแผนทั้งปริมาณ และคุณภาพอย่างไรบ้าง ซึ่งการติดตามลักษณะนี้จะเป็งานของเจ้าของโครงการ

๒. การติดตามผลกระทบของโครงการ (Impact monitoring) คือ การติดตามวัตถุประสงค์ของการจัดการ เช่น การทำป่าชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ โดยติดตามว่ามีผลกระทบต่อป่า ต่อคนอย่างไร ลักษณะการติดตามจะเป็นการติดตามร่วมกันระหว่างผู้ที่เป็นเจ้าของโครงการ และผู้ที่เกี่ยวข้อง มีส่วนได้ส่วนเสียที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการนั้นๆ เช่น ภาครัฐกับชุมชนร่วมกันติดตามประเมินผลการทำป่าชุมชน แล้วนำผลที่ได้มาปรับปรุงวิธีการจัดการความจริงแล้ว คำว่า ยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรหรือจัดป่านั้นเป็นการเดินสู่ความยั่งยืน การติดตามผลกระทบนั้นก็เปรียบเสมือนแสงส่องทางไปสู่จุดหมาย

จะเห็นว่าแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในที่ที่เป็นที่นิยมและได้รับการยอมรับมากที่สุดนั่นคือ ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของ Cohen, J.M. and Uphoff แต่ด้วยผู้วิจัยเห็นว่ากระบวนการวางแผนนั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างมากต่อการยังให้เกิดผลตามมา ดังที่นักวิชาการข้างบนได้กล่าวไว้แล้ว ดังนั้นผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมควรประกอบด้วย ๕ ขั้นตอนดังนี้

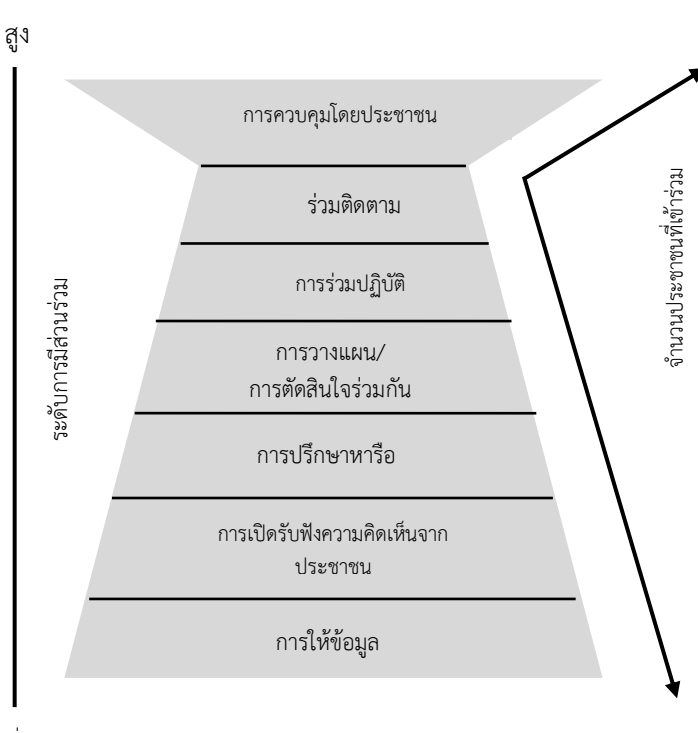
- ๑) การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning)
- ๒) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
- ๓) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)
- ๔) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ (Benefit)

๕) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน (Evaluation)

๒.๒.๔ ระดับการมีส่วนร่วม

เมื่อกล่าวถึงความหมาย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมแล้วนั้น ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้กล่าวหรืออธิบายเกี่ยวกับระดับของการมีส่วนร่วมไว้อย่างน่าสนใจอย่างยิ่ง คือ

ถวิลวดี บุรีกุล กล่าวว่า จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมในแต่ละระดับ จะเป็นปฏิภาคกับระดับของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ถ้าระดับการมีส่วนร่วมต่ำ จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมจะมาก และยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงขึ้นเพียงใด จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมก็จะลดลงตามลำดับ ซึ่งระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนเรียงลำดับจากต่ำสุดไปสูงสุดได้แก่ ระดับการให้ข้อมูล ระดับการเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน ระดับการปรึกษาหารือ ระดับการวางแผนจนถึงระดับการตัดสินใจร่วมกัน ระดับการร่วมปฏิบัติ ระดับการติดตามตรวจสอบ จนสูงสุดคือระดับการควบคุมโดยประชาชน ดังภาพ

แผนภาพที่ ๒.๔ แสดงระดับการมีส่วนร่วม

๑. ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับที่ต่ำที่สุดและเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการดำเนินการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เป็นการให้ข้อมูลกับประชาชนเพื่อประกอบการตัดสินใจ แต่ไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นสะท้อนกลับมาแนวทางในระดับนี้มีหลายวิธี เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

๒. ระดับเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เป็นระดับที่สูงกว่าระดับแรก กล่าวคือ มีการเริ่มรับข้อมูลสะท้อนกลับจากประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาแสดงความคิดเห็น แนวทางการดำเนินการในระดับนี้ ส่วนใหญ่ จะเป็นการสำรวจความคิดเห็นและการบรรยายให้ความรู้โดยมีการซักถามได้ในประเด็นที่สงสัย

๓. ระดับของการให้คำปรึกษาหารือ เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้น เป็นการเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และการเจรจาอย่างเป็นทางการ เพื่อประเมินความก้าวหน้า และระบุประเด็นหรือข้อสงสัยต่างๆ สำหรับแนวทางในการดำเนินการในระดับนี้ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น

๔. ระดับการวางแผนร่วมกัน เห็นระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้นจากระดับของการให้คำปรึกษาหารือ ซึ่งมีขอบเขตไปถึงการร่วมกันวางแผนการดำเนินการและรับผิดชอบผลของการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งพบว่ามีประเด็นความซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมากมาย สำหรับแนวทางในการระดับนี้ เช่น การใช้กลุ่มที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งร่วมกัน เป็นต้น

๕. ระดับการร่วมปฏิบัติ เห็นระดับที่สูงกว่าระดับการวางแผนร่วมกัน กล่าวคือ เป็นระดับที่ผู้ดำเนินการกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๖. ระดับการร่วมตรวจสอบ ติดตามประเมินผล เห็นระดับที่มีประชาชนเข้าร่วมน้อย แต่มีประโยชน์ต่อการดำเนินงานเห็นอย่างมาก แนวทางในการดำเนินการระดับนี้ คือ การจัดตั้งคณะกรรมการติดตามและประเมินผลที่มาจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๗. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน เพื่อแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ เป็นต้น

นอกจากนั้น ระดับของการมีส่วนร่วมโดยเรียงลำดับจากระดับน้อยไปหาระดับมากดังนี้ ^{๓๖}

ระดับที่ ๑ ถูกบังคับให้ร่วม มองว่าการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ เพราะถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือกเลย

ระดับที่ ๒ ถูกหลอกให้ร่วม ลักษณะนี้ประชาชนจะถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์ในรูปแบบของค่าจ้างแรงงาน หรือความสะดวกสบายบางอย่าง

ระดับที่ ๓ ถูกชักชวนให้เข้าร่วม การมีส่วนร่วมในลักษณะเช่นนี้ ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อยแล้วพยายามชักชวนประชาชนให้ร่วมมือในทุกรูปแบบโดยอาศัยระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารมวลชนต่างๆ ว่าเป็นโครงการที่ดีขอให้ประชาชนให้ความร่วมมือ

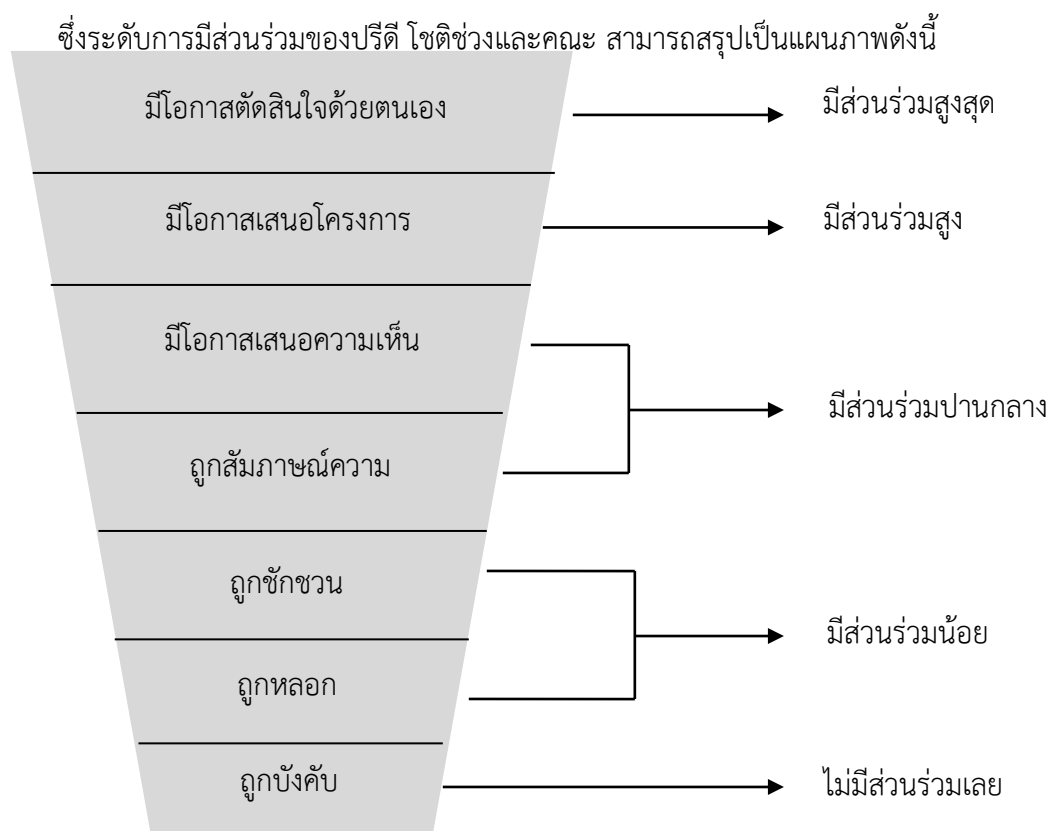
ระดับที่ ๔ สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ ลักษณะการมีส่วนร่วมในชนิดนี้ จะปรากฏว่าปัญหาความต้องการและเสียงเรียกร้องของประชาชนจะได้รับการเอาใจใส่ขึ้นบ้าง กล่าวคือ ผู้ที่จะวางโครงการจะต้องสำรวจปัญหาและความต้องการของประชาชนด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาของชาวบ้าน คืออะไร ควรจะแก้ไขด้วยวิธีใด จะวางแผนอย่างไร และจะปฏิบัติตามแผนอย่างไร ซึ่งยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ

ระดับที่ ๕ มีโอกาสเสนอความคิดเห็น ในระดับนี้ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการวางโครงการและดำเนินการตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังเป็นส่วนราชการอยู่

ระดับที่ ๖ โอกาสเสนอโครงการ ในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนมีโอกาสในการตัดสินใจว่าปัญหาของตนเองคืออะไร จะแก้ไขอย่างไร วิธีใดที่ดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิเสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

^{๓๖} ปรีดี ไชติช่วง และคณะ, การพัฒนาชุมชนและการบริหารงานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิตรการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๐ - ๑๑๒.

ระดับที่ ๗ มีโอกาสในการตัดสินใจ ซึ่งในระดับนี้ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจทุกเรื่องตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติแผนและการประเมินผลโครงการ

แผนภาพที่ ๒.๕ ระดับการมีส่วนร่วมของปรีดี โชติช่วงและคณะ

นอกจากนั้น นรินทรชัย พัฒนพงศา ได้แบ่งการมีส่วนร่วมเป็น ๓ ระดับ ๘ ขั้นตอน ดังตารางระดับการมีส่วนร่วม ดังนี้^{๓๗}

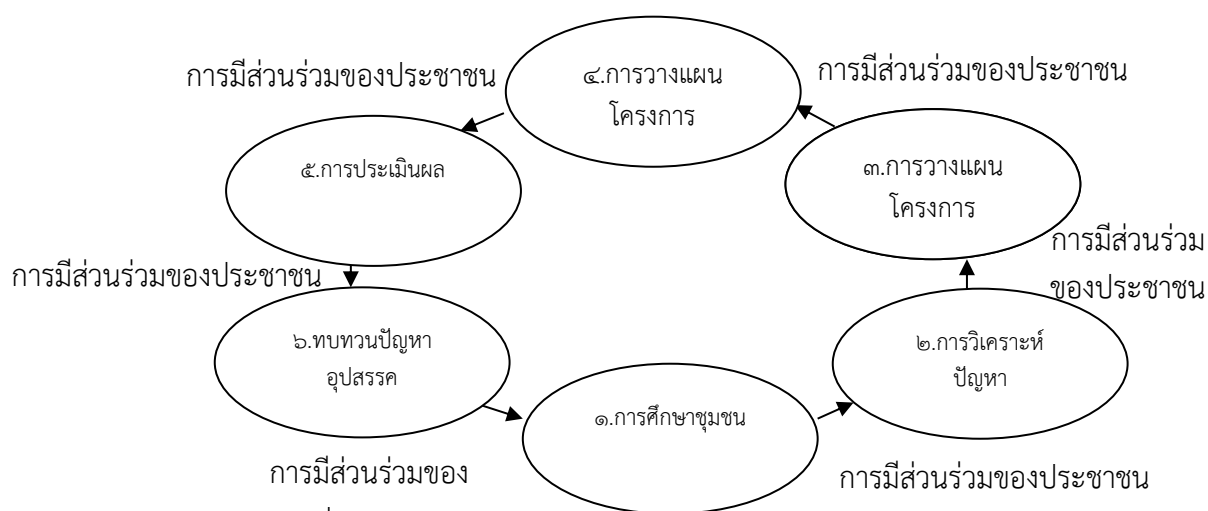
ตารางที่ ๒.๑ : ระดับการมีส่วนร่วมของนรินทรชัย พัฒนพงศา

ระดับการมีส่วนร่วม	ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
ประชาชนมีส่วนร่วม มากขึ้น	๘) ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการ และร่วมกันจัดการ
	๗) ประชาชนได้ “ควบคุม” “บางส่วน”
	๖) ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน (โดยรัฐถือว่าประชาชนเป็น “หุ้นส่วน”)
ประชาชนมีส่วนร่วม ปานกลาง	๕) รัฐให้ประชาชนเข้าร่วมได้บางเรื่อง เช่น เป็นที่ปรึกษา, เข้าเป็นกรรมการ (แต่งเพียงส่วนน้อย)
	๔) ประชาชนได้รับการปรึกษา (โดยมีการถามความต้องการบ้าง)

^{๓๗} นรินทรชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔-๑๖.

ระดับที่ประชาชน ไม่มีส่วนร่วม	๓) รัฐบาลให้ทราบ “มีอะไรบ้าง”
	๒) รัฐบาลผู้จัดการให้
	๑) รัฐบาลผู้กำหนด (คิดให้แทน)

การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงหรือการมีส่วนร่วมระดับมากในทุกขั้นตอนจะนำไปสู่ความสำเร็จ เพราะเป็นการสร้างจิตสำนึกของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนว่าเป็นการพัฒนาของประชาชนโดยประชาชนเพื่อประชาชน และอุทิศตนให้กับการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ ดังนั้นนอกจากการพัฒนาชุมชนทุกขั้นตอนจะต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตามลำดับแล้วยังต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนอีกด้วย ดังปรากฏในภาพ ดังนี้ ^{๓๘}

แผนภาพที่ ๒.๖ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของ สนธยา พลศรี

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชน จึงมาจากแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนรวมกันโดยมีแนวคิดที่สำคัญ คือ ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน เห็นผลมาจากการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชุมชน ไม่ใช่ด้วยการดำเนินงานโดยภาครัฐ ภาคประชาชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเพียงฝ่ายเดียว โดยต้องให้ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือเป็นผู้ที่ได้รับผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างเต็มที่ ทั้งการมีส่วนร่วมของบุคคล การรวมกันเห็นกลุ่ม องค์กร และเครือข่าย ส่วนหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานอื่นๆ เป็นผู้เข้ามาร่วมสนับสนุนส่งเสริมเพื่อรวมพลังกันพัฒนาชุมชนเท่านั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนนี้จะสร้างเสริมให้ประชาชนเกิดความรัก ความหวงแหนชุมชนของตนเอง อันจะทำให้เกิดจิตสำนึกความเป็นชุมชนและความรู้สึกเห็นเจ้าของชุมชน ซึ่งเป็นพลังสำคัญที่ผลักดันให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

^{๓๘} สนธยา พลศรี, การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐๓ - ๒๐๔.

อรรถัย ก็ภผล ไต้กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้^{๓๙}

ตารางที่ ๒.๒ : แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform)	รับฟังความคิดเห็น (Consult)	เข้ามามีบทบาท (Involve)	สร้างความร่วมมือ (Collaborate)	เสริมพลังอำนาจ (Empower)
เป้าหมาย :	เป้าหมาย :	เป้าหมาย :	เป้าหมาย :	เป้าหมาย :
เพื่อให้ข้อมูล ข่าวสารแก่ ประชาชนและ เสริมสร้างความ เข้าใจของ ประชาชน เกี่ยวกับประเด็น ปัญหาทางเลือก และทางแก้ไข	เพื่อได้รับข้อมูล และความคิดเห็น จากประชาชน เกี่ยวกับสภาพ ปัญหาทางเลือก และแนว ทางแก้ไข	เพื่อร่วมทำงาน กับประชาชนเพื่อ สร้างความมั่นใจ กับประชาชนว่า ความคิดเห็นและ ความต้องการ ของประชาชนจะ ได้รับการ พิจารณา	เพื่อเป็นหุ้นส่วน กับประชาชนใน ทุกขั้นตอนของ การตัดสินใจ ตั้งแต่ การระบุปัญหา พัฒนาทางเลือก และแนวทางแก้ไข	เพื่อให้ ประชาชนเป็นผู้ ตัดสินใจ

เมื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมจากนักวิชาการหลายท่านแล้วนั้น สามารถสรุปได้ว่า
ระดับของการมีส่วนร่วมแบ่งเป็น ๓ ระดับ ๘ ขั้นตอน อันได้แก่

ระดับที่ ๑ (ระดับต่ำ) ประชาชนไม่มีส่วนร่วมมี ๓ ขั้นตอน คือ

๑. ผู้อื่นเป็นผู้กำหนด (ผู้อื่นคิดให้แทน) *ระดับ ต่ำที่สุด
๒. ผู้อื่นเป็นผู้จัดการให้
๓. ผู้อื่นบอกกล่าวให้ทราบ

ระดับที่ ๒ (ระดับปานกลาง) ระดับประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง มี ๒ ขั้นตอน คือ

๔. มีการขอรับคำปรึกษา
๕. มีการให้ผู้อื่นเข้าร่วมได้บางเรื่อง

ระดับที่ ๓ (ระดับสูง) ระดับประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น มี ๓ ขั้นตอน คือ

๖. มีให้มีส่วนร่วมเท่าๆกัน
๗. ให้ผู้มีส่วนได้-เสีย ควบคุมได้บางส่วน
๘. ผู้มีส่วนได้เสียสามารถกำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ *ระดับ สูงที่สุด

^{๓๙} อัมพร อารังลักษณ์ บรรณาธิการ, การบริหารปกครองสาธารณะ (Public Governance) การ
บริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖),
หน้า ๙๗.

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

ในปัจจุบันการสร้างเครือข่าย ถือเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการทำงานที่ได้รับการยอมรับ ทั้งในภาคธุรกิจเอกชนที่แสวงหากำไร และองค์การพัฒนาเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร กลุ่มอาสาสมัครของประชาชน จนถึงองค์การระหว่างประเทศ เนื่องจากไม่มีองค์การใดที่จะมีความพร้อมทั้งทางด้านทรัพยากร เงินทุน ฯลฯ หรือถ้าจะมีก็อาจจะน้อยมาก ดังนั้นการระดมเอาส่วนที่ดีของแต่ละบุคคลกลุ่มหรือแต่ละองค์การมีเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้สามารถลดข้อจำกัดในการทำงานลงด้วย

๒.๓.๑ ที่มาของการเกิดเครือข่าย

เครือข่ายไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมไทยและสังคมตะวันตก ในสังคมชนบทไทย การพึ่งพาอาศัยร่วมมือกันทำงานเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต คำพูดที่ว่า “พริกอยู่บ้านเหนือ เกลืออยู่บ้านใต้ ข้าตะไคร้อยู่บ้านเพื่อน” สะท้อนให้เห็นถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านซึ่งพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประเพณีทำบุญในเทศกาลต่างๆ ตลอดจนการเกณฑ์แรงงานในท้องถิ่นเพื่อมาลงแขกเกี่ยวข้าว ล้วนเป็นตัวอย่างของการรวบรวมผู้คนมาทำงานร่วมกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่มีต่อกันมาแต่เดิม

ในสังคมตะวันตก การสร้างเครือข่ายเป็นกลยุทธ์ที่นิยมใช้กันในหมู่นักปฏิรูปสังคมยุโรป ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙ เพียงแต่ไม่ได้ใช้ชื่อว่า “เครือข่าย” เท่านั้น เมื่อแนวคิดการทำงานแบบเครือข่ายปรากฏขึ้นอีกครั้งในแวดวงการทำงานพัฒนาในช่วง ๒๐ – ๓๐ ปีที่ผ่านมา เรื่องเครือข่ายจึงเปรียบเสมือนเหล่าเก้าในขวดใหม่ ซึ่งเมื่อผนวกเข้ากับความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูล ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงานเครือข่าย ก็ทำให้การทำงานเครือข่ายพัฒนาขึ้นไปอีก^{๔๐}

ที่มาของการสร้างเครือข่ายสามารถแบ่งได้ดังนี้^{๔๑}

๑) ความต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหา ความชำนาญเฉพาะด้านของบุคคลหรือองค์การจะช่วยให้มองเห็นปัญหาได้ชัดเจน

๒) ต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงาน

๓) ต้องการมีเพื่อนหรือกลุ่มในการทำงาน

๔) ต้องการทรัพยากรในการทำงาน

๕) ต้องการรับภาระความเสี่ยงในการทำกิจกรรมร่วมกัน

๖) ต้องการประหยัด เนื่องจากการแบ่งปันงานกันทำ ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน

การเกิดขึ้นของเครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้นหรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน ดังนั้นการเกิดขึ้นของเครือข่ายแต่ละเครือข่ายจึงมีสาเหตุปัจจัยสนับสนุนและการก่อรูปเครือข่ายที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งจากการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้^{๔๒}

^{๔๐} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๔๓),หน้า ๑-๒

^{๔๑} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา,(กรุงเทพมหานคร : ส.เอเชียเพรส,๒๕๔๓),หน้า๓๗-๔๓

^{๔๒} สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน,(กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,๒๕๔๘).
หน้า ๒๕๗

๑) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายลักษณะนี้มักจะเกิดขึ้นเองโดยไม่มีใครจัดตั้ง ซึ่งเป็นผลมาจากการความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์ เช่น ความสัมพันธ์ของระบบครอบครัวและเครือญาติ ความสัมพันธ์ของครูอาจารย์และลูกศิษย์ เป็นต้น

๒) เครือข่ายที่เกิดจากวิกฤตการณ์ของสังคมมนุษย์ เป็นการเกิดเครือข่ายที่เป็นผลมาจากการเกิดปัญหา หรือวิกฤตการณ์ขึ้นในสังคมที่สมาชิกตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหาในลักษณะของการรวมพลังกัน เช่น เครือข่ายพิทักษ์ป่า เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำ เป็นต้น

๓) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยวิวัฒนาการ เป็นการเกิดเครือข่ายเนื่องจากความสัมพันธ์ของสมาชิก เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เป็นต้น มารวมกันโดยวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นเวลานานในลักษณะของกลุ่มและองค์การ แล้วพัฒนาความสัมพันธ์เป็นเครือข่าย เช่น จากกลุ่มแบบสภากาแฟ พัฒนาเป็นเครือข่ายประชาคมหมู่บ้าน หรือประชาคมเมือง เป็นต้น

๔) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง เป็นการเกิดเครือข่ายที่มีผู้จัดตั้งและให้การสนับสนุน เพื่อวัตถุประสงค์บางประการ จนสมาชิกรวมกันเป็นเครือข่าย ทั้งการจัดตั้งโดยผู้นำรัฐบาล ภาคเอกชนและองค์การพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมือง เครือข่ายสหกรณ์ เครือข่ายกระทรวงต่างๆ

จากที่มาและการเกิดขึ้นของเครือข่าย จะเห็นว่าเครือข่ายมีที่มาจากหลายวิธีการแตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากวิกฤตการณ์ของสังคมมนุษย์ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยวิวัฒนาการ และเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง ซึ่งการเกิดขึ้นของเครือข่ายความร่วมมือต่างๆ อาจเริ่มต้นมาจากเครือข่ายทั้งสี่ลักษณะดังกล่าวก็ได้ ซึ่งในที่นี่หมายถึงการรวมกลุ่มของหน่วยงาน องค์การ และคนในพื้นที่เห็นถึงความสำคัญของการรักษาประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรมของท้องถิ่นจนรวมตัวกันเป็นเครือข่ายและร่วมมือกันทำงานเพื่อความพยายามที่จะรักษา วัฒนธรรมของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

๒.๓.๒ ความหมายของเครือข่าย

นักวิชาการได้ให้คำจำกัดความหรือความหมายของคำว่า “เครือข่าย” ไว้มากมายแตกต่างกันซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของเครือข่ายดังนี้

Catherine Alter และ Jerald Hage^{๔๓} ให้ความหมายของ เครือข่าย ไว้ว่า เครือข่ายเป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์การ เพื่อแลกเปลี่ยนการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วยองค์การจำนวนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตแน่นอนหรือไม่ก็ได้ องค์การเหล่านี้มีฐานเท่าเทียมกัน

Godgrey K.B. and J. Clarke^{๔๔} ให้ความหมายไว้ว่า เครือข่าย คือกลุ่มของคนหรือองค์การที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคล

⁴³ Alter, Catherine, and Hage, Jerald, *Organization Working Together*, (California : Sage, ๑๙๙๓), p ๑๕

⁴⁴ Godgrey K.B. and J. Clarke, *The Tourism Development Handbook : A Practical Approach to Planning and Marketing*, (London : Cassell, ๒๐๐๐), p ๑๕

หรือองค์การสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์การที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และเป็นความร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งสมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบฟุ้งฟิง

Murphy^{๔๕} ได้ให้ความหมายของการทำงานแบบเครือข่ายว่า หมายถึง สภาวะที่หน่วยงานภาครัฐร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็หน่วยงานของภาครัฐด้วยกัน องค์กรภาคเอกชน องค์กรภาคประชาชน สถาบันวิชาชีพ หรือองค์การที่ไม่แสวงหากำไร เพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อดำเนินกิจกรรมสาธารณะให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ไม่ได้เกิดขึ้นในลักษณะของการบังคับหรือการสั่งการตามลำดับชั้นการบังคับบัญชา

Stephen Goldsmith และ William D.Eggers^{๔๖} ได้นิยามความหมายของเครือข่ายไว้ว่า เครือข่ายคือโครงการริเริ่มต่างๆ ที่หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ดำริให้มีขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการสาธารณะ โดยสามารถวัดเป้าหมายของผลงานได้ มีการมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบให้แก่ละหุ้่นส่วนการงาน และได้กำหนดโครงสร้างการไหลของสารสนเทศไว้ เป้าหมายบั้นปลายของการทุ่มเทดำเนินงานคือเพื่อสร้างคุณค่าสาธารณะให้เกิดขึ้นสูงสุด เป็นคุณค่าที่ยิ่งใหญ่กว่าผลรวมจากคุณค่าของงานที่แต่ละหุ้่นส่วนการงานสามารถทำได้ตามลำพังโดยปราศจากการประสานร่วมมือ

Smith Joanna และ Priscilla Wohlsstatter^{๔๗} ๒๕๐ อธิบายว่า เครือข่าย คือความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่างๆ ภายในเครือข่ายมีลักษณะของความสมัครใจ (Voluntary) โดยที่ไม่มีองค์การใดบังคับหรือสั่งการองค์การอื่นๆ ในเครือข่ายได้ ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะอยู่ในระดับที่สามารถนำไปสู่การแลกเปลี่ยนทรัพยากรในการดำเนินงานหรือการตัดสินใจร่วมกันระหว่างตัวแสดงต่างๆ ภายในเครือข่าย

ขณะที่นักวิชาการชาวไทย ได้นิยามคำว่า เครือข่าย ไว้ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ^{๔๘} ได้ให้ความหมายของเครือข่ายไว้ว่า เครือข่ายหมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์การหลายๆ องค์กร ที่ต่างฝ่ายต่างมีทรัพยากร มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงานเป็นของตนเอง แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่าเสมอ แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาก็สามารถติดต่อไปได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์การเครือข่าย แม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายการทำงานร่วมกันมีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงมีความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้ามาร่วมเพียงบางส่วนขององค์การเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มหรือองค์การตรงที่บุคคลทุกคนในกลุ่มจะต้องเข้าร่วม

⁴⁵ Murphy, Tourism : A Community Approach, (New York : Methuen.๑๙๙๒),p ๖๘๒

⁴⁶ Goldsmith , Stephen and William D. Eggers, **Governing by Networks : The New Shape of the Public Sector**,(Washington, D.C. : Brookings Institution Press.๒๐๐๔),p ๒๔

⁴⁷ Smith Joanna and Priscilla Wohlsstatter, **Understanding the Different Faces of Partnering**, (California : Sage.๑๙๙๓),p ๒๕๐

^{๔๘} กาญจนา แก้วเทพ, **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน**,(กรุงเทพมหานคร : มายด์พับบลิชชิง.๒๕๓๘),หน้า ๖๐-๖๑

ในทุกอย่างพร้อมกันหมด อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน รับผิดชอบในทรัพย์สินร่วมกันในช่วงระยะเวลา ยาวนานตราบเท่าที่ยังเป็นสมาชิกอยู่ ฯลฯ แต่การเข้าร่วมเป็นเครือข่ายนั้น แม้จะมีบางอย่างร่วมกัน หรือมีกฎเกณฑ์บางอย่างร่วมกัน ฯลฯ แต่การเข้าร่วมนั้นก็เพียงบางส่วนบางเลี้ยวเท่านั้น หรือเป็นการเข้าร่วมเพียงชั่วคราวเท่านั้น โดยที่แต่ละกลุ่มยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนเองเอาไว้ได้

วีระศักดิ์ เครือเทพ^{๔๙} ในฐานะนักวิชาการทางด้านรัฐประศาสนศาสตร์เขียนหนังสือชื่อ “เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ได้สรุปความหมายของเครือข่าย โดยอิงกับกรอบวิเคราะห์ในทางรัฐประศาสนศาสตร์ว่าหมายถึงการจัดรูปแบบความสัมพันธ์เชิง โครงสร้างของการทำงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ตั้งแต่สองหน่วยงานขึ้นไป ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชนที่แสวงหากำไร หน่วยงานพัฒนาเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร กลุ่มอาสาสมัครของ ประชาชน หรือองค์การระหว่างประเทศ เพื่อร่วมมือร่วมใจกันดำเนินภารกิจของสาธารณะบาง ประการ โดยมีองค์การภาครัฐเป็นแกนหลักของเครือข่าย ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงเหล่านี้ เป็นไปในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีความสัมพันธ์กันในลักษณะเป็นทางการและไม่เป็น ทางการ โดยมีเป้าหมายของความร่วมมือก็เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาสาธารณะบางประการร่วมกัน ซึ่ง เป็นปัญหาที่องค์การใดองค์การหนึ่งมีอาจดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้โดยลำพัง

จากนิยามทั้งจากนักวิชาการต่างประเทศและนักวิชาการชาวไทย สามารถสรุปความหมาย ของ “เครือข่าย” ว่าหมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มของคนหรือองค์การที่มีความสมัครใจมาพบปะ กันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน หรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยที่สมาชิกมีความ เป็นอิสระ ขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคม ทางด้าน ข่าวสาร ฯลฯ โดยมีการจัดรูปแบบของการจัดการให้เป็นกลไกขับเคลื่อนเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกันและ ตระหนักถึงงานที่จะทำร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน

๒.๓.๓ ความสำคัญในการสร้างเครือข่าย

เมื่อพิจารณาถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายแล้ว พบว่าหลักการที่เกี่ยวข้องกับ ความสำคัญนั้นประกอบด้วย ๓ ประการ คือ^{๕๐}

๑) สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อม ได้แก่ สถานการณ์ปัญหาที่ซับซ้อนหลากหลาย และขยายตัว เกินความสามารถของกลุ่มหรือองค์การใดองค์การหนึ่งที่จำดำเนินการแก้ไขได้ จำเป็นต้องมีการรวมพลังหรือมีกลไกการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อแก้ไขปัญหา นั้น รวมถึง สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น เกิดการรวมกลุ่ม เครือข่าย เกิดผู้นำ เกิดประสบการณ์ และมีความ ต้องการที่จะเชื่อมโยงคน กลุ่ม และประสบการณ์นั้นให้เป็นขบวนการ เพื่อจัดการปัญหาและขยายผล การพัฒนา โดยนัยนี้จึงจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างเครือข่าย

^{๔๙} วีระศักดิ์ เครือเทพ, เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแนวระนาบ เพื่อการเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติงานและความรับผิดชอบต่อสาธารณะ,(กรุงเทพมหานคร : ซีโน ดีไซน์. ๒๕๕๐), หน้า ๓๒-๓๕

^{๕๐} สุทธิชัย อาภากร (อบอุ่น) เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.๒๕๔๕), หน้า ๕๕-๕๘

๒) การสร้างพื้นที่ทางสังคม เครือข่ายเป็นเครื่องมือและเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการระดมทรัพยากรและความคิดเห็นจากฝ่ายต่างๆ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ต้องการขยายผลการพัฒนา เมื่อกลุ่มต่างๆ ที่มีความต้องการคล้ายกัน มีความคิดหรืออุดมคติเหมือนกัน มารวมกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับกลุ่ม หรือบุคคล หรือองค์การอื่นๆ ในสังคมทำให้กลุ่มของตนเองรู้สึกว่ามีพื้นที่ทางสังคมที่ชัดเจน ซึ่งเป็นการตอบสนองทางด้านจิตใจความเชื่อมั่นและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ดังนั้นการสร้างพื้นที่ทางสังคมจึงเป็นการสร้างตัวตนของเครือข่ายให้ปรากฏขึ้น

๓) การประสานผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม เมื่อกลุ่มองค์การ หรือเครือข่ายมีการประสานประโยชน์ต่อกันในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งที่จะเกิดตามมาคือ เครือข่ายเกิดการเรียนรู้ และมีกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้เกิดระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพเกิดความรู้ใหม่ๆ โดยการประสานผลประโยชน์อาจจะไม่ได้หมายถึงการให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทนเท่านั้น แต่อาจหมายถึง การให้โอกาสในทางเลือกของฝ่ายต่างๆ ที่มีต่อกัน การได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย จะช่วยกระตุ้นให้เกิดเครือข่ายใหม่ และเกิดการรักษาร่วมกันของเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งจะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนาเครือข่ายที่ต่อเนื่อง

ดังนั้นการรวมตัวกันเป็นเป็นเครือข่ายของหน่วยย่อยภาคส่วนต่างๆ จึงเป็นการประสานผลประโยชน์ในสถานะที่มีการแข่งขันและต่อรองสูง

๒.๓.๔ ลักษณะของเครือข่าย

หากกล่าวในภาพรวมจะเห็นได้ว่าเครือข่ายเป็นแบบฉบับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกัน โดยกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกันในสังคมมักจะเชื่อมโยงกันในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน คุณสมบัติที่ทำให้เครือข่ายมีลักษณะเฉพาะ คือการที่เครือข่ายแม้จะมีลักษณะร่วมกับความเป็นองค์การหรือกลุ่ม แต่ไม่ทุกกลุ่มหรือทุกองค์การที่จะเรียกว่าเครือข่ายได้ ลักษณะของเครือข่ายที่สำคัญมีดังนี้^{๕๑}

๑) มีกลุ่มบุคคลหรือองค์การ

๒) กลุ่มเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์เป็นกระบวนการที่ประสานกลุ่มหรือบุคคลเอาไว้สิ่งที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ก็คือข่าวสารข้อมูลในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ (หรือบางครั้งอาจไม่เป็นประโยชน์) ต่อการทำงาน

๓) มีการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

ลักษณะทั้ง ๓ ประการข้างต้นเป็นลักษณะทั่วไปของกลุ่ม (Group) หรือองค์การ (Organization) แต่เครือข่ายยังมีลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ

๔) ความเป็นอิสระต่อกัน ความเป็นอิสระต่อกันนี้หมายถึง แต่ละกลุ่มก็มีเป้าหมายมีกิจกรรมของตนเองอยู่แล้ว การเข้ามาร่วมเครือข่ายเป็นการเข้ามาร่วมเป็นบางส่วนเพื่อทำกิจกรรมหรือโครงการร่วมกัน เมื่อโครงการสำเร็จแล้วเครือข่ายก็อาจสลายตัวไปได้

^{๕๑} อ่างแล้วใน นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, หน้า ๗-๘

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า ลักษณะที่ดีของการทำงานเครือข่ายจำเป็นต้องมีองค์ประกอบหลักๆ ที่สำคัญ คือ เป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน มีเป้าหมายในการทำงานที่ชัดเจนและเป็นอิสระ รวมถึงการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงจะทำให้การทำงานแบบเครือข่ายเป็นไปด้วยดี

๒.๓.๕ องค์ประกอบของเครือข่าย

สิ่งสำคัญที่จะทำให้เครือข่ายเกิดขึ้นและสามารถทำงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ก็คือองค์ประกอบส่วนต่างๆ ของเครือข่าย เมื่อพิจารณาจากความเป็นมา แนวคิด ความหมายและลักษณะของเครือข่ายจะเห็นว่าเครือข่ายมีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการดังต่อไปนี้^{๕๒}

๑) สมาชิกของเครือข่าย เครือข่ายจะต้องเริ่มต้นจากสมาชิก ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล กลุ่มคน องค์กร หรือชุมชนขนาดต่างๆ

๒) วัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน สมาชิกของเครือข่ายจะต้องมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายเหมือนกัน มารวมกันเป็นเครือข่ายเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

๓) ระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย สมาชิกของเครือข่ายมารวมกันด้วยความสมัครใจ สมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน มีความเท่าเทียมกันในการดำเนินกิจกรรม มีระบบในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์หรือการถักทอสายใยของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกให้เกิดความยั่งยืน

๔) การบริการจัดการ สมาชิกเครือข่ายจะเป็นผู้ร่วมกันกำหนดการบริการจัดการเครือข่าย ทั้งโครงสร้างของเครือข่าย

๕) ผู้ประสานงานเครือข่าย เครือข่ายต้องมีผู้ประสานงาน ทำหน้าที่ประสานงาน บริหาร และจัดการเครือข่ายที่คัดเลือกโดยสมาชิก

๖) กิจกรรมร่วมกัน เครือข่ายต้องมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่าย

๗) การรวมพลังสมาชิก เครือข่ายต้องมีการรวมพลังหรือศักยภาพของสมาชิกไว้ในการทำงานร่วมกัน

๘) การสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน สมาชิกของเครือข่ายสนับสนุนส่งเสริมสมาชิกคนอื่นๆ ให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย

๙) การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง สมาชิกของเครือข่ายมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่ายอย่างกว้างขวาง ทั้งการร่วมเรียนรู้ ร่วมสรุปทบทวน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผนงาน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์

๑๐) ผลงานของเครือข่าย เครือข่ายจำเป็นต้องมีผลการดำเนินงานเพื่อเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จของเครือข่าย ซึ่งความสำเร็จดังกล่าวคือการทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่ายนั่นเอง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เครือข่ายมักจะประกอบไปด้วยสมาชิก กรรมการ ผู้ประสานงาน เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ กิจกรรม ลักษณะของความสัมพันธ์ รวมทั้งระยะเวลา ความถี่และวิธีที่ใช้

^{๕๒} อ่างแก้วใน สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน, หน้า ๒๑๖-๒๑๗

ในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การทำงานของเครือข่ายประสบความสำเร็จ กล่าวคือ ถ้าเครือข่ายขาดองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งไปก็อาจจะทำให้การทำงานของเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ

๒.๓.๖ การสร้างเครือข่าย

ขณะที่การสร้างเครือข่ายกำลังกลายเป็นสิ่งที่ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญ เนื่องมาจากการมองเห็นประโยชน์ของการร่วมมือกันทำงาน การสร้างเครือข่ายจึงกลายเป็นทางออกทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหา แต่สิ่งที่สำคัญที่ต้องตระหนักถึงก็คือ ไม่ใช่ทุกเครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นมาจะสามารถทำงานได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้ ทั้งนี้การทำงานที่ไม่ประสบความสำเร็จของเครือข่ายอาจจะไม่ใช่มาจากปัญหาทางด้านการจัดการแต่อาจจะเริ่มมาตั้งแต่ขั้นตอนของการสร้างเครือข่าย ขณะที่นักวิชาการที่กล่าวถึงการก่อรูปเครือข่ายหรือสร้างเครือข่ายไว้

การก่อรูปของเครือข่าย (Network Forming) มีดังนี้^{๕๓}

๑) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว การดำเนินการของเครือข่ายจำเป็นต้องอาศัยฉันทานุมัติร่วมจากทุกภาคีที่เกี่ยวข้องเพราะฉันทานุมัติจะนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจ โดยใช้กลยุทธ์ “การประชาสัมพันธ์” การประชาสัมพันธ์นอกจากจะทำให้รับรู้เกี่ยวกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกอยากเข้าร่วม

๒) การสร้างจุดร่วมผลประโยชน์ ถ้าเครือข่ายไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน เครือข่ายจะไร้พลัง เพราะสมาชิกต่างก็ไม่ทราบว่าจะเครือข่ายนั้นจัดตั้งขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์อะไร ดังนั้นจึงต้องหา “ประเด็น” (Issues) ที่จะป็นศูนย์กลาง ซึ่งจะทำให้เกิดการรวมตัวกัน ซึ่งกลยุทธ์หลักของการสร้างจุดร่วมอยู่ที่การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ให้ประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วม ซึ่งจะส่งผลให้ทุกภาคีอยากเข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่าย

๓) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่ายแกนนำ คือ “ผู้เล่นหลัก” (Key Actors) ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม และมีอิทธิพลเพียงพอในการผลักดันการปฏิรูปด้านต่างๆ เช่น ด้านนโยบาย ด้านการสร้างกระแส ด้านข้อมูลข่าวสาร ซึ่งผู้เล่นหลักอาจจะไม่ใช่คนที่มีความรู้หรืออำนาจ แต่หมายถึงคนที่ป็น “ผู้นำตัวจริง”

๔) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นตัวกำหนดว่าเครือข่ายจะดำเนินไปได้ยั่งยืนมากน้อยเพียงใด ก็คือปริมาณและคุณภาพของสมาชิกเครือข่าย ดังนั้นการสร้างแนวร่วมของสมาชิกเครือข่ายให้กว้างขวาง และการดึงปัจเจก กลุ่ม องค์กรที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้าป็นสมาชิกเครือข่ายจึงป็นสิ่งจำเป็น

กระบวนการสร้างเครือข่าย อาจจำแนกออกป็นขั้นตอนได้ ดังนี้^{๕๔}

๑) ขั้นตอนการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย ป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายรวมทั้งพิจารณาองค์กรต่างๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าป็นเครือข่ายในการทำงาน

^{๕๓} อ่างแล้วใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, หน้า ๖๓-๗๔.

^{๕๔} บัณฑิต อ่อนคำ, ๖๐ ปีบัณฑิต อ่อนคำ ยิ่งนานยิ่งมั่นคง พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สามเสนการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕-๓๐

๒) ขั้นการติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นสมาชิกภาคีเครือข่าย เป็นขั้นตอนของการติดต่อสัมพันธ์ชักชวนให้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการทำงาน จึงต้องสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับรวมทั้งความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นขั้นตอนของการปลูกจิตสำนึกโดยการให้และแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือหวานล่อมให้อยากแก้ปัญหาาร่วมกัน อาจเรียกว่าเป็นขั้นตอนเตรียมกลุ่ม หรือเตรียมเครือข่าย

๓) ขั้นตอนการสร้างพันธมิตรร่วมกัน เป็นขั้นตอนที่องค์กรเข้าสู่การตกลงที่จะทำงานร่วมกัน

๔) ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นขั้นตอนที่การสร้างเครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรม เป็นขั้นตอนของการทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วมกัน ขณะเดียวกันมีการตกลงกันในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดกิจกรรม จัดทำข้อตกลงในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิกรวมทั้งสิทธิหน้าที่ของหัวหน้ากลุ่ม เป็นต้น

๕) หลังจากขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ จนนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกันแล้วเมื่อผลงานปรากฏชัด องค์กรเครือข่ายจะแน่นแฟ้น พร้อมกับการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกันนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของฝ่ายปฏิบัติการแล้ว อาจนำไปสู่การขยายตัวในรูปการขยายกิจกรรมหรือการขยายกลุ่มตามพื้นที่ หรือตามลักษณะของกิจกรรม ระดับการสร้างเครือข่ายในขั้นตอนนี้อาจอยู่ในระดับการเข้า “ลงทุน” ในองค์กรใหม่ และการจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน นอกจากนั้น ความสำเร็จของเครือข่ายยังขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ตั้งแต่องค์กรที่จะมาเข้าร่วมเป็นเครือข่าย การบริหารจัดการเครือข่าย รวมถึงคุณภาพของบุคลากรที่ทำงานอยู่ในเครือข่ายด้วย

สรุปได้ว่า ขั้นตอนในการสร้างเครือข่ายประกอบด้วย การตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย ซึ่งจำเป็นต้องมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน การติดต่อกับองค์กรที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกหรือภาคีเครือข่าย การพัฒนาความสัมพันธ์ และการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการทำงานที่มีประสิทธิภาพ

๒.๔ ทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงการท่องเที่ยวปี ๒๕๖๐ เป็นต้นมาจังหวัดน่านสภาพเศรษฐกิจที่ยังพอที่จะทำให้สภาพเศรษฐกิจเฟื่องฟูได้คือการท่องเที่ยวล้นมาจากที่นักท่องเที่ยว นิยมเดินทางมาท่องเที่ยวในจังหวัดน่านมากขึ้น จะเห็นได้ว่านักท่องเที่ยวเดินทางเดียวตามวัดวาอารามมากมาย โดยเฉพาะในตัวเมืองน่าน การแข่งขันในตลาดโลกได้ให้ความสำคัญในการนำเอาวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในตัวผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ตนจำหน่ายเพื่อสร้างความแตกต่างจากคู่แข่ง ซึ่งสอดคล้องกับกระแสเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ (Creative Economy) ที่กำลังมาแรง การเดินทางมาเพื่อเยี่ยมชมโบราณวัตถุ รวมถึงซื้อของที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมผลงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในจังหวัดน่าน การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒.๓.๑ ความหมายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

คำว่า วัฒนธรรม ตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน ฉบับพ.ศ.๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย, วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา”

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข^{๕๕} ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า “วิถีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้นที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทั้งความรู้ ความคิด หรือความเชื่อจนมีการยอมรับปฏิบัติกันมาเป็นวิถีการหรือแบบแผน และการอบรมและถ่ายทอดไปสู่มาชิกรุ่นต่อมา ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์” สการินทร์ โพธิวาสวริน^{๕๖} นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันได้ให้ความหมายว่า “วัฒนธรรมคือกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมให้บุคคลเกิดความรู้ รู้จักวิถีปฏิบัติ มีความเชื่อตลอดจนเข้าใจผลิตผลทางศิลปะทั้งหลาย และดำรงรักษาสิ่งเหล่านั้นไว้ หรือเปลี่ยนแปลงไปในเวลาที่เหมาะสม”

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น ไพฑูรย์ พงศะบุตร และคณะ^{๕๗} ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวคือการเดินทางไปเยือนสถานที่ต่างถิ่นซึ่งมิใช่เป็นที่พำนักอาศัยประจำของบุคคล และเป็นการไปเยือนชั่วคราว โดยมิใช่เพื่อเป็นการประกอบอาชีพหรือหารายได้ นอกจากนี้ บุปผา คุมมานนท์^{๕๘} ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวนอกจากเป็นการเดินทางไปแล้วกับใช้เวลาเพียงชั่วคราว เพื่อพำนัก ณ จุดหมายปลายทางพร้อมกับแสวงหาความสุขสงบ ในระยะเวลาหนึ่งแล้วจะเดินทางกลับ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทาง ศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมาแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนการแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ขนเฝ้า เป็นต้น ตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทยในประเภทนี้ได้แก่ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก งานแสดงของช่างจังหวัดแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี

การท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรป ที่ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่

^{๕๕} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สังคมและวัฒนธรรมไทย : ลักษณะการเปลี่ยนแปลงและวิทยาการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

^{๕๖} สการินทร์ โพธิวาสวริน, ผลกระทบทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่เปรียบเทียบกับระดับประเทศ,วิทยานิพนธ์,(ศศ.ม.เชียงใหม่ :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖).

^{๕๗} ไพฑูรย์ พงศะบุตรและคณะ, คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์, (ศูนย์การศึกษาต่อเนื่องแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖),หน้า ๕๖.

^{๕๘} บุปผา คุมมานนท์, ผลงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา, ๒๕๒๗) หน้า ๑๗.

ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมผลงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.

๒.๓.๒ ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นมีความพิเศษตรงที่นักท่องเที่ยวจะเน้นที่การศึกษาหาความรู้ ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม สถานที่ดังกล่าวจะมีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์ อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้และการให้คุณค่าของสังคมโดยสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจสังคมหรือขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งนอกเหนือจากสถานที่แล้ว เทศกาลและงานฉลอง รวมไปถึงสินค้าพื้นเมืองในพื้นที่ต่างๆ เช่น ประเพณีวันสารทเดือนสิบของจังหวัดนครศรีธรรมราช ประเพณีลากพระและประเพณีปล่อยเต่าของจังหวัดพังงา ประเพณีบุญบั้งไฟนางรองและประเพณีบุญห่มมันใหญ่ ของจังหวัดบุรีรัมย์ ประเพณีนมัสการพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ประเพณีปอยส่างลองของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน

๒.๓.๓ นโยบายและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี^{๕๙}

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคือการท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรป ที่ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมผลงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วย^{๖๐}

๑. ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์
๒. โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์

^{๕๙}ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว.ดร., ภาควิชาการจัดการธุรกิจระหว่างประเทศ, บทความวิชาการมหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ,๒๕๕๖.

^{๖๐}บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา,การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน,(กรุงเทพมหานคร : เพรสแอนด์ดีไซน์ ,๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

๓. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิม
๔. ศิลปหัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้นและแกะสลัก
๕. ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา
๖. ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์
๗. ภาษาและวรรณกรรม
๘. วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย อาหาร
๙. ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน เทศกาลต่างๆ
๑๐. ลักษณะงานและเทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น

แบบจำลองการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

แบบจำลองการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากความสำคัญและแนวคิดเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนำมาสู่การวางแผนการจัดการ และการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนการวางแผนกลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับประเทศไทย จากการศึกษาของ Bywater (๑๙๙๓) ได้แยกประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น ๓ประเภท^{๖๑}

๑. นักท่องเที่ยวตามแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรม(Culturally Motivated) หมายถึง ผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรมนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสนใจที่จะเรียนรู้ศึกษาวัฒนธรรมและมีพฤติกรรมที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะเวลาานาน

๒. นักท่องเที่ยวตามแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม(Culturally Inspired) หมายถึง ผู้ที่ถูกดึงดูดใจด้วยศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักหรือได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ รูปภาพโดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะใช้ระยะเวลาที่จะพักอยู่ในแหล่งเที่ยวน้อยกว่าประเภทแรก แต่มีโอกาสที่จะเดินทางกลับมายังสถานที่ท่องเที่ยวอีกครั้งในอนาคต

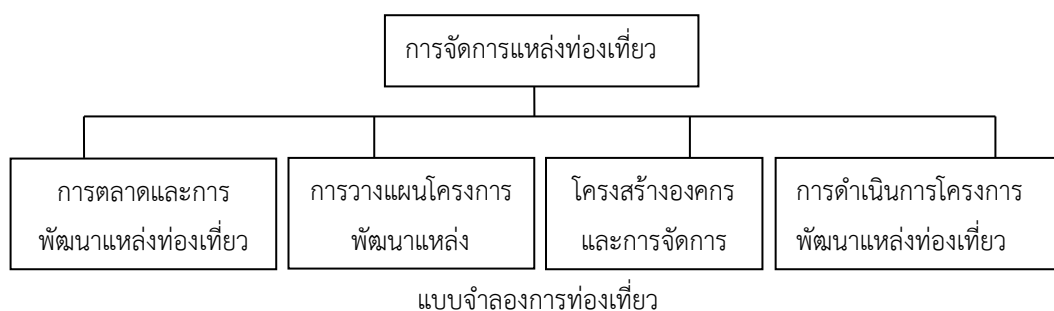
๓. นักท่องเที่ยวตามแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Culturally Attracted) หมายถึง ผู้ที่มีความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะมีระยะเวลาในการท่องเที่ยวสั้น อาจจะเป็นในลักษณะเยี่ยมชมมากกว่าการพักอาศัย

ทั้งนี้Smith (๒๐๐๓) ได้จัดประเภทและพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังนี้

^{๖๑}กาญจนา แสงลิมสุวรรณดร และศรัณยา แสงลิมสุวรรณ, “การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”, มหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ และมหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๕.

ประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	สถานที่และกิจกรรมที่สนใจ
นักท่องเที่ยวแหล่งมรดก (Heritage Tourist)	ปราสาท พระราชวัง บ้านโบราณ แหล่งโบราณคดี
นักท่องเที่ยวศิลปะ (Arts Tourist)	อนุสาวรีย์โรงละคร การแสดงคอนเสิร์ต เทศกาล
นักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์(Creative Tourist)	งานประเพณีถ่ายภาพ วาดภาพ เครื่องปั้น ทำอาหาร
นักท่องเที่ยววัฒนธรรมเมือง (Urban Cultural Tourist)	หัตถกรรมแหล่งประวัติศาสตร์แหล่งอุตสาหกรรม
นักท่องเที่ยววัฒนธรรมชนบท (Rural Cultural Tourist)	การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ชุมชน ฟาร์ม พิพิธภัณฑ์
นักท่องเที่ยววัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Cultural Tourist)	ธรรมชาติภูมิทัศน์ชาวเขา ทะเลทราย เดินป่า ศูนย์
นักท่องเที่ยววัฒนธรรมทันสมัย Popular Cultural Tourist)	วัฒนธรรม ศิลปะและหัตถกรรมสวนสนุก
	ห้างสรรพสินค้า การแสดงคอนเสิร์ตงานแข่งขันกีฬา

การแบ่งประเภท และลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ทราบถึงลักษณะและความต้องการของนักท่องเที่ยว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์ตอบสนองความต้องการอันจะนำไปสู่การสร้างรายได้ให้แหล่งท่องเที่ยว ควบคู่ไปกับการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ และการรักษาวัฒนธรรมของชุมชนให้คงไว้ทั้งนี้ Garrod และ Fyall (๑๙๙๘) ได้เสนอแบบจำลองการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนดังแสดงโดยภาพที่ ๑

๒.๓.๔ การจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน (Sustainable Community-based Tourism)

ความสำคัญของการท่องเที่ยวชุมชน^{๖๒} อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว นับเป็นธุรกิจการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้เป็นเงินตราให้กับผู้ ประกอบการและกระจายเข้าไปในท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น(อบต. เทศบาลตำบล และอบจ.) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและรัฐบาลจึงควรมีนโยบายและแผนงานพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวต่างประเทศ เพื่อเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มเศรษฐกิจของท้องถิ่นโดยรวม และส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศด้วย

^{๖๒} ศรีพร สมบุญธรรม, “การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน”, จุลสารการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร:การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖).

รายได้จากการท่องเที่ยวย่อมกระจายเข้าไปสู่ท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวได้ ยกตัว อย่างเช่นมีนักท่องเที่ยวมากินอาหารในพื้นที่ หรือซื้อสินค้าของที่ระลึกต่างๆ เงินจากนักท่องเที่ยวจะผ่านมือจากเจ้าของร้านไปซื้ออาหารสดผลไม้สด หรือซื้อผ้าทอ เงินเหล่านี้ย่อมกระจายไปสู่เกษตรกรผู้ผลิตอาหารและผลไม้ หรือไปสู่ช่างทอผ้าซึ่งอยู่ในท้องถิ่นได้ เป็นต้น

ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นย่อมเป็นภาระหน้าที่ของคนในท้องถิ่นจะต้องร่วมกันคิดร่วมกันทำเพื่อให้มีนักท่องเที่ยวต่างถิ่นเดินทางมาเที่ยวได้เพิ่มขึ้นตลอดทั้งปีและตลอดกาล อันเป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั่นเอง

กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้นมีหลายระดับ ระดับแรกก็คือ ชุมชนหรือประชาคม (Community) ผู้รับผิดชอบเป็นเจ้าของเป็นผู้ครอบครองจะต้องมีหน้าที่ มีบทบาท ดังนี้

๑) หน้าที่รับผิดชอบการท่องเที่ยวของชุมชนตามที่กฎหมายระบุ

องค์กรชุมชนหรือประชาคม (Community) หรือกลุ่มประชาชน นับเป็นองค์กรเล็กที่สุดและมีบทบาทเป็นเจ้าของท้องถิ่น เจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ต้องมีบทบาทและหน้าที่ต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนร่วมกันตามรัฐธรรมนูญกำหนด บทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกฎหมาย ดังนี้

รัฐธรรมนูญไทยฉบับพ.ศ.๒๕๔๐ ระบุไว้ในหมวดที่ ๓ สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตราที่ ๔๖ ระบุไว้ว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติมาตราที่ ๕๖ ระบุไว้ว่า สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสภาพหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติเพื่อให้การทำงานของชุมชนร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ มีความคล่องตัวชุมชนหรือประชาคมจะต้องเลือกผู้แทนกลุ่มหนึ่งเพื่อทำหน้าที่เป็นองค์กรชุมชนได้แก่ประธาน รองประธาน (๑-๒ ตำแหน่ง) เลขานุการและนายทะเบียนเหรียญหรือสมุหบัญชี ปฎิคมและประชาสัมพันธ์ มีการกำหนดหน้าที่ ระเบียบกติกา และรายงานต่อชุมชนในท้องถิ่นอย่างชัดเจน โปร่งใส เช่น ชุมชนสามแพร่งชุมชนท่าเตียน (เขตพระนคร กรุงเทพฯ) ชุมชนวัดเกตุการาม (อ.เมืองเชียงใหม่) ชุมชนรักษ์อัมพวาอ่าเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม) เป็นต้นเพื่อให้การทำงานของกลุ่มผู้แทนสามารถทำงานได้ควรกำหนดเงินตอบแทนเป็นเบี้ยประชุมสำหรับค่าใช้จ่ายอื่นรวมอยู่ในงบประมาณดำเนินการ

บทบาทขององค์กรชุมชนหรือประชาคมต่อการพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้นจะต้องทำงานร่วมกันกับ**พหุภาคี**โดยร่วมเสนอความคิดและระดมความคิดเห็นในการศึกษา สถานภาพของแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวว่ามีจุดเด่น จุดด้อย โอกาสและปัญหาอะไรบ้าง จากนั้นจึงร่วมวางแผนงาน ทั้งแก้ไขปัญหาส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ทำแผนปฏิบัติการทั้งแผนเฉพาะกิจแผนระยะเร่งด่วน ระยะกลาง และระยะยาว ร่วมมือกันทำงานตามแผนที่วางไว้ให้เป็นผลสำเร็จรวมทั้งร่วมลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวที่ได้รับการยินยอมจากชุมชน ร่วมกัน

ประเมินผลงานเพื่อให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ด้วยกัน หรือพบปัญหาที่ต้องร่วมกัน แก้ไขฟื้นฟู พัฒนาให้มีคุณภาพดีขึ้น นอกจากนี้ กลุ่มผู้แทนชุมชนต้องทำหน้าที่สร้างเครือข่ายทั้ง ระดับแนวตั้งและแนวนอนด้วย

๒) ทรัพยากรการท่องเที่ยวกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ

หากพิจารณาทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นแล้วสามารถแยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๗ ประเภท คือ

(๑) แหล่งธรรมชาติที่มีความสวยงาม โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเช่น ป่า เขา น้ำตก ถ้ำ ทะเล

(๒) แหล่งโบราณคดี/ แหล่งประวัติศาสตร์/ ศาสนสถานที่สวยงาม

(๓) พิพิธภัณฑสถาน

(๔) งานบุญพื้นบ้าน งานประเพณีพื้นเมืองในรอบปี (๑๒ เดือน)

(๕) ภูมิปัญญาพื้นบ้านวิถีชีวิตพื้นบ้าน และการประกอบอาชีพหลักในชุมชน

(๖) ไร่ นา สวนเกษตรต่าง ๆ และ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ต่างๆ

(๗) บุคลากรในท้องถิ่นที่มีความสามารถทำงานในธุรกิจท่องเที่ยวด้านบริการอย่างมีคุณภาพในแต่ละสาขาเช่น บริการรถนำเที่ยว เรือนำเที่ยว บริการในร้านอาหาร และบริการนำเที่ยว (มัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือ วิทยากรในท้องถิ่น) เป็นต้น

ดังนั้น หากนำทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นมาจัดรูปแบบการท่องเที่ยวก็เข้าหลักการ การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทแล้วสามารถจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นรูปแบบสากล ดังนี้

(๑) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรหมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพรฟาร์มปศุสัตว์และเลี้ยงสัตว์ เพื่อชื่นชมความสวยงามความสำเร็จ และเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้มีประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อ การรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

(๒) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวได้ความรู้ มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ และโบราณคดีในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อ การรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยที่ประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วม ต่อการจัดการการท่องเที่ยว

(๓) การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณีหมายถึงการเดินทางมาท่องเที่ยว เพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้นได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจใน สุนทรียศิลป์ เพื่อศึกษาความเชื่อการยอมรับนับถือการเคารพ พิธีกรรมต่างๆ และได้รับความรู้มีความ เข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ มีประสบการณ์ใหม่ๆเพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความ รับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม และมรดกทางวัฒนธรรมโดยประชาคมใน ท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

(๔) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิตและผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่น เพื่อความ เพลิดเพลิน ได้ความรู้ ศึกษาดูงานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

(๕) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพหมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมเพื่อการพักผ่อนและเรียนรู้วิธีการรักษาสุขภาพกายและใจ ได้รับความเพลิดเพลินและสุนทรียภาพ มีความรู้ต่อการรักษาคุณค่า และคุณภาพชีวิตที่ดีมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

(๖) การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา หมายถึง การเดินทางเพื่อทัศนศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปรัชญาทางศาสนา หาความรู้สัจธรรมแห่งชีวิต มีการฝึกทำสมาธิ เพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นมีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้นมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นอกจากนี้นักท่องเที่ยวบางกลุ่มมุ่งการเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เช่นการทำอาหารไทยการนวดแผนไทย รำไทย มวยไทย การช่างและงานศิลปหัตถกรรมไทยรวมถึงการเรียนรู้การบังคับช้าง และเป็นควาญช้าง เป็นต้น

(๗) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย หรือชนเผ่าต่าง ๆ เช่น หมู่บ้านชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านผู้ไทย หมู่บ้านชาวกูย หมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงหมู่บ้านชาวจีนฮ่อ ฯลฯ เพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้นมีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้นมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

(๘) การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์หมายถึงนักท่องเที่ยวกลุ่มที่ต้องการใช้ชีวิตใกล้ชิดกับครอบครัวในท้องถิ่นที่ไปเยือนเพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้รับประสบการณ์ในชีวิตเพิ่มขึ้นโดยมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นที่ยั่งยืน

๓) วิธีจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน^{๒๓}

แนวทางจัดการการท่องเที่ยวทุกท้องถิ่นนั้น มีเป้าหมายคือหาวิธีการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว จะทำอย่างไรให้นักท่องเที่ยวแวะเที่ยวนานวันและใช้จ่ายเงินเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอตลอดปี ยั่งยืนตลอดกาลนับร้อย ๆ ปีได้นั้นชุมชนผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีวิธีการดังนี้

(๑) หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน มีองค์ประกอบ ๔ หลักการด้วยกันคือ

(๑.๑) การดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวต้องคำนึงถึงขอบเขตความสามารถในการรองรับของพื้นที่ทั้งธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวควรกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในแต่ละแห่งต่อคนต่อวัน

(๑.๒) ควรตระหนักถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบ (ก่อปัญหาด้านลบ) ต่อชุมชนขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน (เอกลักษณ์และอัตลักษณ์)

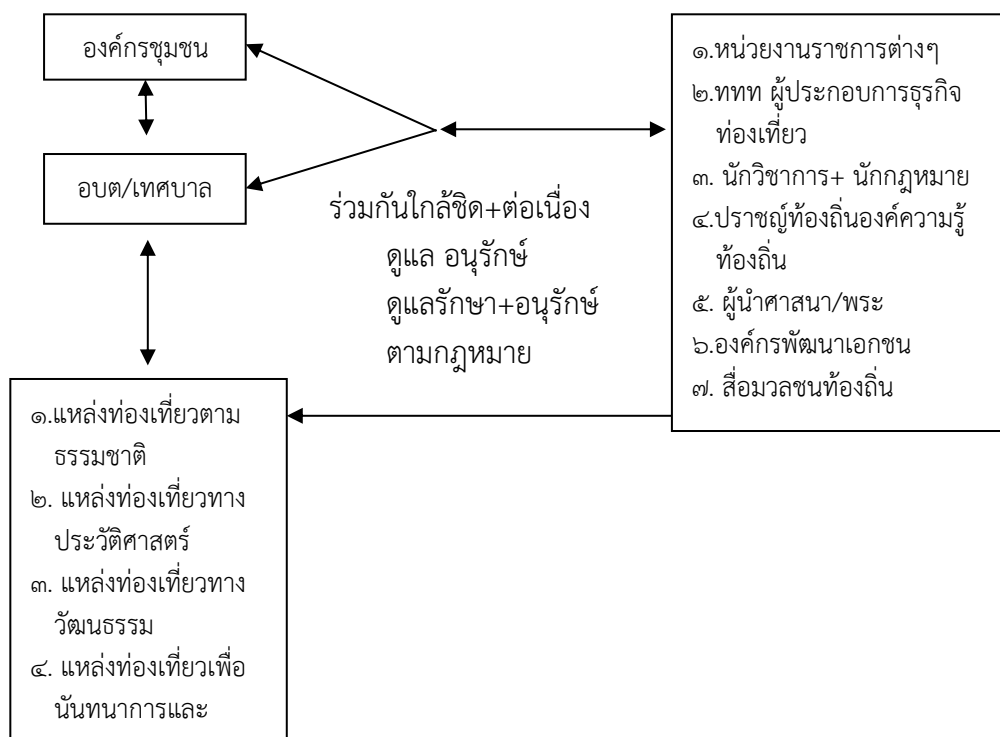
^{๒๓}บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา,การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน,(กรุงเทพมหานคร:พรศแอนด์ ดีไซน์ ,๒๕๔๘).หน้า ๓๘.

(๑.๓) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้เป็นพันธมิตรและผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียต้องประสานการจัดการร่วมกันเพื่อลดผลกระทบต่อระบบนิเวศ ชุมชนชนบทธรรมนิยม ประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนต่อการท่องเที่ยว

(๑.๔) การทำธุรกิจท่องเที่ยวนี้จะต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการประสานงานประสานโครงการ และกำหนดแผนงาน นโยบายทางเศรษฐกิจ (เพิ่มรายได้) เพื่อให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน

๒.๓.๔.๑ วิธีการขั้นตอนในการดำเนินงานพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
วิธีการดำเนินงานพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้นชุมชนควรดำเนินการตามแผนผังข้างล่างนี้ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ประชากรกลุ่มเครือข่าย

ยึดหลักของความยั่งยืนทั้ง ๔ ประการในการวางแผนและจัดการวางแผนพัฒนาและส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมนั้น องค์กรชุมชนจะต้องพูดคุยปรึกษาหารือกับผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมกันค้นหาจุดแข็งหรือความโดดเด่นของทรัพยากรการท่องเที่ยว ค้นหาจุดอ่อนและสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหา/มองหาโอกาสความเป็นไปได้ต่อการจัดการในอนาคตโดยคำนึงถึงการพัฒนาที่จะเกิดผลกระทบต่อที่น้อยที่สุด(มีความสมดุล)ของสภาพแวดล้อมเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในท้องถิ่น

กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายให้ชัดเจนการพัฒนาต้องมีความชัดเจนของการดำเนินงานเพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพคุณภาพและคุณค่าของ(สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมและ

คงไว้ในอัตลักษณ์ท้องถิ่นส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และมีประสบการณ์เพิ่มขึ้นทุกครั้งที่ไปเที่ยวรวมทั้งการยกระดับคุณภาพชีวิตของท้องถิ่นโดยนำธุรกิจท่องเที่ยวเป็นอาชีพเสริมอันหมายถึงประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าก่อน

กำหนดผังและรูปแบบของสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่ก่อผลกระทบทางภูมินิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น(ไม่เป็นสิ่งที่แปลกปลอมเข้าไป)โดยใช้มาตรการเพื่อรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม (กำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวและความสามารถในการรองรับของพื้นที่:CC/ การประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม:EIA/การประเมินผลกระทบต่อสังคมSIA/การประเมินผลกระทบต่อสุขภาพ/HIA)

จัดทำแผนพัฒนาที่สอดคล้องกับแผนแม่บทของท้องถิ่นจังหวัดและภูมิภาคโดยสำรวจศักยภาพ (สถานภาพ+คุณภาพ:ความโดดเด่นความสวยงามและสุนทรียภาพ) ของแหล่งท่องเที่ยวสำรวจตลาดการท่องเที่ยวเพื่อกำหนดแผนพัฒนาแผนปฏิบัติการ(ระยะสั้นระยะกลางและระยะยาว) ให้สอดคล้องกับแผนการพัฒนาจังหวัดและแผนพัฒนาของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

การพัฒนาบุคลากรต้องกำหนดแผนฯและหลักสูตรการฝึกอบรมเพื่อให้บุคลากรที่ปฏิบัติงาน(ในธุรกิจท่องเที่ยวทั้ง ๕ สาขา คือ ขนส่ง /ที่พัก/ร้านอาหาร/บริษัทนำเที่ยวและสินค้าของที่ระลึก) ต้องมีความรู้ความสามารถมีมาตรฐานการทำงานในระดับสากล โดยการฝึกอบรม การดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อนำไปสู่การบริการที่มีมาตรฐานสากล

ดำเนินการเขียนโครงการ เพื่อของบประมาณพัฒนาและส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเมื่อกลุ่มผู้รับผิดชอบการเขียนโครงการเพื่อของบประมาณได้รับมติจากชุมชนต่อการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมแล้วต้องจัดเตรียมงบประมาณเพื่อใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้จัดสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว และได้รับผลประโยชน์อย่างเสมอภาค

การจัดการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนนั้นประชาชนในท้องถิ่น ผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวจะต้องร่วมกันคิดร่วมทำกับพหุภาคีโดยคำนึงถึงเป้าหมายต่อการพัฒนา คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดเกิดประโยชน์สูงสุด ใช้ได้นานที่สุด มีปัญหาหรือผลกระทบน้อยที่สุดนั้นคือการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

๒.๓.๔.๒ คุณสมบัติที่สำคัญของการท่องเที่ยวชุมชนของ David A. Fennell

David A. Fennell (๑๙๙๙) นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวแห่งภาควิชาบัณฑิตการและการพักผ่อนศึกษามหาวิทยาลัยร็อก ประเทศแคนาดาได้เสนอแนวคิดการท่องเที่ยวที่ไม่ช่วงชิงการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนหากแต่มุ่งตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นให้มากที่สุดด้วยการใช้เทคโนโลยีในชุมชนเท่าที่จำเป็นที่สำคัญยังต้องมีการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับคนในชุมชนอีกด้วย ข้อเสนอของ Fennell นับเป็นการเสนอแนะแนวทางใหม่ของการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญต่อ "สิทธิการจัดการชุมชน" ด้วยตัวของคนในชุมชนเอง ทั้งในด้านการวางแผนการจัดการที่รวมถึงการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวการกระจายรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยว อันเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวอาจกล่าวได้ว่าข้อเสนอแนะดังกล่าวก็คือการท่องเที่ยวชุมชน (community tourism) ที่มองเห็นสิ่งที่ชุมชนควร

ได้รับ เพื่อแลกกับสิ่งสำคัญที่ชุมชนจะต้องเสียไปในลักษณะของการได้กับได้(win-win)ทั้งระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ รัฐและคนในชุมชน

โดย Fennell ได้เสนอคุณสมบัติที่สำคัญของการท่องเที่ยวชุมชนดังกล่าวจะต้องประกอบไปด้วย ๕ ประการได้แก่

๑) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลกำไรตอบแทนมายังครอบครัวของสมาชิกของคนในชุมชน ในฐานะการเปิดให้เป็นที่พักอาศัยของนักท่องเที่ยวในชุมชนนั้นๆ โดยไม่ต้องผ่านนายหน้าใดๆ อันจัดเป็นการสร้างรายได้ทางตรงแก่คนในชุมชนอย่างไรก็ดีแต่ละครอบครัวเจ้าของที่พักเองก็ควรได้รับการฝึกอบรมและเตรียมความพร้อมเพื่อให้พร้อมรับนักท่องเที่ยวเข้ามาพักอาศัยกับครอบครัวของตนเอง

๒) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รับประโยชน์โดยรวมอย่างแท้จริงไม่ว่าจะเป็นการสร้างสาธารณูปโภคและการยกระดับความเป็นอยู่ที่ยั่งยืน "เพื่อสมาชิกในชุมชน" แต่ไม่ใช่"เพื่อนักท่องเที่ยว

๓) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความตึงเครียดด้านสังคม และวัฒนธรรมในชุมชนอันเนื่องมาจากความพยายามนำความทันสมัยแบบตะวันตก เช่นโคคาโคลาแม็คโดนัล มาร์ร็อต ฯลฯ เข้ามาสู่ชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวพร้อมกับดึงสำนึกร่วมของคนในชุมชนออกไป ด้วยการกลืนสมาชิกในชุมชนให้อยู่กับความทันสมัยดังกล่าวอันจะนำมาซึ่งปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นตามมาอีกเป็นจำนวนมาก

๔) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกในการเคารพและรักษาสิ่งแวดล้อม สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมในชุมชนให้เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยวตั้งนั้นแม้ว่าการท่องเที่ยวบางประเภทที่พยายามดิ้นรนกว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หากแต่ไม่มีกิจกรรมในลักษณะของการสร้างจิตสำนึกดังกล่าวก็มีอาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวนั้นเป็นการท่องเที่ยวชุมชนโดยแท้

๕) ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศทั้งในระดับนานาชาติ นานาภูมิภาคที่ล้วนอยู่ภายใต้ตำนานวัฒนธรรมโดยนัยนี้การท่องเที่ยวชุมชนต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สอนให้นักท่องเที่ยวเคารพในความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมและไม่มองว่าใคร "เจริญกว่า" และใคร "ด้อยกว่า" ดังเช่นเหตุผลของนักท่องเที่ยวบางประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เดินทางไปประเทศเพื่อนบ้านก็เพราะต้องการไปดู "ความล้าหลัง (กว่าตนเอง) เมื่อ ๓๐ ปีที่แล้ว"

ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นหนึ่งในสมาชิกขององค์กรด้านการท่องเที่ยวแห่งภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก (The Pacific Asia Travel Association: PATA) ซึ่งมีพันธกิจสำคัญร่วมกันระหว่างประเทศสมาชิกคือการเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวในประเทศสมาชิกให้มีคุณค่าและมีคุณภาพเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้บรรดาประเทศสมาชิกของ PATA ที่มีกว่า ๑๐๐ ประเทศได้ลงนามในข้อตกลงเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (APEC/PATA CodeforSustainableTourism) เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนและควบคุมการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของประเทศสมาชิกซึ่งข้อตกลงดังกล่าวมีสาระสำคัญดังนี้

๑) อนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ
 (๑) สนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ถิ่นแหล่งที่อยู่อาศัยของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่อาจจะถูกกระทบกระเทือนจากกิจกรรมการท่องเที่ยว

(๒) สนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการค้นหาพื้นที่ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และกำหนดระดับในการพัฒนาเพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง

๒) ให้ความเคารพและให้การสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมรวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นโดย (๑) มีความแน่ใจว่าในการวางแผนและดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีความเข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งบทบาทของเด็กและสตรีด้วย

(๒) เปิดโอกาสให้ประชาชนท้องถิ่นมาร่วมปรึกษาหารือ ในการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยเฉพาะในประเด็นที่มีผลกระทบต่อชุมชน

(๓) สนับสนุนช่วยเหลือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการค้นหาหมวดทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเพื่อการอนุรักษ์ และเพื่อประเมินระดับการพัฒนาให้เหมาะสมแก่พื้นที่และบริเวณใกล้เคียง

(๔) อุดหนุนงบประมาณเพื่อจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและบริการที่มีคุณภาพโดยคำนึงถึงการดำรงเอกลักษณ์และสร้างคุณภาพภูมิใจแก่ท้องถิ่น

๓) นำระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมมาใช้

(๑) มั่นใจว่ามีการนำการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมมาเป็นขั้นตอนหนึ่งในการวางแผนโครงการพัฒนาการท่องเที่ยว

(๒) สนับสนุนให้มีการติดตามตรวจสอบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ

(๓) กำหนดนโยบายและตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวและ/หรือแนวทางการปฏิบัติด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับทุกส่วน (sector) ที่เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

(๔) จัดตั้งองค์กรความร่วมมือที่รับเป็นที่ปรึกษาด้านการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างและการออกแบบภูมิทัศน์เพื่อวัตถุประสงค์เชิงการท่องเที่ยว

๔) สนับสนุน - ช่วยเหลือในพันธกิจการท่องเที่ยวเพื่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

(๑) สนับสนุนการปฏิบัติหรือกิจกรรมที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวโดย

- ลดการปล่อยสารมลพิษและการปล่อยก๊าซเรือนกระจก
- อนุรักษ์และรักษาคุณภาพของแหล่งน้ำ
- จัดการของเสียและการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ
- ควบคุมระดับความดังของเสียง
- ส่งเสริมการใช้ผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการรีไซเคิลและใช้วัสดุที่ย่อยสลายได้ธรรมชาติ

(๒) กระตุ้นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการท่องเที่ยวให้ปฏิบัติตามนโยบายของท้องถิ่น ภูมิภาคและของชาติ และ สนับสนุนการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน

(๓) สร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมและการเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมในทุกๆ กิจกรรมและเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยว

(๔) สนับสนุน / กระตุ้นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่แสดงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

(๕) สนับสนุนด้านการตลาดการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอันดีงาม

๕) ให้การศึกษา-ความรู้แก่นักท่องเที่ยวในเรื่องสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

(๑) สนับสนุนประเด็นเรื่องคุณค่าด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเข้าไปในการศึกษา การฝึกอบรมและการวางแผนการท่องเที่ยว

(๒) ส่งเสริมให้เกิดความพึงพอใจและความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว ในเรื่องความเปราะบางด้านสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยการให้มีข้อมูลที่ถูกต้องและการสื่อความหมายที่เหมาะสม

(๓) ให้การสนับสนุนช่วยเหลือการศึกษาวิจัยด้านผลกระทบทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการท่องเที่ยว

๖) ร่วมมือกับส่วนต่าง ๆ เพื่อให้สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมมีความยั่งยืน

(๑) ร่วมมือกับบุคคลและองค์กรต่างๆ ในการร่วมกันปรับปรุงสิ่งแวดล้อมและการดำเนินงานต่างๆ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งการจัดทำดัชนีชี้วัดและการติดตามตรวจสอบ

(๒) ปฏิบัติตามทุกอนุสัญญาระหว่างประเทศ กฎหมายของประเทศ และท้องถิ่นที่ช่วยปกป้องสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และความอ่อนไหวทางวัฒนธรรม

จะเห็นได้ว่าจริงๆ แล้ว การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ก็คือ การเรียนรู้และใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าแทนการท่องเที่ยวแบบพร่าผลาญที่มีมาตั้งแต่ในอดีต โดยเฉพาะในเมืองไทย ที่ใช้ทรัพยากรกันแบบฟุ่มเฟือยไร้ขีดจำกัด ผมคิดว่าคงจะถึงเวลาแล้วที่จะนำเอาแนวคิดนี้ ๆ เหล่านี้มาเริ่มปฏิบัติกันอย่างจริงจัง ให้เป็นรูปธรรมที่มันจับต้องได้ไม่ให้เป็นทฤษฎีที่สวยหรูอยู่แค่ในตำรา หรือดีแต่พูด ไม่มีการลงมือปฏิบัติ

๒.๕ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน

การจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน(SustainableCommunity-based Tourism

ความสำคัญของการท่องเที่ยวชุมชน

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว นับเป็นธุรกิจการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้เป็นเงินตราให้กับผู้ประกอบการและกระจายเข้าไปในท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต. เทศบาลตำบล และอบจ.) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและรัฐบาลจึงควรมีนโยบายและแผนงานพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวต่างประเทศ เพื่อเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มเศรษฐกิจของท้องถิ่นโดยรวม และส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศด้วย

รายได้จากการท่องเที่ยวย่อมกระจายเข้าไปสู่ท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวได้ ยกตัวอย่างเช่น มีนักท่องเที่ยวมากินอาหารในพื้นที่ หรือซื้อสินค้าของที่ระลึกต่างๆ เงินจากนักท่องเที่ยวจะผ่านมือจากเจ้าของร้านไปซื้ออาหารสด ผลไม้สด หรือซื้อผ้าทอ เงินเหล่านี้ย่อมกระจายไปสู่เกษตรกรผู้ผลิตอาหารและผลไม้ หรือไปสู่ช่างทอผ้าซึ่งอยู่ในท้องถิ่นได้ เป็นต้น

ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นย่อมเป็นภาระหน้าที่ของคนในท้องถิ่นจะต้องร่วมกันคิดร่วมกันทำเพื่อให้มีนักท่องเที่ยวต่างถิ่นเดินทางมาเที่ยวได้เพิ่มขึ้นตลอดทั้งปีและตลอดกาล อันเป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั่นเอง

กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน นั้นมีหลายระดับ ระดับแรกก็คือ ชุมชนหรือประชาคม (Community) ผู้รับผิดชอบเป็นเจ้าของเป็นผู้ครอบครอง จะต้องทำหน้าที่ มีบทบาท ดังนี้

๑.หน้าที่รับผิดชอบการท่องเที่ยวของชุมชนตามที่กฎหมายระบอบุญคุ้มครองชุมชนหรือประชาคม (Community) หรือกลุ่มประชาชน นับเป็นองค์กรเล็กที่สุด และมีบทบาทเป็นเจ้าของท้องถิ่น เจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว เจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ต้องมีบทบาท และหน้าที่ต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนร่วมกันตามรัฐธรรมนูญกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกฎหมาย ดังนี้

รัฐธรรมนูญไทยฉบับพ.ศ.๒๕๔๐ ระบุไว้ในหมวดที่ ๓ สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตราที่ ๔๖ ระบุว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติมาตราที่ ๕๖ ระบุว่า สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสภาพหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ เพื่อให้การทำงานของชุมชนร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ มีความคล่องตัว ชุมชนหรือประชาคมจะต้องเลือกผู้แทนกลุ่มหนึ่งเพื่อทำหน้าที่เป็นองค์กรชุมชน ได้แก่ ประธาน รองประธาน (๑-๒ ตำแหน่ง) เลขาธิการและนายทะเบียน เทร่ญญิกหรือสมุห์บัญชี ปฏิคมและประชาสัมพันธ์ มีการกำหนดหน้าที่ ระเบียบ กติกา และรายงานต่อชุมชนในท้องถิ่นอย่างชัดเจน โปร่งใส เช่น ชุมชนสามแพร่ง ชุมชนท่าเตียน (เขตพระนคร กรุงเทพฯ) ชุมชนวัดเกตุการาม (อ.เมืองเชียงใหม่) ชุมชนรักษ์อัมพวา (อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม) เป็นต้น เพื่อให้การทำงานของกลุ่มผู้แทนสามารถทำงานได้ควรกำหนดเงินตอบแทนเป็นเบี้ยประชุมสำหรับค่าใช้จ่ายอื่นรวมอยู่ในงบประมาณดำเนินการ

บทบาทขององค์กรชุมชนหรือประชาคมต่อการพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้นจะต้องทำงานร่วมกันกับพหุภาคี โดยร่วมเสนอความคิดและระดมความคิดเห็นในการศึกษาสภาพของแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวว่า มีจุดเด่น จุดด้อย โอกาสและปัญหาอะไรบ้าง จากนั้นจึงร่วมวางแผนงาน ทั้งแก้ไขปัญหา ส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ทำแผนปฏิบัติการทั้งแผนเฉพาะกิจ แผนระยะเร่งด่วน ระยะกลาง และระยะยาว ร่วมมือกันทำงานตามแผนที่วางไว้ให้เป็นผลสำเร็จ รวมทั้งร่วมลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวที่ได้รับการยินยอมจากชุมชน ร่วมกันประเมินผลงาน เพื่อให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ด้วยกัน หรือพบปัญหาที่ต้องร่วมกันแก้ไข ฟื้นฟู พัฒนาให้มีคุณภาพดีขึ้น นอกจากนั้น กลุ่มผู้แทนชุมชนต้องทำหน้าที่สร้างเครือข่ายทั้งระดับแนวตั้งและแนวนอนด้วย

๒. ทรัพยากรการท่องเที่ยวกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของหากพิจารณาทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นแล้ว สามารถแยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๗ ประเภท คือ

(๑) แหล่งธรรมชาติที่มีความสวยงาม โดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเช่น ป่า เขา น้ำตก ถ้ำ ทะเล

(๒) แหล่งโบราณคดี/ แหล่งประวัติศาสตร์/ ศาสนสถานที่สวยงาม

(๓) พิพิธภัณฑสถาน

(๔) งานบุญพื้นบ้าน งานประเพณีพื้นเมืองในรอบปี (๑๒ เดือน)

(๕) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิถีชีวิตพื้นบ้าน และการประกอบอาชีพหลักในชุมชน

(๖) ไร่นา สวนเกษตรต่าง ๆ และ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ

(๗) บุคลากรในท้องถิ่นที่มีความสามารถทำงานในธุรกิจท่องเที่ยวด้านบริการอย่างมีคุณภาพในแต่ละสาขา เช่น บริการรถนำเที่ยว เรือนำเที่ยว บริการในร้านอาหาร และบริการนำเที่ยว (มัคคุเทศก์ท้องถิ่น หรือ วิทยากรในท้องถิ่น) เป็นต้น

ดังนั้น หากนำทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นมาจัดรูปแบบการท่องเที่ยวก็เข้าหลักการการท่องเที่ยววิถีชีวิตชุมชนบท แล้วสามารถจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นรูปแบบสากล ดังนี้

(๑) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และเลี้ยงสัตว์ เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จ และเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้ มีประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

(๒) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวได้ความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ และโบราณคดีในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อการรักษาามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยที่ประชาชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

(๓) การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี หมายถึง การเดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์ เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือการเคารพ พิธีกรรมต่างๆ และได้รับความรู้มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อการรักษาามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

(๔) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ ศึกษางานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อการรักษาามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

(๕) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรม เพื่อการพักผ่อนและเรียนรู้วิธีการรักษาสุขภาพกายและใจ ได้รับความเพลิดเพลิน และ

สุนทรียภาพ มีความรู้ต่อการรักษาคุณค่า และคุณภาพชีวิตที่ดีมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

(๖) การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา หมายถึง การเดินทางเพื่อทัศนศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปรัชญาทางศาสนา หาคำความรู้ สัจธรรมแห่งชีวิต มีการฝึกทำสมาธิ เพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวบางกลุ่มมุ่งการเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เช่น การทำอาหารไทย การนวดแผนไทย รำไทย มวยไทย การช่างและงานศิลปหัตถกรรมไทย รวมถึงการเรียนรู้การบังคับช้าง และเป็นควาญช้าง เป็นต้น

(๗) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย หรือชนเผ่าต่าง ๆ เช่น หมู่บ้านชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านผู้ไทย หมู่บ้านชาวกูย หมู่บ้านชาวกระเหรี่ยง หมู่บ้านชาวจีนฮ่อ ฯลฯ เพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

(๘) การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ หมายถึงนักท่องเที่ยวกลุ่มที่ต้องการใช้ชีวิตใกล้ชิดกับครอบครัวในท้องถิ่นที่ไปเยือน เพื่อการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้รับประสบการณ์ในชีวิตเพิ่มขึ้น โดยมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นที่ยั่งยืน

วิธีจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวทุกท้องถิ่นนั้น มีเป้าหมายคือหาวิธีการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว จะทำอย่างไรให้นักท่องเที่ยวแวะเที่ยวนานวันและใช้จ่ายเงินเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอตลอดปี ยั่งยืนตลอดกาลนับร้อย ๆ ปีได้นั้น ชุมชนผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีวิธีจัดการดังนี้

(๑) หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน มีองค์ประกอบ ๔ หลักการด้วยกันคือ

(๑.๑) การดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวต้องคำนึงถึงขอบเขตความสามารถในการรองรับของพื้นที่ทั้งธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวควรกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในแต่ละแห่งต่อคนต่อวัน

(๑.๒) ควรตระหนักถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบ (ก่อปัญหาด้านลบ) ต่อชุมชน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน (เอกลักษณ์และอัตลักษณ์)

(๑.๓) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้เป็นพันธมิตรและผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียต้องประสานการจัดการร่วมกัน เพื่อลดผลกระทบต่อระบบนิเวศ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนต่อการท่องเที่ยว

(๑.๔) การทำธุรกิจท่องเที่ยวนี้จะต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการประสานงาน ประสานโครงการ และกำหนดแผนงาน นโยบายทางเศรษฐกิจ (เพิ่มรายได้) เพื่อให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน

๒.๖ แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม

๒.๖.๑ ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนหมายถึงการท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญทั้งในด้านการดำเนินการ การบริหารจัดการ การตัดสินใจ และการจัดการผลประโยชน์ โดยอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรม และกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น^{๖๔}

เทิดชาย ช่วยบำรุง ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึงการท่องเที่ยวที่เป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และสถานที่ให้ดำรงอยู่ โดยผนวกการท่องเที่ยวไว้เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศน์ในชุมชน หรืออาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม ไม่รบกวนหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและสถานที่^{๖๕}

กล่าวโดยสรุปความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากประชาชนภายในชุมชนร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ในการปรึกษาหารือ และตัดสินใจแก้ปัญหา ร่วมกัน เพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น นับเป็นความเจริญที่สร้างความสำนึกและความสามารถให้แก่บุคคลในชุมชน

๒.๖.๒ ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนา สวนศรี กล่าวว่าสิ่งสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ ผลจากการดำเนินการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดผลประโยชน์ตามมาทั้งทางตรงและทางอ้อม นั่นคือ ทางตรง ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้กับคนในชุมชน ในทางอ้อม ก่อให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของท้องถิ่นและก่อให้เกิดการพัฒนาสาธารณประโยชน์ของชุมชน^{๖๖}

สินธุ์ สโรบล กล่าวถึงลักษณะของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การนำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นมาใช้ นั้น จะต้องพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ^{๖๗}

เทิดชาย ช่วยบำรุง กล่าวว่าลักษณะการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวขนาดเล็กที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของชุมชน มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและสถานที่ในพื้นที่ สิ่งปลูกสร้างต้องยึดถือสอดคล้องกับท้องถิ่นเป็น

^{๖๔} มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มแม่น้ำโขง, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๙๐.

^{๖๕} เทิดชาย ช่วยบำรุง, การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน, (กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๐.

^{๖๖} พจนา สวนศรี, การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม, (กรุงเทพฯ: สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔.

^{๖๗} สินธุ์ สโรบล, “การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน”, ประชาคมวิจัย. ๕๗., ๒๕๔๗, หน้า ๑๗.

พื้นฐาน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นต้องทำให้สิ่งสามัญธรรมดาเป็นสิ่งที่พิเศษสำหรับ นักท่องเที่ยว^{๖๘}

๒.๖.๓ คุณสมบัตินี้สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

คุณสมบัตินี้สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะคำนึงถึงผลประโยชน์และสิ่งที่ชุมชนจะได้รับในฐานะที่เป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนาการท่องเที่ยว เทิดชาย ช่วยบำรุง ได้กล่าวถึงคุณสมบัตินี้สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ดังนี้

๑. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลกำไรตอบแทนมายังสมาชิกของชุมชนในฐานะของการเป็นเจ้าของที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งการแบ่งปันผลประโยชน์ไม่ต้องผ่าน นายหน้าอันเป็นการจัดสรรรายได้ทางตรงให้แก่คนในชุมชน

๒. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รับผลประโยชน์โดยรวมอย่างแท้จริง การสร้างสาธารณูปโภค และการยกระดับความเป็นอยู่ที่มีมุ่งสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิกในชุมชน

๓. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน เนื่องจากความพยายามนำวิทยาการสมัยใหม่แบบตะวันตก เข้ามาสู่ชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งต้องมีการสร้างสำนึกร่วมกับชุมชนให้มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนของตนเอง

๔. ต้องเป็นการท่องเที่ยวเพื่อสร้างจิตสำนึกในการเคารพและช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมในชุมชนให้เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว

๕. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกให้นักท่องเที่ยวมีความเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่มองว่าใครเจริญหรือด้อยกว่า และที่สำคัญการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องก่อให้เกิดการเรียนรู้ เกิดสติ เกิดปัญญา ทั้งผู้เที่ยวและผู้ต้อนรับ^{๖๙}

๒.๖.๔ จัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม

ความหมายและความสำคัญการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า การสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์ และมีรายได้จากการท่องเที่ยว เพื่อก่อให้เกิดความรักความหวงแหน การสร้างจิตสำนึกในการดูแลปกป้องทรัพยากรท่องเที่ยว และสภาพแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน^{๗๐}

สมชาย สนั่นเมือง กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวมีส่วนร่วม สำคัญมาก ทั้งนี้ความเกี่ยวข้องของชุมชนกับการท่องเที่ยวจะสามารถกำหนดได้ใน ๒ ลักษณะ

๑. ผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับทางเศรษฐกิจคือ จะเกิดการสร้างงาน การพัฒนาอาชีพ การท่องเที่ยว เกิดระบบตลาด ระบบผลิตวัตถุดิบ เป็นแหล่งรายได้ และครอบครัวชุมชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อมและผลประโยชน์ทางสังคม คือ การพัฒนาทางสร้างสรรค์ในสังคม การ

^{๖๘} เทิดชาย ช่วยบำรุง, การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน, หน้า ๑๑๐.

^{๖๙} เทิดชาย ช่วยบำรุง, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๗๐} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, ไม่ปรากฏหน้า

ติดต่อที่มีรูปแบบมากขึ้น มีการสร้างสิทธิหน้าที่ และความรับผิดชอบแก่สังคม เช่น ความปลอดภัย และการมีระเบียบ อีสระของสังคมจะได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น

๒. ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนทั้งทางบวกและลบ คือถ้าบวกจะมีผลทางเศรษฐกิจ สังคม ส่วนทางลบ คือ ความทรุดโทรมของสังคมที่เนื่องจากการจัดการไม่ดี โครงสร้างการบริหารชุมชนอาจเปลี่ยนแปลงไปเพราะสาเหตุมาจากการจัดการชุมชนไม่ดีเช่นกัน^{๗๑}

๒.๖.๕ มิติของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม

พจนาน ศวนศรี ได้ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวว่า คนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเอง บทบาทของโครงการการท่องเที่ยว เพื่อชีวิต และธรรมชาติ คือการเป็นสะพานเชื่อมความเข้าใจระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน บอกกล่าวคนที่จะเข้าไปเยี่ยมชุมชนให้เข้าใจในเรื่องราวของชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยว กติกา ข้อปฏิบัติ เมื่ออยู่ในชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็มีการพูดคุยกับชาวบ้านให้ชัดเจนถึงเป้าหมายของการทำกิจกรรมนี้ ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละชุมชน บางแห่งมองว่าเป็นการเผยแพร่เรื่องราววิถีชีวิตวัฒนธรรม ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน บางแห่งอาจมองว่านอกจากเผยแพร่แล้วน่าจะเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน เราจึงต้องมองถึงข้อดีและข้อเสียและแนวทางป้องกัน ร่วมกันค้นหาเสน่ห์ของชุมชนซึ่งหมายถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม และวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่น่าสนใจและยังได้กล่าวถึงการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นทางเลือกที่สามารถตอบสนอง และพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมแบบยั่งยืนได้ ภายใต้มิติต่างๆ ดังนี้

๑. มิติด้านสิ่งแวดล้อม ควรเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และจำกัดให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

๒. มิติด้านการเมือง กิจกรรมนี้ควรเป็นกิจกรรมหนึ่งของการรณรงค์การมีส่วนร่วมของประชาชนระดับล่าง โดยการสร้างกระบวนการวางแผนและการตัดสินใจในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงชุมชน

๓. มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม กิจกรรมนี้ควรสร้างสรรค์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งการทำหัตถ์ต่อวัฒนธรรมแบบเมืองที่เติบโตอย่างไว้รากฐาน

๔. มิติด้านเศรษฐกิจ คือการกระจายรายได้ ผลกำไรที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนในพื้นที่ร่วมพัฒนาควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่และรักษาทรัพยากรธรรมชาติ^{๗๒}

ภักดี รัตนผล กล่าวถึง การมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ท้องถิ่น ชุมชน และภาคเอกชนในทิศทางปัจจุบัน และอนาคต ควรเป็นไปในลักษณะที่ภาครัฐเป็นหน่วยงานสนับสนุน โดยให้ชุมชน

^{๗๑} สมชาย สนั่นเมือง, โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ, (กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๕-๖.

^{๗๒} พจนาน ศวนศรี, การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม, ไม่ปรากฏหน้า.

ท้องถิ่น และภาคเอกชนเป็นหน่วยดำเนินการบริหารจัดการภายใต้วัตถุประสงค์ร่วม คือการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยมีเหตุผลสนับสนุน ๔ ประการ คือ

๑. ตามข้อบัญญัติรัฐธรรมนูญในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และความรู้สึกรักในความเป็นเจ้าของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง

๓. จากข้อกำหนดและแนวทางในการกระจายอำนาจในการจัดการงบประมาณและการคลังจากส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค ลงสู่ท้องถิ่น อันจะส่งผลให้ท้องถิ่นมีรายได้เพียงพอที่จะดูแลและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง

๔. จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏว่า คนในท้องถิ่นจะมีความรู้สึกรักหวงแหนทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวของเขาเองมากกว่าคนอื่น^{๗๓}

๒.๖.๖ ลักษณะและองค์ประกอบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม

มนัส สุวรรณ ได้กล่าวว่า ทิศทางและแนวทางในการมีส่วนร่วมของชุมชน จะต้องมีการมุ่งมั่นไปสู่การร่วมมือในการใช้ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการรองรับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ได้แก่

๑. ระดับนโยบาย จะต้องมีการหาทางให้สมาชิกในชุมชนทุกคนทุกระดับรับทราบนโยบายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

๒. ระดับแผนงานหรือโครงการ จะต้องหาทางให้ชุมชนเข้าใจแบบแผนการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ชัดเจนทุกระดับแผน

๓. ระดับปฏิบัติ ให้สมาชิกของชุมชนกลุ่มต่างๆ ทุกชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวศึกษาแผนปฏิบัติ แนวทาง และวิธีปฏิบัติให้เข้าใจ จนสามารถให้ความร่วมมือและปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง มีการแนะนำอย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอนของการปฏิบัติจนกว่าจะมั่นใจได้ว่าสมาชิกชุมชน ทุกคน ทุกระดับดำเนินการไปได้ถูกทิศทางแล้ว

๔. ระดับประเมินผล จะต้องหาทางให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าใจการติดตามผลปฏิบัติงาน ตามแผนงานหรือโครงการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จนสามารถประเมินผลได้อย่างถูกต้องและมีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน^{๗๔}

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน อาจตีกรอบได้แตกต่างกัน แต่เดิมรัฐมักมองในแง่ของการเน้นการมีส่วนร่วมในการร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมทำงาน และร่วมบำรุงรักษามากกว่าร่วมสมทบด้านวัตถุและเงิน ซึ่งอาจมีความจำเป็นอยู่ก็ตาม โดยภาพรวมแล้วการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นจะต้องเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

- ร่วมศึกษาปัญหา สาเหตุของปัญหา และความต้องการของชุมชน

^{๗๓} ภักดี รัตนผล, แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวภายใต้ศักยภาพและข้อจำกัดของกลุ่ม จังหวัดภาคกลางตอนบน, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๗๔} มนัส สุวรรณ, การท่องเที่ยวกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สภาพสังคม - เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๑), หน้า ๔๑-๔๒.

๑. ทูนาทางวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ เป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้ ซึ่งไม่ได้เพียงจำกัดในรูปแบบเฉพาะมรดก ทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่หมายรวมถึงทูนกายภาพหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ อาคาร บ้านเรือน สิ่งประดิษฐ์ รูปปั้น

๒. ทูนาทางวัฒนธรรมที่สัมผัสไม่ได้เป็นทูนาทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ อยู่ในรูปของทรัพย์สินทางปัญญา เกี่ยวกับความคิด การปฏิบัติ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง ภาษา ดนตรีและ เพลง ตำนานพื้นบ้าน การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของและบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้วยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ มาใช้เป็นทุนด้านการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมนั่นเอง^{๗๗}

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ณรงค์ พลธิ์รักษ์ และคณะ^{๗๘} ศึกษาวิจัยเรื่อง โครงการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตามแนวบูรพาทิศ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและสำรวจข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยบันทึกค่าพิกัดของแหล่งท่องเที่ยวด้วยระบบกำหนดตำแหน่งบนโลก (Global Positioning System:GPS) จากนั้นจัดทำแผนที่ตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวด้วยเทคนิคระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์(Geographic Information System: GIS) และวิเคราะห์กลยุทธ์ทางการตลาดสำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรีระยอง จันทบุรี ตราด ปราจีนบุรีและสระแก้ว จากการรวบรวมและสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

ผลการวิจัย พบว่ามีแหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งสิ้น ๓๙ แห่ง ตั้งอยู่ใน จังหวัดฉะเชิงเทรา ๖ แห่ง ชลบุรี ๕ แห่ง ระยอง ๗ แห่ง จันทบุรี ๕ แห่ง ตราด ๗ แห่ง ปราจีนบุรี ๔ แห่ง และสระแก้ว ๕ แห่ง ส่วนการประเมินความเป็นไปได้ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ซึ่งมี คะแนนรวมเท่ากับ ๕๓ คะแนน หากมีคะแนนมากกว่า ๒๗ คะแนน (มากกว่าร้อยละ ๕๐) แสดงว่ามีความเป็นไปได้สูงในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จากการประเมินแหล่งท่องเที่ยวทั้ง ๓๙ แห่ง พบว่า แหล่งท่องเที่ยวทั้งหมดมีคะแนนมากกว่า ๒๗ คะแนน โดยแหล่งท่องเที่ยวที่มีคะแนนเต็ม ได้แก่ ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว รองลงมา ได้แก่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ๕๐ คะแนน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร และโรงเรียนกาสกรศึกษาได้คะแนนเท่ากัน คือ ๔๘ คะแนน ในขณะที่แหล่งท่องเที่ยวที่ได้คะแนนน้อยที่สุด ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าระแนะ ๓๔ คะแนน เนื่องจากกิจกรรมยังไม่สามารถแสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ระหว่างเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวกับนักท่องเที่ยว และขาดการบริหารจัดการที่ดี กลยุทธ์การตลาดสำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วย (๑) รูปแบบ ของกิจกรรมที่จัดขึ้นต้องก่อให้เกิดการเรียนรู้หรือ

^{๗๗} Lee, T. H., and Jan, F. H. (๒๐๑๙). Can community-based tourism contribute to sustainable development? Evidence from residents' perceptions of the sustainability. *Tourism Management*, ๗๐, ๓๖๘.

^{๗๘} ณรงค์ พลธิ์รักษ์ และคณะ, “โครงการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตามแนวบูรพาทิศ”, รายงานการวิจัย, คณะภูมิสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. ๒๕๕๙, บทคัดย่อ.

แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเจ้าของวัฒนธรรมกับ นักท่องเที่ยว (๒) การส่งเสริมการตลาด เช่น การลดราคาหรือการจัดแพ็คเกจท่องเที่ยว ผ่านสื่อโซเชียล มีเดีย Facebook, Instagram และ Twitter (๓) ข้อมูลข่าวสารของแหล่งท่องเที่ยวควรเผยแพร่ผ่าน เว็บไซต์หรือสื่อโซเชียลมีเดีย (๔) กิจกรรมที่จัดขึ้นต้องมีความน่าสนใจ สามารถปรับและเปลี่ยนให้เข้ากับ สถานการณ์และเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวหลายช่วงอายุ (๕) สร้างจุดเด่นหรือความเป็นเอกลักษณ์ให้กับ แหล่งท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาให้เกิดกิจกรรมที่มีความแปลกใหม่และน่าสนใจ และ (๖) สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานที่จำเป็น โดยเฉพาะควรคำนึงถึงความปลอดภัยในการเดินทางและการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น จากผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการวางแผนและจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิง สร้างสรรค์ ได้ใน ๒ ประเด็นหลัก คือ (๑) การปรับปรุงกิจกรรมเดิมที่มีอยู่แล้ว และสร้างสรรค์กิจกรรม ใหม่ขึ้น โดยกิจกรรมต้องก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ระหว่างเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวและ นักท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นไปตามหลักการของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และ (๒) การวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาดเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อดึงดูดและ กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว

นันทนิษฐ์ สมคิด^{๗๙} ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่ จังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาชุมชนสร้างสรรค์ของประเทศไทย ๒) เพื่อวิเคราะห์ กระบวนการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์บ้านบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี และ ๓) เพื่อเสนอ แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์บ้านบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรีงานวิจัย นี้เป็นการ วิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (In-depth interview) จำนวน ๑๗ รูป/คน เลือกแบบเจาะจงจากพระสงฆ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนา ชุมชน ด้านการศึกษาตลอดชีวิต ด้านศิลปวัฒนธรรม และผู้ประกอบการธุรกิจสร้างสรรค์ เครื่องมือ ในการ เก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว วิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาความ

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า ๑. ชุมชนสร้างสรรค์ของประเทศไทย พบว่า มีการพัฒนาที่เน้น ระบบเศรษฐกิจที่ผสมผสาน ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ากับองค์ความรู้ที่ครอบคลุมทั้ง ด้านเทคโนโลยี นวัตกรรม และ ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อผลิตสินค้าและบริการที่มีคุณลักษณะโดดเด่น เฉพาะตัว ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่า ทางเศรษฐกิจ ยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน มีวัฒนธรรมเป็นสิ่ง ยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึง รากเหง้าของตนเอง ทำให้เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนาและต่อยอด เพื่อ ประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติและมีการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นความรับผิดชอบต่อ สังคมที่ประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คำนึงถึงทาง สายกลาง ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการ ไม่เบียดเบียน ไม่แสวงหาผลกำไรจนเกินระดับความยั่งยืน เพราะเศรษฐกิจในระดับชุมชนมีลักษณะ เป็นองค์กรวม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคน ในชุมชน ๒. กระบวนการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์บ้านบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี พบว่า ๑) การส่งเสริมการเรียนรู้ มีการลงพื้นที่เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของชุมชน ๒) การ

^{๗๙} นันทนิษฐ์ สมคิด , “แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี”, **ดุษฎีนิพนธ์** หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑, บทคัดย่อ.

เสริมสร้างจิตอาสา มีการเคารพความคิดเห็นของกันและกัน มีจิตอาสา ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงามร่วมกัน ๓) การพัฒนาความร่วมมือ มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ สร้างกรอบพื้นฐานของการมีส่วนร่วม และการสร้างจิตสำนึกให้มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ๔) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้านพื้นที่สีเขียว มีการจัดสรรแบ่งปันประโยชน์อย่างเท่าเทียม และมีการปลูกจิตสำนึกให้ห่วงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ ๕) การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ มีการนำเอาเทคโนโลยีมาพัฒนาชุมชนเพื่อลดต้นทุนการผลิตสินค้าและบริการของชุมชน ๓. แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์บ้านบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี พบว่า ๑) สาราณียธรรม มีการบูรณาการหลักธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน เป็นไปเพื่อสงเคราะห์และ ความพร้อมเพรียงกัน ๒) การเรียนรู้ มีการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการจัดกิจกรรมที่สร้างการรับรู้ และ ความเข้าใจวิถีชีวิต และ วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีการสร้างกลุ่มการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อการพัฒนา และแก้ไขปัญหาบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ๓) เทคโนโลยี มีการประสานการทำงานกับ พหุภาคี โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาช่วยเหลือในการผลิตและการตลาด ๔) เศรษฐกิจ มีการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วยการสร้างงาน สร้างรายได้ และยกระดับคุณภาพชีวิตและ ความสุขของประชาชน มากกว่าการเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ ๕) การมีส่วนร่วม เป็น เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมความคิด ร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะและ ร่วมลงมือกระทำ อย่างแข็งขัน และ ๖) จิตอาสา มีการตระหนักรู้และคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ยึดมั่นในระบบ คุณธรรม จริยธรรม และการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย รู้ถึงขอบเขต สิทธิ เสรีภาพ และมี การปลูกฝังเยาวชนให้มีความพอเพียง มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริตและ มีจิตอาสา

รามณรงค์ นิลกำแหง^{๕๐} ศึกษาวิจัยเรื่อง การรับรู้ทุนทางวัฒนธรรม และการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการกลับมาเยือนซ้ำของนักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรม ๒) เพื่อศึกษาการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม ๓) เพื่อศึกษาแนวโน้มการกลับมาเยือนซ้ำ ๔) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของการรับรู้ทุนทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว และการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และ ๕) เพื่อศึกษาปัจจัยการรับรู้ทุนทางวัฒนธรรมและปัจจัยภาพลักษณ์การ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการกลับมาเยือนซ้ำของนักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัด นครราชสีมา

ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางมาจากจังหวัดกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง ๒๑-๓๐ ปี จบการศึกษาระดับอนุปริญญา ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ที่ ๑๐,๐๐๑ - ๒๐,๐๐๐ บาท การศึกษาการรับรู้ทุนทางวัฒนธรรม โดยภาพรวม นักท่องเที่ยวมีการรับรู้ทุนทางวัฒนธรรมแหล่งท่องเที่ยวในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักท่องเที่ยวมีการรับรู้ทุนทางวัฒนธรรม ด้านโบราณสถาน ศาสนสถาน โบราณวัตถุ โดยได้คะแนนสูงสุดเป็นอันดับแรก และอยู่ในระดับมาก ผลการศึกษาการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า นักท่องเที่ยวมีการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยว

^{๕๐} รามณรงค์ นิลกำแหง, “การรับรู้ทุนทางวัฒนธรรม และการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการกลับมาเยือนซ้ำของนักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัดนครราชสีมา”, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๖๔ ,บทคัดย่อ.

เชิงวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง นักท่องเที่ยวมีการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยได้คะแนนสูงสุดเป็นอันดับแรก และมีการรับรู้อยู่ในระดับมากการศึกษาแนวโน้มการกลับมาเยือนซ้ำชี้ให้เห็นว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยจะกลับมาเยือนซ้ำในจังหวัดนครราชสีมา พร้อมกับกลุ่มเพื่อน ๆ เมื่อมีโอกาสเดินทางเที่ยวอย่างแน่นอน โดยผล การเปรียบเทียบความแตกต่างการรับรู้ทุนทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว และการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า นักท่องเที่ยวที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือนแตกต่างกัน มีการรับรู้ทุนทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว และการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนผลการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุคูณ พบว่า การรับรู้ทุนทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว และการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์ ต่อกันและมีอิทธิพลต่อการกลับมาเยือนซ้ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

ดารณี พลอยจั่น^{๑๑} ศึกษาวิจัยเรื่อง ทุนทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้งกับกลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ วัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้งที่สามารถเป็นกลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยเป็นการศึกษาด้วยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ และวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักการตีความโดยนำความรู้จากทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้งมาพิจารณาเพื่อวิเคราะห์และแยกประเด็นที่สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้

ผลการวิจัยพบว่า ทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่น่าสนใจของชาวเขาเผ่าม้งที่สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้เด่นชัดแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มได้แก่ การแต่งกาย ภาษา และประเพณีและวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้ง ข้อเสนอแนะคือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวควรใช้กลยุทธ์การพัฒนาองค์ความรู้ของชาวเขาเผ่าม้งเพื่อให้มีความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยว และกลยุทธ์ส่งเสริมการตลาดเพื่อกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวมีความต้องการที่จะสัมผัสกับประสบการณ์การท่องเที่ยวสร้างสรรค์ในชุมชนของชาวเขาเผ่าม้ง นอกจากนี้ควรวางแผนจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ทั้งในระยะสั้นแบบไปกลับ และแบบค้างคืน

อัญธิชา มั่นคง^{๑๒} ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนกรณีศึกษาชุมชนในตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทุนทางวัฒนธรรมของตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ศึกษาโครงสร้างเศรษฐกิจชุมชนของตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ตลอดจนบทบาทของทุน ทางวัฒนธรรมของตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยาที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

^{๑๑} ดารณี พลอยจั่น “ทุนทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้งกับกลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (๗) ม.ค. - มิ.ย. ๒๕๕๙ , หน้าที่ ๖.

^{๑๒} อัญธิชา มั่นคง , “บทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนกรณีศึกษาชุมชนในตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”, รายงานการวิจัย ,มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๘.

ผลการวิจัยพบว่า ทูทางวัฒนธรรมของชุมชนในตำบลบ้านตู่ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา คือ ประเพณี ดั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านหัตถกรรมการจักสานไม้ไผ่ การจักสานผักตบชวา การทำนาแบบดั้งเดิมและการทำนาอินทรีย์ ทูบุคคลมีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนที่มีบทบาทในการรวมกลุ่มการสร้างเสริมความเข้มแข็งและการพัฒนา ชุมชน สำหรับทุนเครือญาตินั้นในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเคารพผู้อาวุโส เคารพกฎระเบียบ กติกาของหมู่บ้าน โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ยังเป็นรูปแบบการผลิตในขั้นพื้นฐานและการแปรรูปผลผลิตที่ได้เป็นผลิตภัณฑ์อย่างง่ายเพื่อใช้ในการดำรงชีพและจัดจำหน่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ระบบการจ้างงานยังคงมีการใช้ระบบการลงแขก เกี่ยวข้าวภายในเครือญาติและภายในชุมชน มีการจ้างแรงงานจากชาวบ้านในชุมชนเป็นครั้งคราว บทบาทของทูทางวัฒนธรรมที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในตำบลบ้านตู่ อำเภอเมือง จังหวัด พะเยา พบว่าทูทางวัฒนธรรมมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลบ้านตู่ ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๕ คิดเป็นร้อยละ ๘๕.๐๐โดยประชาชนเห็นด้วยมากที่สุดในเรื่อง ชุมชนจะสามารถพัฒนาได้อย่าง ยั่งยืนหากน ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นอาชีพต่างๆ การที่จะทำให้ทูทางวัฒนธรรมมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คือ ส่งเสริมให้ทูบุคคลมีบทบาท เพิ่มขึ้น มีการถ่ายทอดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องผ่านศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน และให้ประชาชนทุกหมู่บ้าน มีส่วนร่วม การใช้ทูทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชน จะทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดเป็นพลังในการขับเคลื่อนชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ณรรช หลักชัยกุล ฮารียานี เจะโซ๊ะ ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารแบบมีส่วนร่วมเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวชุมชนบางปู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี^{๘๓}

ผลการวิจัยพบว่า ๑) ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมของการท่องเที่ยวชุมชนบางปู ประกอบด้วย ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านผู้นำ เงินทุน วัสดุอุปกรณ์ การบริหาร คุณธรรมหรือจริยธรรม และการตลาด และปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมของ การท่องเที่ยวชุมชนบางปู ประกอบด้วย ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาเทคโนโลยี สภาพแวดล้อม และสื่อมวลชน ๒) ผลกระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วมของ การท่องเที่ยวชุมชนบางปู ประกอบด้วย ๗ กระบวนการ ได้แก่ การวางแผน การตัดสินใจ การจัด องค์การ การประสานงาน การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล กลยุทธ์การบริหารแบบมีส่วนร่วมของการท่องเที่ยวชุมชนบางปู ได้แก่ (๑) ควร พัฒนาสร้างรูปแบบกิจกรรมการบริการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายขึ้น (๒) จัดเวที และเปิดพื้นที่ พุดคุยอย่างมีส่วนร่วมในการจัดหาหรือรวมกลุ่มกับเครือข่ายอื่น ๆ ที่มีความหลากหลาย เพศ อายุ ใน ชุมชน เพื่อเกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานท่องเที่ยวให้ทันสมัยปัจจุบันต่อไป (๓) พัฒนา สภาพแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง (๔) หน่วยงานผู้สนับสนุนควรส่งเสริมการ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

⁸³ ณรรช หลักชัยกุล ฮารียานี เจะโซ๊ะ เรื่อง การบริหารแบบมีส่วนร่วมเชิงกลยุทธ์ของการท่องเที่ยวชุมชนบางปู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี (๒๕๖๒) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

พระครูโพธิสุวรรณคุณ^{๘๔} ศึกษาวิจัยเรื่อง ทูนทางสังคม : แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชน ของชุมชนลาวโซ่ง ในจังหวัดสุพรรณบุรี

ผลการวิจัยพบว่า ๑. ลักษณะทูนทางสังคมของชุมชนลาวโซ่งในจังหวัดสุพรรณบุรีพบว่า เป็นลักษณะทูนทางสังคมที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ใน ๔ องค์ประกอบที่สำคัญ คือ ๑) องค์ประกอบด้านมนุษยสัมพันธ์ ๒) องค์ประกอบด้านสถาบันและองค์กรชุมชน ๓) องค์ประกอบด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และ ๔) องค์ประกอบด้านภูมิปัญญาและวิถีชุมชน ๒. ศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนของชุมชนลาวโซ่งในจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ศักยภาพชุมชนที่เหมาะสมในการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนลาวโซ่ง มี ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านทรัพยากรชุมชน ๒) ด้านองค์กรชุมชนและผู้นำ ๓) ด้านการจัดการตนเองและการมีส่วนร่วม และ ๔) ด้านเครือข่ายและการประสานงาน ๓. แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนของชุมชนลาวโซ่ง จังหวัดสุพรรณบุรีพบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ควรมีสร้างเครือข่ายที่สามารถทำงานเชื่อมโยงกันทั้งภาคประชาชนหรือองค์กรชุมชนในพื้นที่ ร่วมกับภาครัฐ ภาคเอกชนผู้ประกอบการ เอกชน เพื่อเป็นเครือข่ายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนลาวโซ่ง ในมิติต่าง ๆ คือ มิติการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ มิติการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม และ มิติการท่องเที่ยววิถีชุมชนและธรรมชาติ

⁸⁴ พระครูโพธิสุวรรณคุณ ทูนทางสังคม : แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชน ของชุมชนลาวโซ่ง ในจังหวัดสุพรรณบุรี วารสารมหาจุฬานาครธรรมศนปีที ๖ ฉบับที่ ๓ (พฤษภาคม ๒๕๖๒)

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย “กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน ” การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัยแบบ ๒ ประเภทคือ การวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยทีมวิจัยจากวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเป็นผู้ออกแบบกระบวนการร่วมกันกำหนดกิจกรรมการวิจัย แล้วดำเนินงานวิจัยตามแผนที่จัดทำไว้ โดยมีคณบดีวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดน่าน ให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัย ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานโดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่ศึกษา ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย
- ๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และ เชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยใช้วิธีวิทยการแบบผสมผสาน ดังนี้

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๓ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยทีมวิจัยจากวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเป็นผู้ออกแบบกระบวนการร่วมกันกำหนดกิจกรรมการวิจัย แล้วดำเนินงานวิจัยตามแผนที่จัดทำไว้ โดยมีคณบดีวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดน่าน ให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัย ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานโดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม การสร้างมูลค่าเพิ่มบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรม การส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรม เชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงอนุรักษ์ประเภทต่าง ๆ ได้ ๗ ประเภท คือ

๑. แหล่งธรรมชาติที่มีความสวยงาม โดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเช่น ป่า เขาน้ำตก

๒. แหล่งโบราณคดี/ แหล่งประวัติศาสตร์/ ศาสนสถานที่สวยงาม
๓. พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน
๔. งานบุญพื้นบ้าน งานประเพณีพื้นเมืองในรอบปี (๑๒ เดือน)
๕. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิถีชีวิตพื้นบ้าน และการประกอบอาชีพหลักในชุมชน
๖. ไร่นา สวนเกษตรต่าง ๆ และ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ
๗. บุคลากรในท้องถิ่นที่มีความสามารถทำงานในธุรกิจท่องเที่ยวด้านบริการอย่างมีคุณภาพในแต่ละสาขา เช่น บริการรถนำเที่ยว เรือนำเที่ยว บริการในร้านอาหาร และบริการนำเที่ยว (มัคคุเทศก์ท้องถิ่น หรือ วิทยากรในท้องถิ่น) ศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบ กระบวนการ องค์ประกอบ การบริหารจัดการ การดำเนินงาน และปัญหาอุปสรรคในการเสริมสร้างการประกอบการและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม

๒. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการลงพื้นที่สำรวจสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการคัดเลือกชุมชนเป้าหมายแบบเจาะจงเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน แนวทางการพัฒนาและยกระดับพื้นที่ทางศิลปวัฒนธรรม ส่งเสริมการพัฒนากิจกรรมเชิงปฏิบัติการดังต่อไปนี้

๑. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ภาคประชาชน ผู้นำชุมชนเรื่องสร้างเครือข่ายความร่วมมือการส่งเสริมและสร้างมูลค่าสู่การยกระดับพื้นที่ทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

๒. การปฏิบัติการสร้างมูลค่าและยกระดับสินค้าชุมชน ผู้ประกอบการชุมชนด้วยทุนทางศิลปะ วัฒนธรรม และทรัพยากรในพื้นที่อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

๓. การปฏิบัติการสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ประกอบการร้านค้า ท่องเที่ยวชุมชนด้วยทุนทางศิลปะ วัฒนธรรม และทรัพยากรในพื้นที่อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

๓.๒ พื้นที่ศึกษา ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ พื้นที่ศึกษา ประชากร กลุ่มตัวอย่าง

พื้นที่ศึกษาประกอบด้วย ๗ ตำบล ในอำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ดังต่อไปนี้ ๑. ตำบลม่วงตึ๊ด ๒.ตำบลนาปัง ๓.ตำบลน้ำแก่น ๔.ตำบลน้ำเกี๋ยน ๕.ตำบลเมืองจั้ง ๖.ตำบลท่านาว และ ๗.ตำบลฝายแก้ว ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของ แยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๗ ประเภท คือ ๑. แหล่งธรรมชาติที่มีความสวยงามโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น ป่า เขา น้ำตก ถ้ำ ๒. แหล่งโบราณคดี/ แหล่งประวัติศาสตร์/ ศาสนสถานที่สวยงาม ๓. พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน ๔. งานบุญพื้นบ้าน งานประเพณีพื้นเมืองในรอบปี (๑๒ เดือน) ๕. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิถีชีวิตพื้นบ้าน และการประกอบอาชีพหลักในชุมชน ๖. ไร่นา สวนเกษตรต่าง ๆ และ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ๗. บุคลากรในท้องถิ่นที่มีความสามารถทำงานในธุรกิจท่องเที่ยวด้านบริการอย่างมีคุณภาพในแต่ละสาขา เช่น บริการรถนำเที่ยว เรือนำเที่ยว บริการในร้านอาหาร และบริการนำเที่ยว (มัคคุเทศก์ท้องถิ่น หรือ วิทยากรในท้องถิ่น) ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้วิเคราะห์จากกลุ่มผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ๗ ตำบลข้างต้น

๓.๒.๒ กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยในเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยดำเนินการร่วมกับสถานที่กับส่วนงานภาครัฐ เอกชนและชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มผู้ประกอบการภาคเอกชน และภาครัฐด้วยทุนทางศิลปะ วัฒนธรรม และทรัพยากรในพื้นที่อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ดังนั้นจึงกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-Informant) ที่เป็นตัวแทนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมจำนวนทั้งหมด ๕๐ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. ประชาชนชุมชน ตำบลละ ๒ คน รวม ๑๔ รูป/คน
 ๒. ผู้ประกอบการท่องเที่ยวในตำบลละ ๒ คน รวม ๑๔ รูป/คน
 ๓. หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน ตำบลละ ๒ คน รวม ๑๔ รูป/คน
 ๔. บุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์นครน่านที่ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนและร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน จำนวน ๘ รูป/คน
- สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มุ่งเน้นการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ได้กำหนดกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาและยกระดับพื้นที่ทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน การกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปะวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน และการประเมินความสุขจากการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในอำเภอภูเพียง จังหวัดน่านทั้งนี้เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการสำคัญของการพัฒนาเชิงพื้นที่เชิงสร้างสรรค์เพื่อการยกระดับการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม จังหวัดน่าน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ จากการตั้งประเด็นหลักในการศึกษาการพัฒนาเชิงพื้นที่เชิงสร้างสรรค์เพื่อการยกระดับการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม จังหวัดน่าน โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๑. แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับประชาชน ผู้ประกอบการท่องเที่ยวในตำบลหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนและ บุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์นครน่านที่ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนและร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
๒. การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) โดยดำเนินการร่วมกับประชาชน ผู้ประกอบการท่องเที่ยวในตำบลหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนและบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์นครน่านที่ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนและร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ที่มีบทบาทด้านการพัฒนาและยกระดับพื้นที่ทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน การกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

เศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน และการประเมินความสุขจากการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

๓. การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ และเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงรูปแบบกระบวนการระดับสินค้าและผลงานด้านศิลปะในเชิงพาณิชย์ของศิลปินในกลุ่มจังหวัดล้านนา

๔. การปฏิบัติการ (Action Plan) เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อการยกระดับพื้นที่ทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอภูเพียง จังหวัดน่านให้เกิดมูลค่าเพิ่มบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรมของอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นการสำรวจรวบรวมข้อมูลเชิงลึก ที่มุ่งเน้นให้กลุ่มเป้าหมายที่ถูกเจาะจงให้เป็นผู้ให้ข้อมูลสะท้อนข้อมูลระดับบุคคล และ/หรือสะท้อนข้อมูลผ่านการเป็นตัวแทนกลุ่มหรือตัวแทนในพื้นที่ศึกษา โดยผู้วิจัยได้ทำการนัดหมายบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญไว้ก่อนหน้า เมื่อถึงเวลานัดหมายผู้วิจัยก็จะไปตามเวลา แต่บางครั้งก็จะไม่พบผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเนื่องจากออกไปทำงาน ผู้วิจัยต้องพยายามกลับไปใหม่ เมื่อพบผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญอีกครั้งก็จะทำการสัมภาษณ์ทันที การนัดหมายจึงไม่มีผลต่อโอกาสในการสัมภาษณ์มากนัก หากผู้วิจัยไปพบครั้งแรกแล้วขอสอบถามข้อมูลที่ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ก็จะถือโอกาสนัดหมายไว้เพื่อทำการสัมภาษณ์ในครั้งต่อไป โดยมีวิธีปฏิบัติ ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกดังนี้

๑. การตรวจเยี่ยมพื้นที่เบื้องต้น (Community Meeting) เป็นกระบวนการในขั้นตอนเริ่มต้นของการดำเนินงานวิจัย เป็นการบูรณาการวิจัย เข้าถึงพื้นที่ศึกษาของโครงการ โดยการให้นักวิจัยได้เรียนรู้และสัมผัสกับสภาพแวดล้อมชุมชน อย่างใกล้ชิดเพื่อที่จะได้วางแผนการศึกษาวิจัยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ของการวิจัยต่อไป โดยทั่วไปการตรวจเยี่ยมพื้นที่เบื้องต้นเปรียบเสมือนกับการเรียนรู้ “ภูมิสังคม” ของพื้นที่เป้าหมาย อันประกอบด้วยประเด็นการตรวจเยี่ยมในด้านต่าง ๆ

๒. การสำรวจ/ศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา เป็นการศึกษารเรียนรู้ข้อมูลทางกายภาพ ชีวภาพ และลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่เป้าหมาย เพื่อที่จะนำข้อมูลมาใช้ในการศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การกระจายตัวของชุมชน ความสามารถของชุมชน

๓. การสำรวจ/ศึกษาสภาพแวดล้อมทางสังคมของพื้นที่ศึกษา เป็นการศึกษารเรียนรู้ข้อมูลทางสังคมของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น สภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จารีตของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔. การสัมมนากลุ่ม (Focus Group) ผู้นำ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นการเข้าพบพูดคุย โดยทั่วไปนักวิจัยจะให้มีผู้นำทางซึ่งเป็นบุคคลในชุมชน ซึ่งเป็นที่รู้จักของสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ประสานให้เกิดการพบปะพูดคุย โดย ประเด็นของการพบปะพูดคุยประกอบด้วย

- การแนะนำตัวของคณะผู้วิจัย
- การชี้แจงวัตถุประสงค์/กระบวนการวิจัยและผลลัพธ์ที่พึงประสงค์

- การสอบถามประเด็นสำคัญของสินค้าของศิลปิน
- การเตรียมพร้อมในการศึกษา/สำรวจ/การสนทนากลุ่มเจาะจง

๕. ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง มีข้อมูลหลายส่วนที่ต้องทำการรวบรวมข้อมูลมาประกอบกันให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากผู้อาวุโสในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เมื่อได้รายชื่อแล้ว ผู้วิจัยก็จะนัดหมายเพื่อสอบถามข้อมูล หรือไม่ก็เชิญผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ด้วยตนเองเพื่อมาร่วมพูดคุยกันเป็นกลุ่มซึ่งสามารถตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลได้เป็นอย่างดี

๖. การเก็บข้อมูลทุกครั้ง ผู้วิจัยได้จัดบันทึกไว้เป็นหลักฐานเพื่อสามารถจดจำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ หรือบางครั้งใช้วิธีการบันทึกเทปในการสัมภาษณ์ สำหรับบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยจะทำการจดบันทึกทันทีที่สังเกตเห็น โดยใช้เวลาในช่วงตอนกลางคืนในการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป นอกจากนี้ได้ถ่ายรูปภาพบุคคลและสิ่งต่าง ๆ ที่มีผลต่อการทำงาน เพื่อประกอบข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑. ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) ทั้งนี้การวิเคราะห์ข้อมูลได้วิเคราะห์ไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมีการตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ และวิเคราะห์โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ผ่านการตรวจสอบข้อมูลแล้วมาจัดทำให้เป็นระบบ หาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ ทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์และรูปแบบความเข้าใจกับความหลากหลายและความแตกต่างของข้อมูลที่รวบรวมมา เพื่อนำเสนอรายงานผลภาพรวมตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่

๑. เพื่อศึกษารูปแบบการกระบวนกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๒. เพื่อกระบวนกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๓. เพื่อเสนอแนวทางกระบวนกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๒. การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่าง ๆ ทางวิชาการ มาสร้างเป็นบทสรุปพร้อมกับข้อมูลที่เชื่อถือได้อีกครั้งหนึ่ง โดยเน้นความเชื่อมโยงเพื่อนำไปสู่การพิสูจน์ที่เป็นรูปธรรมและตรงต่อข้อเท็จจริง

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาเชิงพื้นที่เชิงสร้างสรรค์เพื่อการยกระดับการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม จังหวัดน่าน เพื่อให้

เห็นรูปแบบ แนวทาง การส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน สู่ความสำเร็จที่ส่งผลกระทบต่อความ
 ฝาสุขของชุมชนในอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

การศึกษาวิจัย “กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุน
 ทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน” ที่ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษา
 เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ทั้งวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative) และ เชิงปฏิบัติการ (Action
 Research) เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและยกระดับพื้นที่ทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอภูเพียง
 จังหวัดน่านโดยศึกษาจากเอกสาร หนังสือ บทความ สัมภาษณ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ให้เป็นไปตาม
 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย จากการสืบค้นเอกสาร (Documentary research) หนังสือ บทความ
 ติพิมพ์ และข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ต่าง ๆ จากนั้นได้ศึกษาและคัดเลือกพื้นที่มี
 ทรัพยากรการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของ จำนวน ๗ ตำบลในอำเภอภูเพียง
 จังหวัดน่าน ที่ดำเนินการร่วมกับสถานที่กับส่วนงานภาครัฐ เอกชนและชุมชนที่มีส่วนร่วมในการ
 พัฒนาเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มบนฐานทุนทางศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มผู้ประกอบการ
 ภาคเอกชน และภาครัฐด้วยทุนทางศิลปะ วัฒนธรรม และทรัพยากรในพื้นที่อำเภอภูเพียง จังหวัด
 น่าน รวมจำนวนทั้งหมด ๕๐ รูป/คน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตาม
 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย จากนั้น ผู้วิจัยจะนำข้อมูลมาสังเคราะห์และวิเคราะห์รวมกันเพื่อนำเสนอ
 เป็นผลการศึกษาของงานวิจัยต่อไป

บทที่ ๔

กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทาง ศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงอย่างยั่งยืน โดยจำแนกออกเป็น ๑. ตำบลม่วงตึ๊ด ๒. ตำบลนาปัง ๓. ตำบลน้ำแก่น ๔. ตำบลน้ำเกีฮ่วน ๕. ตำบลเมืองจัง ๖. ตำบลท่าข้าว และ ๗. ตำบลฝายแก้ว ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ แยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๗ ประเภท คือ ๑. แหล่งธรรมชาติที่มีความสวยงามโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น ป่า เขา น้ำตก ถ้ำ ๒. แหล่งโบราณคดี/ แหล่งประวัติศาสตร์/ ศาสนสถานที่สวยงาม ๓. พิพิธภัณฑสถาน ๔. งานบุญพื้นบ้าน งานประเพณีพื้นเมืองในรอบปี (๑๒ เดือน) ๕. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิถีชีวิตพื้นบ้าน และการประกอบอาชีพหลักในชุมชน ๖. ไร่ นา สวนเกษตรต่าง ๆ และ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ๗. บุคลากรในท้องถิ่นที่มีความสามารถทำงานในธุรกิจท่องเที่ยวด้านบริการอย่างมีคุณภาพในแต่ละสาขา เช่น บริการรถนำเที่ยว เรือนำเที่ยว บริการในร้านอาหาร และบริการนำเที่ยว (มัคคุเทศก์ท้องถิ่น หรือ วิทยากรในท้องถิ่น) เป็นต้น ผลการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยวที่มีต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรมและเกิดความยั่งยืนมีเพียง ๔ แห่ง ดังนี้

๔.๑ ต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียง จำนวน ๔ แห่ง ได้แก่ วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง แหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติหนองน้ำครกตำบลม่วงตึ๊ด แหล่งท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตน้ำเกีฮ่วน ตำบลน้ำเกีฮ่วน แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ป่าบ้านดงป่าสัก ตำบลฝายแก้ว

๔.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๔.๓ ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๔.๔ แนวทาง รูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

๔.๕ วิเคราะห์องค์ความรู้ ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงอย่างยั่งยืน

๔.๑ ต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในเขตอำเภอภูเพียง โดยเลือกสถานที่ท่องเที่ยว กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของชุมชนโดยที่ชุมชนมีต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่จำนวน ๔ แห่งดังนี้

๔.๑.๑ วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง เป็นวัดที่เก่าแก่มีประวัติศาสตร์และชาวน่าน ถือได้ว่าเป็นวัดประจำปีเถาะ มีต้นทุนด้านศิลปะการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์

ที่สำคัญ วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง เป็นพระธาตุคู่บ้านคู่เมืองของชาวน่าน ตั้งอยู่ที่บ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากตัวเมืองไปราว ๒ กม. เส้นทางสายน่าน-แม่จริม สันนิษฐานว่ามี อายุราว ๖๐๐ ปี พญาการเมืองโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๙๑ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่ได้มาจาก กรุงสุโขทัย องค์พระธาตุมีความสูง ๕๕.๕ เมตร ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๒๒.๕ เมตร บุด้วยทองเหลืองหมดทั้งองค์ เป็นโบราณสถาน ที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งของล้านนา ทุกปีจะมีงานนมัสการพระบรมธาตุแช่แห้ง ระหว่างวันขึ้น ๑๑ ค่ำ ถึง ๑๕ ค่ำเดือน ๖ ทางเหนือ ซึ่งจะอยู่ราวปลายเดือนกุมภาพันธ์หรือต้นเดือนมีนาคมของทุกปี พระบรมธาตุแช่แห้งเป็นปูชนียสถานที่สำคัญของเมืองน่าน มีอายุกว่า ๖๐๐ ปี ตามพงศาวดารเมืองน่านกล่าวว่า พญาการเมืองโปรดเกล้าให้ สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ได้มาจากเมืองสุโขทัยระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๙๑-๑๙๐๑ สถาปัตยกรรมด้านโบสถ์ของวัดพระธาตุแช่แห้ง ที่สำคัญและแสดงให้เห็นถึงแบบอย่างสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมสกุลช่างน่าน

พระบรมธาตุแช่แห้งเป็นศิลปะการก่อสร้าง ที่มีความวิจิตรงดงาม อีกแห่งหนึ่ง ของภาคเหนือ ที่เป็นศิลปะ การก่อสร้าง ที่ได้รับอิทธิพล การก่อสร้างมาจากเจดีย์พระธาตุหริภุญไชย โดยมีลักษณะโดยรอบๆ ของ องค์พระธาตุ คือจะมีการบุงรอบองค์ด้วยทองจังโกในส่วน ของทางเดินขึ้นสู่ องค์พระธาตุนั้น จะเป็นตัวพญานาค หน้าบันเหนือประตูทางเข้าลักษณะของการปั้น จะเป็นลายนาค เกี่ยวที่เป็น เอกลักษณ์เฉพาะของ ช่างฝีมือและของศิลปะ ของจังหวัดน่านโดยแท้จริง ชาวเมือง ล้านนามีความเชื่อว่าการได้เดินทางไปสักการบูชากราบไหว้นมัสการองค์พระธาตุแช่แห้ง หรือชาว ล้านนาจะเรียกกันว่า การชุธาตุ แล้วนั้นจะทำให้ได้รับอานิสงค์อย่างแรงกล้า ทำให้ชีวิตอยู่ดี มีสุข ปราศจากโรคภัยต่างๆ มาเบียดเบียนหน้าที่การงานเจริญก้าวหน้าเป็นต้น และหากใครที่จะเดินทางได้ นมัสการองค์พระธาตุแช่แห้งนั้น สามารถเดินทางไปได้ทุกวัน สิ่งที่น่าสนใจ

วิหารหลวง อยู่ทางด้านทิศใต้ขององค์พระธาตุเป็นวิหารขนาดใหญ่ ๖ ห้อง ห้องกลางมีขนาด ๓ ห้อง และต่อชั้นลดออกไปทางด้านหน้า ๒ ห้องและ ด้านหลัง ๑ ห้อง ภายในวิหารหลวงมี พระเจ้าล้านทองเป็นพระประธาน พุทธลักษณะปาง มารศรีวิชัยศิลปะล้านนา ประทับนั่งบนฐาน เป็น พระพุทธรูปองค์ที่สวยงามในจังหวัดน่านองค์หนึ่งและ เป็นพระพุทธรูป คู่บ้านคู่เมืองมาช้านาน พระพุทธรูปประทับยืน ประดิษฐานใน วิหารหลวงจำนวน ๒ องค์ปัจจุบัน องค์จริงมอบให้พิพิธภัณฑ์ จ.น่านอีกองค์ ถูกโจรกรรมและยังไม่ได้กลับคืน องค์ที่เห็นจำลองจาก องค์จริงทำพิธีหล่อเททองเมื่อ ปี ๒๕๕๐ หน้าบันประตูของวิหารหลวงเป็นปูนปั้นลายนาคเกี่ยวกระหวัดกัน ๘ หัว เอกลักษณ์ของศิลปะ เมืองน่าน

วิหารพระเจ้าทันใจ สร้างด้วยคอนกรีตหลังคาไม้มุงด้วย กระเบื้องดิน รูปแบบวิหารโถง ทรง จตุรมุข กว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๑๑เมตร และรอยพระพุทธรูปจำลอง ปัจจุบันบูรณะดูใหม่และงดงาม ยิ่งขึ้น

เจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง องค์พระธาตุแช่แห้งเป็นพระธาตุที่มีขนาดสูงถึง ๕๕.๕ เมตร ตั้งอยู่ บนฐาน สี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๒๒.๕ เมตร มีสี่เหลี่ยมอร่าม เนื่องจากบุด้วยแผ่นทองเหลืองลง รักปิดทองคำเปลว ลักษณะของเจดีย์ทรงระฆัง ส่วนฐานทำเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ รองรับฐานบัวลูกแก้ว ย่อเก็จ ถัดขึ้นไปเป็นฐานหน้า กระดานสี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้นองค์ระฆังมีขนาดเล็กบัลลังก์ทำเป็นแท่นสี่เหลี่ยม ย่อเก็จ ฐานหน้ากระดานกลมเป็นกระดาน

สี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยม และชั้นบัวคว่ำเหนือฐานแปดเหลี่ยม ตกแต่งคล้ายกลีบบัว หรือลายใบไม้ แทนลายดังกล่าวนี้คงได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า ซึ่งนำมาต่อเติมขึ้นภายหลัง เมื่อล่วงเข้า พุทธศตวรรษที่ ๒๔ แล้ว

ภาพที่ ๑๒ อุโบสถและเจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง

ภาพที่ ๑๓ ขบวนวัฒนธรรมหกเป็งไหว้สา
พระธาตุแช่แห้ง

เสน่ห์ของวัดพระธาตุแช่แห้ง นอกจากพระธาตุประจำปีเถาะ อุโบสถ วิหารพระเจ้าทันใจ วิหารพระเจ้าอุ้มเมือง ผู้วิจัยจะกล่าวถึงตำนานที่เป็นเสน่ห์ของแห่งท่องเที่ยวของวัดพระธาตุแช่แห้ง ที่เป็นมนต์เสน่ห์แต่นักท่องเที่ยวไม่เคยทราบได้แก่ **สิ่งทศกายนางหรือสิ่งทศคายนาง พญานาคคู่ และวิหารพระเจ้านอนคู่กับวิหารพระมหาอูต**

ต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรม แหล่งที่ ๑ **สิ่งทศกายนางหรือสิ่งทศคายนาง พญานาค และวิหารพระเจ้านอนคู่กับวิหารพระมหาอูต** ตำนานเรื่องสิ่งทศกายนางเป็นสิ่งทศคู่ที่ประดิษฐานตรงประตูเข้าสู่วิหารพระเจ้าอุ้มเมืองที่สำคัญเป็นเอกลักษณ์ของการท่องเที่ยวที่เป็นปริศนาธรรม ของวัดในภาคเหนือ เช่นวัดหนองป่าครั่ง จังหวัดเชียงใหม่ , วัดไชยมงคลเชียงใหม่, วัดเทพสุนทรินทร์จังหวัดแพร่ เป็นต้น

ลักษณะและความเป็นเอกลักษณ์ของวัดทางล้านนาไทย คือหน้าประตูเข้าวัดจะนิยมปั้นรูปสิ่งหรือราชสีห์ ส่วนที่ราวบันไดขึ้นวิหาร โบสถ์ หรือสถานที่สำคัญอันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จะปั้นเป็นรูปนาคเลื้อยทอดตัวลงมา ซึ่งสัตว์ทั้งสองชนิดนี้เป็นสัตว์ที่มีในเทพปกรณัม สิ่งหน้าวัด ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะพุกาม ครั้งที่พม่าได้เข้ามาครอบครองดินแดนล้านนาไทย เป็นระยะเวลาที่ยาวนานจึงได้นำเอาความคิดตามคตินิยมของฝ่ายตนเข้ามาเผยแพร่ด้วย จากหนังสือเที่ยวเมืองพม่า พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความตอนหนึ่งว่าอดีตกาล“เค้ามูลของรูปสิ่งซึ่งตั้งปากทางขึ้นบันไดนั้น เดิมราชสีห์ตัวหนึ่งลักราชธิดาของพระยามหากษัตริย์ อัน มีลูกยังเป็นทารกติดไปด้วย ๒ คน เอาไปเลี้ยงไว้ ครั้นลูกชายเติบโตใหญ่ พาแม่กับน้องหญิงหนีกลับมาอยู่ในเมืองมนุษย์ ฝ่ายราชสีห์ที่เฝ้าตามหา... จึงให้สร้างรูปราชสีห์ขึ้นฝากไว้กับเจดีย์สถานที่บูชานาง เลเยเป็นประเพณีสืบมา (เป็นเค้าเดียวกับเรื่องสีหพาหุ ในหนังสืออมหาวงศ์พงศาวดารลังกา)”

ตำนานสิงห์คายนาง หรือคายนาง วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง ประดิษฐานตรงหน้าวิหารพระเจ้าอุ้มเมือง มีสิงห์ ๒ ตัวที่มีลักษณะแตกต่างกัน ตัวที่ ๑ เรียกว่าสิงห์ยิ้ม อีกตัวเรียกว่าสิงห์คายนาง หรือคายนาง โดยพระครูฉันทเจติยานุกิจ รองเจ้าอาวาสได้กล่าวว่า อดีตกาลสิงห์คายนาง หรือคายนาง เป็นคติความเชื่อแบบพม่า ที่ให้ความนับถือแก่สิงห์ โดยมีเรื่องเล่าว่าครั้งหนึ่งธิดาเจ้าเมืองในพม่าถูกสิงห์จับไปกักขังไว้ในป่า (ถ้ำ) โดยธิดานั้นมีครรภ์มาก่อนแล้ว เมื่อครบกำหนดคลอดแล้ว สิงห์ก็ได้เลี้ยงดู รักษา จนกระทั่งวันหนึ่งลูกของธิดาได้ฆ่าสิงห์ตัวนั้นตาย แล้วพาแม่กลับมาในเมือง จนกระทั่งลูกของนางได้ครองเมือง อยู่มาวันหนึ่งก็มาคิดได้ว่าได้ฆ่าสิงห์ซึ่งเป็นผู้มีบุญคุณ ทำให้รู้สึกสำนึกผิดจึงทำรูปปั้นสิงห์เพื่อเคารพบูชา แต่ด้วยเกรงว่าจะมีคนลบหลู่ที่ทำความเคารพสัตว์เดรัจฉาน ในครั้งแรก ๆ จึงทำรูปสิงห์แล้วทำหัวเป็นเทวดา ต่อมาก็มมีการสร้าง และเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ จนเป็นแบบที่เห็นในปัจจุบันนี้

คติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่น่าน (ชาวน่านเรียกว่า "พระเจ้าเลียบโลก" ซึ่งเสด็จมาในปีเถาะ ทำให้พระธาตุแช่แห้งเป็นพระธาตุประจำปีเถาะ) ได้มาพบกับสิงห์กินคน พระพุทธองค์จึงขอบิณฑบาตชีวิต แต่สิงห์ไม่ยอม พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าหากสิงห์ตอบคำถามพระพุทธองค์ไม่ได้ ต้องเว้นจากการกินคน แต่หากตอบได้พระพุทธองค์จะยอมเป็นอาหารแก่สิงห์ ซึ่งสิงห์ก็ตอบไม่ได้จึงคายคนที่กินออกมา

คำถามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถามสิงห์ มี ๒ คำถามคือ

๑. อะไรสว่างที่สุดในโลก ?

๒. อะไรมืดที่สุดในโลก ?

ซึ่งคำตอบที่ถูกต้องก็คือ ปัญญา และกิเลส ๓ ได้แก่ ลาภะ โทสะ และโมหะ

ต้นทูลทางวัฒนธรรม แหล่งที่ ๒ ได้แก่ **พญานาค** สองข้างทางสู่วัดพระธาตุแช่แห้งตำนาค พญานาค เป็นลักษณะเด่นที่สุดของวัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวงเส้นทางขึ้นวัดทอดยาวไปด้วย พญานาค ๒ ตน ความยาวไม่น้อยกว่า เมตร ซึ่งเป็นศิลปะล้านน่านาน น่านมีที่มาของชื่อปรากฏใน ตำนาคพระอัมภาคว่า " นันทสุวรรณนคร " ส่วนในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกเมืองน่านว่า " กวาราชนคร " นัยว่าเป็นแคว้นของกาว อันหมายถึง ชนชาติที่อาศัยอยู่ในแคว้นน่านแต่ดึกดำบรรพ์ และในตำนาคเก่าๆ เรียกเมืองน่านอีกคำหนึ่งว่า " กาวน่าน " ต่อมามีการเรียกชื่อเมืองน่านว่า " นันทบุรี " หรือ " นันทบุรีศรีนครน่าน " เข้าใจว่า เป็นยุคสมัยที่พระพุทธศาสนา และภาษาบาลีเฟื่องฟูในล้านนา ที่มาของชื่อเมืองน่าน มาจากชื่อแม่น้ำน่าน อันเป็นที่ตั้ง ของเมืองที่อยู่บนสองฟากฝั่งแม่น้ำน่าน ชื่อของเมืองน่าน ได้ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง เรียกว่า เมืองน่าน คือ ตั้งแต่แรกตั้งเมืองใหม่ ณ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านเมืองน่าน แม้จะมีการเรียกชื่อใหม่ว่า " นันทบุรี " หรือ " นันทบุรีศรีนครน่าน " ซึ่งใช้กันในทางราชการในสมัยโบราณและศุภอักษรนามนันทบุรี เป็นนามที่ไพเราะ และมีความหมายมงคลนาม แต่ก็มีหลายพยางค์และเรียกยาก จึงกลับมานิยมเรียก นามเมืองตามเดิมว่า " เมืองน่าน " ตลอดจนถึงปัจจุบัน

ในนิทานปรัมปรา นาค เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และมีความเกี่ยวข้องกับการเกิดแม่น้ำสำคัญหลายสายโดย นาคที่ปรากฏในตำนาคโดยมากมักจะสื่อถึงชนพื้นเมืองดั้งเดิม ดังจะเห็นได้จากตำนาคพระเจ้าเลียบโลก ที่มักจะกล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างศาสนาพุทธกับความเชื่อดั้งเดิมผ่านพระพุทธเจ้าที่เสด็จมายังท้องถิ่นนั้น ๆ และมีการประลองฤทธิ์กับพญานาคซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชนพื้นเมืองดั้งเดิม ในขณะเดียวกัน นาคยังหมายถึงสัญลักษณ์สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ประจำกลุ่มชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำโขงที่มีเรื่องนาคอยู่ในตำนาคและเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่นเรื่องนาคทั้งเจ็ดมาพึ่งธรรมจากพระฤๅษีสองพี่น้องตอนตั้งเมืองเชียงตุงเชียงทอง (หลวงพระบาง) เป็นเหตุให้เมืองนี้มีนามว่า “ศรีสัตตนาคน” หรือเรื่องนาคสร้างเมืองเวียงจันทน์ เป็นต้น และในเรื่อง “พระร่วง” ลูกนางนาคนี้ อาจเชื่อมโยงได้กับความสัมพันธ์ระหว่าง สุโขทัย และ เมืองน่าน ซึ่งในตำนาคของบรรพบุรุษทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นมีการอธิบายว่าโคตรวงศ์สืบเชื้อสายมาจากนาค ตำนาคพื้นเมืองน่านกล่าวว่า “ขุนนุ่น ขุนฟอง” โอรสบุญธรรมของ พญาภูคา มีกำเนิดมาจากฟองไข่นาค ดังนี้ตำนาคของบรรพบุรุษทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นมีการอธิบายว่าโคตรวงศ์สืบเชื้อสายมาจากนาค ตำนาคพื้นเมืองน่านกล่าวว่า “ขุนนุ่น ขุนฟอง” โอรสบุญธรรมของ พญาภูคา มีกำเนิดมาจากฟองไข่นาค ดังนี้ ยังมีพราณปาผู้ ๑ อยู่ยังเมืองพุกา ยังมีใน วัน ๑ พราณปาจะเดินไปล่าป่าขึ้นเมื่อคอยพุกา มันไปตามรอยเนื้อขึ้นไป มันหลงป่า ขึ้นเมื่อถึงจอมตอยพุกามันหันร่มไม้ต้น ๑ งามจึงเข้าไปสู่ร่มไม้ต้นนั้น ใหญ่ประหมานเท่าลูกหมากพร้าว พราณปาก็เอาเมื่อถวายพระญาณูคา ชื่อรักษาไว้ บ่นานเท่าใดไข ๒ ลูกนั้น ก็ออกมาเป็นผู้ชายทั้ง ๒ พระญาณูก็เลี้ยงไว้เอาเป็นลูกตน พระญาณูก็รักสองเจ้าพี่น้องเสมอลูกคนแล เจ้าพี่น้องใหญ่ขึ้นมาพระญาณูจึงใส่ชื่อเจ้าทั้ง ๒ พี่น้อง พี่ชื่อว่าขุนนุ่น น้องนั้นชื่อว่า ขุนฟองนั้นแล ความเชื่อใน

เรื่องพญานาค หรือ นาคราช ปรากฏทั้งในอินเดีย ไทย และทั่วไปในดินแดนอุษาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนาคือ พราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ ความเชื่อเรื่องนาคของแต่ละศาสนาเป็นอย่างไร และนาคในความเชื่อของไทย มีที่มาจากไหน มาติดตามหาความเชื่อนี้ด้วยกัน

พราหมณ์-ฮินดู

นาค ตามความเชื่อของพราหมณ์-ฮินดู เป็นสิ่งมีชีวิตกึ่งเทพ มีพลังอำนาจวิเศษ รูปลักษณะของนาคเป็นมนุษย์กึ่งมนุษย์กึ่งนาค หรือเป็นลักษณะนาคทั้งหมด นาคอาศัยอยู่ในโลกบาดาล ซึ่งเต็มไปด้วยอัญมณี ทองคำ และสมบัติทางโลกอื่น ๆ นาคมีความเกี่ยวพันกับน้ำ เช่น แม่น้ำ ทะเลสาบ ทะเล หรือแม้แต่บ่อน้ำ และถือว่าเป็นผู้พิทักษ์สมบัติ และในตำนานฮินดู นาค ซึ่งประทับรอบพระศอกของพระศิวะได้มาเป็นเชื้อกสำหรับการกวนน้ำในเกษียรสมุทร พระวิษณุขึ้นตั้งเดิมแล้วมีการสร้างรูปเคารพในรูปลักษณะที่ทรงมีนาคเศษะประทับปกคลุม หรือประทับนอนบนนาคเศษะ แต่ประติมานวิทยานี้ในเทพองค์อื่น ๆ ก็ปรากฏเช่นกัน อาทิในพระคเณศซึ่งปรากฏนาคในหลายลักษณะ ทั้งประทับคล้องพระศอกของพระคเณศ ใช้เป็นด้ายศักดิ์สิทธิ์ ประทับคล้องพระวรกายของพระคเณศ หรือเป็นบัลลังก์ให้พระคเณศประทับ ส่วนพระศิวะมักปรากฏในรูปเคารพพร้อมนาคในลักษณะคล้ายมาลัยเช่นกัน

ศาสนาพุทธ

นาคในศาสนาพุทธ ปรากฏในรูปของงูขนาดใหญ่ บางตนมีพลังวิเศษแปลงกายเป็นรูปมนุษย์ได้ เชื่อว่านาคอาศัยในบาดาล เช่นเดียวกับเทวดาบางส่วน และอาศัยในส่วนต่าง ๆ ของโลกมนุษย์ บางส่วนอาศัยในน้ำ เช่นลำธาร แม่น้ำ ทะเล มหาสมุทร และบางส่วนอาศัยบนบกเช่นในถ้ำนาคเป็นบริวารของท้าววิรูปักษ์ หนึ่งในโลกบาลผู้พิทักษ์ทิศตะวันตก นาคต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์บนเขาพระสุเมรุ เพื่อปกป้องชั้นดาวดึงส์จากอสูรนาคในศาสนาพุทธที่รู้จักกันคือนาคมูจลินท์ ซึ่งปรากฏในมูจลินทสูตรว่า ระหว่างที่พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุข เกิดฝนฟ้าคะนองรุนแรง พญามูจลินท์จึงได้ขดรอบพระพุทธองค์แล้วแผ่พังพานปกพระเศียรของพระพุทธเจ้าเพื่อมิให้ทรงต้องฝน หลังจากฝนหยุด พญามูจลินท์ได้คลายขดออกและแปลงกายเป็นชายหนุ่มยืนพนมมือถวายความเคารพอยู่เฉพาะพระพักตร์⁸⁵

นาคของไทย

ในความเชื่อของวัฒนธรรมร่วมไทย-ลาว มีการนับถือนาคในลักษณะเป็นเทพแห่งน้ำ และมีความเชื่อว่ามีแม่น้ำโขงนั้นมีนาคอาศัยอยู่ ตามตำนาน สัตว์จำพวกงู, แมงป่อง, ตะขาบ, คางคก มีพิษจากพิษที่นาคได้คายทิ้งไว้ นอกจากนี้ในความเชื่อของไทยได้เชื่อมโยงกับศาสนาพุทธในเรื่องกำเนิด

⁸⁵ <https://www.facebook.com/CharmNanToday> เสน่ห์น่าวันนี้

ของพญานาคที่มีหลายลักษณะ ซึ่งตามที่ปรากฏในแนวทางของพระพุทธศาสนา มี ๔ ลักษณะ คือ แบบโอปปาติกะ เกิดแล้วโตทันที แบบสังเสทชะ เกิดจากเหงื่อไคล สิ่งหมักหมม แบบชลาพูชะ เกิดจากครรภ และแบบอันทชะ เกิดจากฟองไข่ และ ตระกูลของนาคแบ่ง ออกเป็น ๔ ตระกูลใหญ่ คือ ตระกูลวิรูปักษ์ พญานาคตระกูลสีทอง ตระกูลเอราปถ พญานาคตระกูลสีเขียว ตระกูลฉัพพยาปุตตะ พญานาคตระกูลสีรุ้ง ตระกูลกัณหาโคตรมะ พญานาคตระกูลสีดำ นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อกันว่า แม่น้ำโขงเกิดจากการไหลตัวของพญานาค ๒ ตน จึงเกิดเป็นแม่น้ำโขงและแม่น้ำน่าน และยังมีตำนานกล่าวถึงบั้งไฟพญานาค ว่าในวันออกพรรษาหรือเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พญานาคแม่น้ำโขงต่างชื่นชมยินดี จึงทำบั้งไฟถวายการเสด็จกลับของพระพุทธเจ้าจนกลายเป็นประเพณีทุกปี นาคในความเชื่อของไทยอยู่ในฐานะเทพแห่งน้ำ เพราะนาคเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ⁸⁶

ต้นตุนทางวัฒนธรรมแห่งที่ ๓ วิหารพุทธไสยาสน์และวิหารพระเจ้าอู่เมือง อยู่ทางด้านหน้านอกกำแพงแก้วขององค์พระธาตุแช่แห้ง มีเจดีย์สีขาวศิลปะพม่าเป็นเจดีย์ที่จำลองมาให้ชาวพุทธได้บูชา ชาวบ้าน เรียกว่า พระธาตุเขวตากองตั้งอยู่ทางซ้ายมือเมื่อเดินขึ้นมาถึงบริเวณลานด้านหน้าวัดพระธาตุวิหาร ก่อสร้างตามแนวทางขององค์พระ มีประตูทางเข้าด้านหลังคือ ทิศใต้ พระปรารภพุทธไสยาสน์ยาว เมตร หันพระพักตร์ไปทางเหนือเชื่อกันว่าสมัยโบราณเมื่อเกิดศึกสงครามหรืออาเพศ พระปรารภไสยาสน์จะช่วยเป็นปกป้องอันตรายก่อน จึงเกิดเป็นเรื่องราวว่าสมัยอดีตไทยสู้รบพม่า ทหารหรือชาวบ้านที่จะออกรบนั้นจะมีการสร้างขวัญและกำลังใจโดยการสักยันต์ ที่วิหารพระมหาอุดก่อนออกรบเพราะความเชื่อในเรื่องคาถาอาคมเครื่องรางของขลังมีมาตั้งแต่โบราณ โดยมีปรากฏหลักฐานว่ามีเครื่องรางผ้ายันต์เข้ามาในประเทศไทยจากเขมร เมื่อครั้งก่อนพุทธกาล เดิมคาถาเหล่านี้จารึกไว้บนผ้าที่เรียกว่า “ผ้ายันต์” และพัฒนามาเป็น “เสื่อยันต์” ซึ่งทหารไทยหลายคนสวมใส่เพื่อป้องกันตัวในสนามรบ โดยมีต้นแบบมาจากขอม ในขณะที่ขอมยังครอบครองดินแดนสุวรรณภูมิเมื่อประมาณ ๑,๔๐๐ ปีที่แล้ว และยังพัฒนามาเป็นการสักยันต์บนร่างกายจนถึงทุกวันนี้ อักขระและลวดลายที่ใช้สักกันนั้นเป็นแบบอักษรขอมและใช้ภาษาบาลีเป็นส่วนใหญ่ คนไทยเชื่อในอิทธิฤทธิ์ของยันต์ และมีเรื่องเล่ามากมายเกี่ยวกับคนที่ถูกยิงในระยะประชิดแล้วกระสุนไม่ทะลุผิวหนัง หรือในเหตุการณ์ชนกันจนมีผู้หนึ่งตายอย่างน่าสยดสยอง แต่ผู้สักยันต์กลับไม่ได้รับอันตรายใด ๆ

การสักยันต์ ไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องความสวยงามหรือเพื่อความศิลปะอย่างการสักทั่วไป แต่มีจุดประสงค์หลักในเรื่องของความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น อยู่ยงคงกระพัน แคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ และจะทำให้มีโชคลาภ โดยมีความเชื่อว่ารูปแบบลายสักหรือยันต์แต่ละชนิดจะให้คุณที่ต่างกัน ส่วนผู้ที่ได้รับการสักยันต์จะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับที่แต่ละสำนักกำหนดไว้ เช่น ห้ามด่าบิดามารดา ห้ามลบหลู่ครูอาจารย์ เป็นต้น เครื่องรางของขลังที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมาโดยความรู้ในวิชาไสยศาสตร์ มีมากมายหลายชนิด ได้แก่ ตะกรุด พิสมร ผ้าประเจียด แหวนพิรอด ลูกประคำ เชือกคาด เป็นต้น ปกติสิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องนอกคำสอนของศาสนาพุทธ ถูกจัดอยู่ในประเภทไสยศาสตร์และเป็นที่ยอมรับมาแต่โบราณด้วยคิดว่าพลังหรืออำนาจนั้นมาจากพุทธคุณ เมื่อมนุษย์เกิดความรู้สึกไม่มั่นคง

⁸⁶ ขอขอบคุณที่มาข้อมูล <https://www.facebook.com/CharmNanToday> เสน่ห์หน้าวันนี้

โศกศาสตร์เรื่องอำนาจกลับจึงกลายเป็นที่พึ่งเพื่อหวังให้ได้สิ่งของต้องประสงค์ ที่ทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขทางใจอย่างหนึ่ง

๔.๑.๒ แหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติหนองน้ำครกตำบลม่วงตึ๊ด “หนองน้ำครก” ที่ตั้งอยู่ที่ ต.ม่วงตึ๊ด อ.ภูเพียง ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจแห่งใหม่ ให้นักท่องเที่ยวมาพักผ่อน เที่ยวชมธรรมชาติ เซลฟี และเช็คอินกันอย่างเพลิดเพลิน ลุง “ด้าย กันแก้ว” (อายุ ๗๒ ปี) หนึ่งในผู้นำแห่ง “ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนม่วงตึ๊ด” ให้ข้อมูลว่า หนองน้ำครกในอดีตเป็นเส้นทางไหลของแม่น้ำนานมาก่อน ก่อนที่จะมีการขุดเส้นทางแม่น้ำน่านสายใหม่(ในปัจจุบัน) ทำให้หลังจากนั้นหนองน้ำครกได้ถูกทิ้งร้างเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ใกล้ตัวเมืองมาช้านาน หนองน้ำครก มีพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นป่าไมยราพกร้าง ส่วนพื้นที่อีกส่วนหนึ่งเป็นบึงน้ำขนาดใหญ่ ปริมาณของน้ำจะปรับเปลี่ยนไปตามฤดูกาล ในช่วงหน้าน้ำ น้ำในหนองน้ำครกจะเอ่อท่วมสูงจนมาแตะขอบๆแนวตลิ่ง ส่วนในช่วงหน้าแล้ง ปริมาณน้ำจะลดลงมาก จนเกินเป็นแนวพื้นดินตะกอนขนาดใหญ่ แม้หนองน้ำครกจะเป็นบึงน้ำที่ถูกทิ้งร้าง แต่ด้วยมนต์เสน่ห์ของวิวทิวทัศน์อันงดงาม ทำให้เมื่อไม่นานมานี้ ทาง “องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน” หรือ “อพท.” ได้เข้ามาเป็นพี่เลี้ยงส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนม่วงตึ๊ด พร้อมทั้งได้จัดทำ “โครงการพัฒนาภูมิทัศน์หนองน้ำครกเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของพื้นที่” ขึ้นในพื้นที่ชุมชนม่วงตึ๊ด โดยมี “การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท.)” ได้เข้ามาช่วยส่งเสริมประชาสัมพันธ์ให้หนองน้ำครก แหล่งท่องเที่ยวอันใหม่ในเมืองน่านเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

หลังการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่หนองน้ำครกให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ปัจจุบันบนพื้นดินช่วงน้ำลด (บางส่วน)ที่สามารถใช้ปลูกพืชผักได้ ทาง อพท. ได้เข้ามาส่งเสริมชาวชุมชนม่วงตึ๊ด ทำเกษตรผสมผสานปลูกพืชผักปลอดสารพิษ โดยมีพืชพันธุ์เด่นๆ อย่างเช่น ดาวเรือง ที่ปลูกเป็นแปลงยาว ยามออกดอกพร้อมกันจะเหลืองอร่ามงามตา แถมดอกดาวเรืองที่นี้ยังมีขนาดใหญ่กว่าดอกดาวเรืองทั่วไปอีกด้วย

ที่แปลงเกษตรหนองน้ำครกยังมีการปลูกข้าวโพดทับทิมราชนิ การปลูกพืชสวนครัว และการปลูกผักจำพวกไม้เลื้อย อาทิ พัก แพง แดง พักทอง บวบ น้ำเต้า พร้อมทั้งยังมีการสร้างอุโมงค์ไม้ไผ่ให้พวกพืชผักไม้เลื้อยค้อยๆเลื้อยปกคลุม เกิดเป็นอุโมงค์แปลงผักเป็นแนวโค้งยาวสวยงาม ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถไปเดินลอดอุโมงค์แปลงผักและหามุมเก๋ๆถ่ายรูปกันได้อย่างเพลิดเพลิน

นอกจากนี้ปัจจุบันในพื้นที่หนองน้ำครกยังมีการสร้าง “สะพานไม้ไผ่” หรือ “ขรัวเตะ” เชื่อมระหว่างพื้นที่บนบกกับพื้นที่เกาะต่างๆ (๕ เกาะ)ในหนองน้ำครก ขรัวเตะ ถือเป็นสะพานไม้ทอดยาวไปตามส่วนต่างๆของหนองน้ำครก พร้อมกับศาลาชมวิว ณ ที่ส่วนปลายของสะพานบางแห่ง ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถมาเดินชมธรรมชาติที่สายน้ำมีความสะอาดสงบนิ่ง ชมวิวทิวทัศน์อันสวยงามของหนองน้ำครก ชมพระอาทิตย์ตกยามเย็น รวมถึงสามารถเดินชมนกน้ำต่างๆ อย่างเช่น นกเป็ดน้ำ นก

เปิดแดง นกอีโง้ง เป็นต้น ซึ่งในช่วงเช้าและเย็น จะมีฝูงนกจำนวนมากออกมาหากินที่หนองน้ำครก
แห่งนี้

๔.๑.๓ แหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนน้ำเกียน ตำบลน้ำเกียน อำเภอกุเพียงจังหวัดน่าน

คำกล่าวที่ว่า “ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ ไม่มีการรวมกลุ่มกันเป็นเรื่องเป็นราว ทำให้ต่าง
คนไม่ได้พึ่งพาอาศัยกัน”^{๘๗} บ้านน้ำเกียน ตำบลน้ำเกียน เป็นชุมชนที่มีการพัฒนามาจากอดีตที่เป็น
แหล่งชุมชนที่มีป่าชุมชนมาก ความเป็นมาของชื่อชุมชน คำว่า “น้ำเกียน” เกิดจากการเกิดขึ้นของ
ชุมชน ณ บริเวณบ้านน้ำเกียนปัจจุบัน โดยกลุ่มคนที่อยู่กระจัดกระจายตามที่ต่าง ๆ ได้มารวมกันตั้ง
เป็นชุมชนริมลำห้วย จนเป็นที่มาของน้ำเกียน โดยสรุปมีตำนานเกี่ยวกับที่มาของชื่อ บ้านน้ำเกียน
ดังนี้

ตำนานที่ ๑ ในชุมชนแห่งนี้มีแม่น้ำสายสำคัญอยู่สายหนึ่งไหลผ่านหมู่บ้านและไหลลงสู่แม่น้ำ
น่านมีความยาวประมาณ ๓๐ กว่ากิโลเมตร ไกล ๆ ลำน้ำสายนี้อยู่ใกล้ที่ตั้งของวัดและหลุมคำ (หลุม
ทองคำ) ทางเจ้าผู้ครองนครน่านได้เกณฑ์ข้าทาสบริวารมาขุดทองคำที่หลุมแห่งนี้ เพื่อนำไปปฏิสังขรณ์พ
ระบรมธาตุแช่แห้ง โดยใช้เกียนเป็นพาหนะบรรทุกไป ชาวบ้านจึงเรียกชื่อลำน้ำสายนี้ว่า "น้ำเกียน"
ต่อมาเพี้ยนเป็น "น้ำเกียน" คนในชุมชนก็ถือเอาชื่อของลำน้ำเป็นชื่อหมู่บ้านนั่นเอง

ตำนานที่ ๒ เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า "เตียน" หลักฐานจากพงศาวดารของวัดพระธาตุแช่
แห้งเขียนไว้ว่า วัดพระธาตุแช่แห้งตั้งอยู่บนสองฝั่งลำน้ำ คือ ลำน้ำลึง และลำน้ำเตียน คำว่า "เตียน"
ในภาษาล้านนา แปลว่า น้ำที่ไหลเสมอกัน ด้วยวันเวลาผ่านไปอาจเพี้ยน เป็นคำว่า "เกียน" เนื่องจาก
เป็นภาษาล้านนา การเขียนใช้พยัญชนะคล้ายกันระหว่าง ตัว กะ กับ ตัว ตะ

ตำนานที่ ๓ ข้อสันนิษฐานว่า ลำน้ำเกียนในอดีต ชื่อว่า "ลำน้ำเคียน" คำว่า "เคียน" เป็นภาษา
ล้านนา หมายถึง การทำไม้ การกลึงไม้ ซึ่งอาจหมายถึงการตั้งชื่อลำน้ำ หรือลำห้วย จากการที่คนส่วน
หนึ่งมาเคียนไม้อยู่ริมลำห้วย จึงเรียกว่า ลำน้ำเคียน วันเวลาผ่านไป จึงเพี้ยนเป็น "น้ำเกียน"

ตำนานที่ ๔ จากหลักฐานที่พบอักษรจารึกไว้ที่ ฐานพระพุทธรูปไม้ปางมารวิชัย ของวัดโป่งคำ
มีจารึกไว้ว่า พระพุทธรูปนี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ถวายวัดปุตตองร่องน้ำเกียน จึงสันนิษฐานว่า คำ
ว่า "น้ำเกียน" เป็นคำที่ใช้เรียกลำห้วยตั้งแต่โบราณมา

จุดเด่นชุมชน:

น้ำเกียน เป็นชุมชนเก่าแก่ มีอายุราว ๑๕๐ ปี มีลำห้วยน้ำเกียนไหลผ่าน เสมือนเส้นเลือด
ใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนมานานความเป็นอยู่ของผู้คนที่นี่ยังคงพึ่งพาอาศัยกัน เป็นสังคมเครือญาติ
แม้จะแยกออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ด้วยความเป็นเครือญาติ ความสัมพันธ์คนตำบลน้ำเกียน จึงยึดโยงกัน
อย่างเหนียวแน่น ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๘๘}

^{๘๗} ชูศิลป์ สารรัตน์ ประธานวิสาหิตชุมชนชีวิตน้ำเกียน ตำบลน้ำเกียน

^{๘๘} คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานน้ำเกียน. (2556). โครงการประวัติศาสตร์เรื่องราวชาวบ้านน้ำเกียน สู่...

ทุนวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ต่าง ๆ และการดำรงชีวิต หรือมาจากเพื่อนบ้าน เช่น การตีเหล็ก หมอพื้นบ้านและการใช้สมุนไพรรักษาโรค การอ่านและเขียนภาษาล้านนา การสู่วัฒน การเล่นเครื่องดนตรีพื้นบ้าน และบริเวณชุมชนบ้านน้ำเกียนมีการพบวัตถุโบราณต่าง ๆ ที่สามารถ แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของชุมชนแห่งนี้ มีดังนี้

เสียมตุ่น หรือ ขวานหิน เป็นเครื่องมือมนุษย์ในยุคหิน

พระพุทธรูปไม้โบราณ

มณฑป เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขอฝน

ปีปสา ทำจากกระดาษสา ใช้เขียนบันทึกเรื่องราว ตำราส่งแถน ตำราดูดวง ทำนายฝัน งาน มงคลต่าง ๆ ตำราพรหมชาติ

บ้านยาโง็ก เป็นบ้านของทวดของพ่อสวัสดิ์ ชางนา ชื่อว่าคำลอง คนบ้านแห่งนี้ซึ่งได้มาจาก เมืองและ (ตำบลและอำเภอป่าในปัจจุบัน) มีอายุราว ๑๐๐ กว่าปี

ศิลาจารึกประวัติศาสตร์การสร้างวัดโป่งคำ

ธรรมมาสส์เอก วัดโป่งคำ

แหล่งท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชนตำบลน้ำเกียน

แหล่งท่องเที่ยวในตำบลน้ำเกียน ยังเป็นที่น่าสนใจของกิจกรรมการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ชีววิถีตำบลบ้านน้ำเกียน แต่ละเดือนจะมีการมาศึกษาดูงานด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร จุดเริ่มต้นของการตั้งวิสาหกิจชุมชน นายปั้น อินทลี ประชาญ์ชาวบ้าน สาขาการอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็น ผู้นำได้ขยายความคิดให้กับลูกหลาน ที่เป็นผู้นำหมู่บ้านอยู่ในขณะนี้ให้ช่วยกันดูแลและแบ่งพื้นที่กัน ปกป้องพื้นที่ป่าไม้กัน โดยมีการรวมกลุ่มกันเป็นครั้งๆ และมีกิจกรรมการจัดเวรยามตั้งจุดสกัดพ่อค้า ไม้ ที่ชนไม้ออกในเวลาากลางคืน ร่วมกับทางราชการในช่วงที่มีการลักลอบซื้อขาย เมื่อชุมชนมีความ รักความสามัคคีจึงเกิดการรวมกลุ่มเพื่อ แสวงหาองค์ความรู้ในการนำวัตถุดิบจากป่า และในชุมชนที่มี อยู่มาพัฒนา สร้างรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน ดังประวัติของวิสาหกิจชุมชน ดังนี้

“น้ำเกียน” ตำบลเล็กๆ ในอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ที่มีป่าไม้ธรรมชาติและลำธารที่อุดมสมบูรณ์ ได้จัดตั้งวิสาหกิจชุมชนชีววิถีขึ้น โดยชาวบ้าน ชุมชน ท้องถิ่น ที่มีความร่วมมือในการลด รายจ่าย ลดการใช้สารเคมีต่างๆ ในครัวเรือน และในชีวิตประจำวัน จึงได้เริ่มสร้างกลุ่มกันทำ ผลิตภัณฑ์ใช้เองในครัวเรือนก่อน กลุ่มชีววิถีได้ดำเนินงานมาเป็นปีที่ ๖ เริ่มจากการระดมทุนจาก สมาชิกซึ่งมีจำนวน ๘๙ คน จนปัจจุบันมีสมาชิก ๓๑๗ คน ขยายการดำเนินงานมาสู่การผลิต แชมพู สบู่ ครีมหาผิว โดยใช้สมุนไพรจากแหล่งวัตถุดิบ ในป่าชุมชนของเมื่อน่าน เช่น ใบหมี ดอกอัญชัน มะ เเฟือง มะกรูด มะขาม ขมิ้นชัน เป็นต้น นำมาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่อ่อนโยนต่อเส้นผม และผิวกายผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ผ่านกรรมวิธีการผลิตที่มีมาตรฐาน ที่ได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการ และควบคุมคุณภาพการผลิตจากสถานีอนามัยตำบลน้ำเกียน ได้รับการ สนับสนุนส่งเสริมการปลูกและพัฒนาพันธุ์สมุนไพร จากศูนย์บริการและถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตรตำบลน้ำเกียน ที่ร่วมกันพัฒนาผลิตภัณฑ์จนมีคุณภาพ จนได้จดทะเบียน วิสาหกิจชุมชนแล้ว และผ่านการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน สามารถทำรายได้ต่อชุมชนโดยมี

ยอดจำหน่ายในระยะเวลาห้าปีที่ผ่านมา ๕ ล้านบาท และนอกจากรายได้ที่มั่นคงให้สมาชิกแล้ว ยังเป็นการสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน และจังหวัดอีกด้วย

ผลิตภัณฑ์บำรุงเส้นผมทั้งแชมพูและครีมนวดผมจากไบโหมี่ ภายใต้แบรนด์ "ชีวาร์" เป็นสินค้ายอดนิยมจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนชีวิติบ้านน้ำเกียน ที่ได้นำเอาแคไบโหมี่มาคั้นน้ำสด ใช้สระผมเนื่องจากมีสรรพคุณแก้ผมร่วง และบำรุงหนังศีรษะ ด้วยการนำมาผสมกับพืชสมุนไพรอีก ๒-๓ ชนิดต้นไบโหมี่ เป็นสมุนไพรที่พบได้มากในป่าของภาคเหนือ แต่ที่ชุมชนบ้านน้ำเกียน จังหวัดน่าน ได้นำต้นไบโหมี่ มาต่อยอดสามารถสร้างรายได้ให้ชุมชนในฐานะผลิตภัณฑ์ชีวภาพดูแลสุขภาพผม สำหรับช่องทางการจัดจำหน่ายนั้นได้เริ่มจากการขายในชุมชนให้ได้ทดลองใช้ก่อน ขายให้คณะครูงานซึ่งจะมีเป็นประจำทุกเดือน จำหน่ายตามงานแสดงสินค้าในจังหวัด จำหน่ายที่ศูนย์โอท็อป่านและร้านค้าต่างๆ หลายแห่ง ร้านสะดวกซื้อขนาดใหญ่ใน กทม. จำหน่ายทางเว็บไซต์ของวิสาหกิจชุมชนและส่งออกไปยังต่างประเทศ จึงทำให้ผลิตภัณฑ์กลายเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย เพราะสินค้าทุกประเภทเน้นการใช้สมุนไพรในปริมาณมากใช้สารเคมีในปริมาณน้อยและจำหน่ายในราคาไม่แพง จึงมียอดการสั่งซื้อเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ และมีคนซื้อกลับไปเป็นของฝากให้กับญาติพี่น้อง ทำให้กลุ่มมีตลาดอย่างแน่นอนและก่อเกิดรายได้ที่ยั่งยืน

ชุมชนน้ำเกียน เป็นต้นแบบความสำเร็จที่น่าชื่นชม ที่สนับสนุนให้ลูกบ้านปลูกพืชสมุนไพรในสวนหลังบ้านของตัวเอง ทั้งต้น มะกรูด มะเฟือง ชิง ไพล ดอกอัญชัน แม่น้ำข้าว และต้นไบโหมี่เพื่อลดการเก็บของจากป่า โดยสมาชิกจะนำสมุนไพรมาขายให้กลุ่มสร้างรายได้ครัวเรือนหลายพันบาท และกว่าที่จะมาเป็นแบรนด์ "ชีวาร์" คือสิ่งยืนยันความสำเร็จของชุมชนน้ำเกียนอย่างแท้จริง โดยได้มีการทดสอบผลิตภัณฑ์แล้วว่ามีคุณภาพและได้มาตรฐาน มีการผลิตที่ดีปลอดภัย สามารถเป็นทางเลือกให้กับผู้บริโภคที่ต้องการผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ ลดการใช้ผลิตภัณฑ์เคมี แล้วยังมีส่วนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรชุมชน สร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน

๔.๑.๔ แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ป่าบ้านดงป่าสัก

เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่มีเส้นทางศึกษาธรรมชาติ โสมสเดย์ การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การแสดงของเด็กเล็ก และชมรมผู้สูงอายุให้นักท่องเที่ยว มีหลักสูตรท้องถิ่น พานักท่องเที่ยวต่างชาติเดินป่า เดินตามลำห้วย ไปดูต้นน้ำเคียน มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ศูนย์การเรียนรู้ชีวิติเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน กฟผ. บ้านดงป่าสัก โครงการส่งเสริมอาชีพเกษตรกร จุดเริ่มต้นของผืนป่าต้นน้ำน่าน ที่เป็นแหล่งน้ำสำคัญที่เติมเต็มในแม่น้ำเจ้าพระยาวัดร้อยละ ๔๐ การใช้สารเคมีกับป่าต้นน้ำนับเป็นเรื่องสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทั้งระบบ ชุมชนบ้านดงป่าสัก ต.ผายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่ได้รับความรู้จากโครงการชีวิติ และเรียนรู้การลดใช้สารเคมีในชีวิตประจำวัน คำมั่น ทาอาจ กล่าวว่าได้ใช้ชีวิตกับการทำไร่เข้าโพดมาไม่น้อยกว่า ๑๔-๑๕ ปี ไม่เคยได้กำไร ทำข้าวโพดทุกปีมีแต่หนี้สินเนื่องจากต้นทุนสูง พอขายแล้วไม่ได้อะไร สะอาด วงค์หลอม ได้กล่าวว่าจากการที่ทำการเกษตรมานานต้นทุนค่อนข้างสูง ผลิตผลบางปีไม่ได้ตามเป้าหมายที่วางไว้เกิดจากปัจจัยด้านสภาพภูมิอากาศ ฝนไม่ตกต้นข้าวโพดตาย ฝนตกชุกหญ้าก็ขึ้นจำนวนมากจำเป็นต้องใช้สารเคมี จึงหยุด ชัชพงศ์ กุลเทพพรหม การทำไร่ข้าวโพดหากเกษตรกรมีการจดบันทึกแล้วผลปรากฏว่า ได้ไม่คุ้มทุนเกิดภาระหนี้สินให้กับชาวบ้านเพิ่มขึ้นเพราะบางปีแล้ว บางปีน้ำท่วมเกิดจากภัยพิบัติ

ทางธรรมชาติ ทำให้เกษตรกรขาดทุก จึงมีสติได้ยกเลิกการทำเกษตรกรพืชเชิงเดี่ยว หันมาเข้าร่วมโครงการชุมชนชีวิตบ้านดงป่าสัก ตามแนวพระราชดำริ โดยกฟผ.ดำเนินการเป็นที่เลี้ยง^{๘๙}

"ชุมชนชีวิตบ้านดงป่าสัก" ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน เป็นชุมชนชีวิตแห่งแรกในจังหวัดน่านที่ กฟผ. ได้เข้าดำเนินการนำโครงการชีวิตเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนเผยแพร่ในชุมชนตั้งแต่ต้นปี ๒๕๕๘ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การพึ่งพาตนเองในรูปแบบครัวเรือน และลดรายจ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเรียนรู้กระบวนการทางชีวิตเพื่อลดการใช้สารเคมี ทั้งในรูปแบบครัวเรือน และ รูปแบบการทำกิจกรรม ปัจจุบันชุมชนชีวิตบ้านดงป่าสักมีการทำกิจกรรมประมาณ ๒๐ ครัวเรือน ในหมู่บ้าน และจะขยายเพิ่มเป็น ๔๐ ครัวเรือนในปี ๒๕๖๐ นี้ โดยใช้การต่อยอดจากการกลุ่มก่อตั้งให้เป็นพี่เลี้ยงหรือแนะแนวทางรูปแบบการทำกิจกรรมชีวิตให้แก่ครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมใหม่ โดยในระหว่างปี ๒๕๕๙-๒๕๖๐ ได้มีชุมชนอื่นๆที่เดินรอยตาม แนวทางชีวิต "บ้านดงป่าสัก" อีก ๓ ชุมชนได้แก่ ชุมชนชีวิตบ้านนาออก ต.ภูฟ้า อ.บ่อเกลือ / ชุมชนชีวิตบ้านนาเก่า ต.ยาบห้วยนา อ.เวียงสา / ชุมชนชีวิตบ้านพื้เหนือ อ.บ้านหลวง ซึ่งชุมชนต่างๆเหล่านี้ได้กระจายอยู่ใน ๔ มุมเมืองของ จ.น่าน และจะเป็นกำลังสำคัญในการขยายผลแนวทางการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวทางชีวิต

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจำเป็นต้องใช้วิธีการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสม การใช้วิถีความเชื่อดั้งเดิม และการนำพาข่าวสารจากหน่วยงานภาครัฐบาลหรือเอกชน ไปสู่ประชาชนผู้เป็นเป้าหมาย สิ่งสำคัญในการกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้ประชาชน หรือชุมชนได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลที่ต้องการสื่อสารนั้น ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เพราะถือว่าเป็นส่วนช่วยให้กระบวนการติดต่อสื่อสารสัมพันธ์หรือแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิกในสังคมเป็นไปได้โดยสะดวกขึ้น กล่าวคือ ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมพัฒนาชุมชน ให้มีความเข้มแข็งเพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนสู่การแก้ไขปัญหาของสังคมและประเทศชาติได้ การเข้ามาของหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น สาธารณสุข พัฒนาชุมชน เกษตร ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน สถานีตำรวจภูธรภูเพียง เกิดการรณรงค์และทำกิจกรรมโครงการหมู่บ้านเฉลิมพระเกียรติปลอดยาเสพติด เกิดเวทีสาธารณะ "ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ" เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่าง ชุมชน วัด หน่วยงานภาครัฐ ที่ร่วมเป็นวิทยากรโดยการสนับสนุนงบประมาณจาก อบต.ฝายแก้ว ทำให้ทราบถึงปัญหาของชุมชนด้านสาธารณสุข ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการส่งเสริมอาชีพ กิจกรรมการติดตามผลการดำเนินงานอย่างใกล้ชิดของหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีกำลังใจในการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น เกิดผู้นำธรรมชาติในการกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นปัญหาต่าง ๆ พร้อมทั้งสร้างรูปแบบการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นระบบ เกิดกระบวนการเรียนรู้การจัดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ การสร้างความร่วมมือโดยการปรับใช้ทุนทางสังคม ศาสนา เครือญาติ

แหล่งท่องเที่ยวบ้านดงป่าสักที่โดดเด่น เกิดจากต้นทุเรียนที่มาจากป่า เกษตรกรมีการบุกเบิกพื้นที่ป่าต้นน้ำ การทำการเกษตรที่พึ่งพิงสารเคมีมากขึ้นทำให้ชุมชนตระหนักถึงการจัดการป่าชุมชน เป็น

⁸⁹ คำมัน ทาอาจ , สะอาด วงศ์หลอม , ชัชพงศ์ กุลเทพพรม เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ตำบลฝายแก้ว จังหวัดน่าน สัมภาษณ์ เมื่อ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๖

การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนเป็นฐาน มีเป้าหมายเพื่อการรักษาพื้นที่ป่าไม้และระบบนิเวศ รวมถึงเป็นแหล่งทรัพยากรสำหรับปัจจัยในการดำรงชีวิต ครอบคลุมไปถึงการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เพื่อสร้างรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น การจัดการป่าชุมชนจึงต้องอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากร ผ่านกิจกรรมรูปแบบต่างๆ ที่ชุมชนได้ร่วมกันคิดและสร้างกิจกรรมขึ้นมาตามเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าชุมชน โดยขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านกายภาพของป่า ความหลากหลายของทรัพยากร ภูมินิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมที่ชุมชนปฏิบัติมาอย่างช้านาน นอกจากนี้ ข้อกำหนดและมาตรการทางกฎหมายด้านป่าไม้ก็เป็นปัจจัยที่ต้องคำนึงถึงและให้ความสำคัญประกอบการกำหนดแนวทางในการจัดการป่าชุมชน กิจกรรมการจัดการป่าของชุมชนส่วนใหญ่ที่ได้ปฏิบัติกันมานั้นจะมุ่งเน้นเป้าหมายในการฟื้นฟูและเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของป่า แต่ปัจจุบันกฎหมายด้านป่าไม้ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น ทำให้ชุมชนสามารถเสนอแผนการจัดการป่าชุมชนของตนเองได้ กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการในการจัดการป่าชุมชนมีตัวอย่างดังนี้

- ๑) สำรวจทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่โซนต่างๆ เพื่อประเมินศักยภาพป่าและกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน
- ๒) วิเคราะห์แนวโน้มการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชุมชนสู่การพัฒนาฐานเศรษฐกิจและความยั่งยืนที่ดีของชุมชน
- ๓) สร้างข้อตกลงและวางแผนการจัดการป่าระหว่างชุมชนกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ
- ๔) ดำเนินกิจกรรมตามแผนการจัดการป่าชุมชนที่ได้จัดทำขึ้นอย่างมีส่วนร่วม
- ๕) ติดตามและประเมินผลการจัดการป่าชุมชนระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว หรือตามที่ได้กำหนดในแผนการจัดการป่าชุมชน

๔.๒ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจ

การมีส่วนร่วมเป็นการร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้ามาร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ กระทำผ่านกลุ่มหรือองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคล ได้มีส่วนช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยจิตใจและอารมณ์ของแต่ละบุคคลในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงานและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมในการบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของสังคมการมีส่วนร่วม คือการที่ประชาชนจะต้องเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจระดับต่างๆ ทางกาจัดการบริหารและทางกาเมือง เพื่อกำหนดความต้องการในชุมชนของตน

การมีส่วนร่วมที่สำคัญมี ๖ ขั้นตอน ที่ปรากฏในกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยได้แก่

ขั้นตอนที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการปรับแนวคิด เป็นขั้นตอนที่บ้าน วัด องค์การปกครองส่วน

ท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการ พัฒนาบุคลากรให้มีแนวคิดและวิสัยทัศน์ในทิศทางเดียวกัน โดยการ จัดประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์ เชิญวิทยากรภายนอกมาบรรยายให้ความรู้ ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้นำ ชุมชนได้ศึกษาดูงานทั้งภายในจังหวัด และภายนอกจังหวัด

ขั้นตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการสร้างจิตอาสา ให้ทุกคนมองเห็นว่า กิจกรรมส่วนใหญ่ไม่ ประสบความสำเร็จ เนื่องมาจากการขาดความร่วมมือและความเสียสละของ คนในชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงได้ร่วมกันคิดกิจกรรมเพื่อให้คนในชุมชนรู้จักการเสียสละ มีจิต อาสา และทำงานเพื่อส่วนรวม โดยไม่หวังผลตอบแทน เช่น กิจกรรมการฝึกอบรมประชุมเชิงปฏิบัติ การสร้างจิตอาสา การจัด กิจกรรมประจำปีท้องถิ่น เช่น วัดพระธาตุแช่แห้งจัดกิจกรรม ๖ เป็ง จะอยู่ในช่วงเดือน มีนาคม หนอง น้ำครก ช่วงเทศกาลลอยกระทง บ้านคั้งถ้ำช่วงฤดูน้ำหลาก เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการสำรวจภูมิปัญญา โดยผู้นำทางศาสนา และชุมชนในการ ศึกษาบริบทของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม สำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่ง เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น หนองน้ำครกมีจุดเด่นจากหนองน้ำที่เต็มไปด้วยศิลปะความงดงามของธรรมชาติ มีทั้งนก หลากหลายชนิด ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงปลูกพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับ บ้านคั้งถ้ำภูมิปัญญาด้านการหาปลา โดยใช้คั้ง (เครื่องมือดักปลา) เป็นสโลแกน โดยปี ๒๕๖๔ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน ร่วมกับโครงการ U๒T สร้างกิจกรรมเพิ่มมูลค่าและคุณค่าของการท่องเที่ยวของสถาบันการศึกษาในพื้นที่บ้านคั้งถ้ำ ตำบลฝาย แก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

ขั้นตอนที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการหาแนวทางวางแผนงาน เริ่มตั้งแต่โครงสร้างการบริหาร องค์กรมีพระสงฆ์เป็นประธาน หรือที่ปรึกษา คณะกรรมการบริหารงาน แต่ละระดับไม่ว่าจะเป็น คณะกรรมการสถานศึกษาผู้ปกครององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน หน่วยงาน ต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้อง หรือเครือข่ายมาร่วมประชุมเพื่อวางแผนการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ ๕ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างสร้างสรรค์ หลังจากวางแผนการ ดำเนินงาน แล้วในขั้นตอนนี้ก็ลงมือปฏิบัติตามแผนงานที่กำหนดไว้โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กำหนด ไว้มาจัดทำ แผนการเรียนรู้เชิงศิลปวัฒนธรรม โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาร่วมเป็นวิทยากรบรรยาย ให้ความรู้เน้นให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง

ขั้นตอนที่ ๖ การมีส่วนร่วมในการมุ่งมั่นติดตามประเมินผล หลังจากดำเนินกิจกรรมการ เรียนรู้ ตามแผนที่กำหนดไว้แล้ว ก็ร่วมกันประเมินผลการดำเนินงาน ร่วมกันพัฒนาผลงาน และ ปรับปรุง ๒๖ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดการศึกษาตามปรัชญา

ระดับการมีส่วนร่วมระดับด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การแบ่งระดับขั้นการมีส่วนร่วมของ ประชาชนอาจแบ่งได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความละเอียดของการแบ่งเป็นสำคัญ โดยมี ข้อพึงสังเกตคือ ถ้าระดับการมีส่วนร่วมต่ำจำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมจะมาก และยิ่งระดับการมี

ส่วนร่วมสูงขึ้นเพียงใด จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมก็จะลดลงตามลำดับ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนเรียงตามลำดับจากต่ำสุดไปหาสูงสุด ได้แก่

๑. ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับต่ำสุด และเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้วางแผนโครงการกับประชาชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชน โดยวิธีการต่าง ๆ เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าวสาร และการแสดงนิทรรศการ เป็นต้น แต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้องใด ๆ

๒. ระดับการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าระดับแรก กล่าวคือ ผู้วางแผนโครงการจะเชิญชวนให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น เพื่อเป็นข้อมูลในการประเมินข้อดีข้อเสียของโครงการอย่างชัดเจนมากขึ้น เช่น การจัดทำแบบสอบถามก่อนริเริ่มโครงการต่าง ๆ หรือการบรรยายและเปิดโอกาสให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการนั้น ๆ เป็นต้น

๓. ระดับการปรึกษาหารือ เป็นการเจรจาอย่างเป็นทางการระหว่างผู้วางแผนโครงการและประชาชน เพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นข้อสงสัยต่าง ๆ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ และการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น เป็นต้น

๔. ระดับการวางแผนร่วมกัน เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่ผู้วางแผนโครงการกับประชาชนมีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผนเตรียมโครงการ และผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการโครงการเหมาะที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก เช่น การใช้กลุ่มที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๕. ระดับการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับที่ผู้รับผิดชอบโครงการกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการ เป็นขั้นการนำโครงการไปปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๖. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน เพื่อแก้ปัญหา ข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ แต่การลงประชามติจะสะท้อนถึงความต้องการของประชาชนได้ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับความชัดเจนของประเด็นที่จะลงประชามติและการกระจายข่าวสารเกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของประเด็นดังกล่าวให้ประชาชนเข้าใจอย่างสมบูรณ์และทั่วถึงเพียงใด โดยในประเทศที่มีการพัฒนาทางการเมืองแล้ว ผลของการลงประชามติจะมีผลบังคับให้รัฐบาลต้องปฏิบัติตาม

สมคิด กันบุญ⁹⁰ นายองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตำบลม่วงตึ๊ดกล่าวว่า รูปแบบและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของบุคคลในองค์กร ดังนี้ ๑) การมีส่วนร่วมในการประชุมของชุมชนทั้ง ๕ ชุมชน โดยตัวแทนของชุมชนเข้าร่วมทุกครั้ง ๒) การมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหา ผ่านสภาองค์การบริหารส่วนตำบลม่วงตึ๊ดตามปัญหาของชุมชนที่ต้องการแก้ไขเร่งด่วน นำไปสู่การประชาพิจารณ์ในการแก้ไขปัญหาลำดับ ๓) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ขององค์กร ระดับตำบลเช่นงาน

⁹⁰ สัมภาษณ์ เมื่อ ๑ มกราคม ๒๕๖๗ ณ องค์การบริหารส่วนตำบลม่วงตึ๊ด

ประจำปีในการจัดการประกวดกระทงระดับชุมชน การส่งเสริมขบวนแห่งานเทศกาล ๖ เบื้องวัดพระธาตุแช่แห้ง ได้รับความร่วมมือทุกระดับในการจัดขบวน คน สิ่งของ ๔) การมีส่วนร่วมตัดสินใจในการเลือกแนวทางในการแก้ไขปัญหา ผ่านกระบวนการประชุมสภาขององค์การบริหารส่วนตำบลม่วงตึ๊ด ร่วมกับคณะผู้บริหาร คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ๕) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลในกิจกรรมต่างๆ โดยเมื่อมีงบประมาณไปสู่ชุมชน ชุมชนจะต้องตั้งคณะกรรมการร่วมพิจารณาตั้งแต่เริ่มต้นจนผลงานเสร็จสิ้น และตรวจสอบ ๖) การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ เมื่อชุมชนได้รับผลประโยชน์มากจะก่อให้เกิดความร่วมมือกับองค์กรค่อนข้างสูง

๔.๓ ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

จากสภาพเศรษฐกิจที่เป็นปัจจุบันบวกกับภาระรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ การประกอบอาชีพแบบดั้งเดิม เริ่มจะหารายได้ไม่พอกับรายจ่ายทำให้ประชาชนในชุมชนของพื้นที่อำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน ตระหนักถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบ วิถีคิด วิถีทำเพื่อแข่งขันกับโลกภายนอกที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็วบวกกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย จึงเกิดการรวมกลุ่มกันของประชาชนในเขตอำเภอภูเพียงเปลี่ยนวิถีจากการเกษตรสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น ตำบลม่วงตึ๊ด ตำบลฝายแก้วแรกเริ่มเกิดจากการร่วมของสมาชิกในชุมชนที่ประกอบอาชีพเหมือนกัน ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ การทำผลผลิตออกมาให้ตรงตามความต้องการของตลาด ทั้งในรูปแบบของการทำผลผลิตทางการเกษตรในจำนวนที่มากและใช้ระยะเวลาสั้น ไม่ว่าจะเป็นการทำไร่ ข้าวโพด นาข้าว เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มผลผลิตให้มีจำนวนมาก ไม่ได้ตอบโจทย์ให้กับชาวบ้านอย่างแท้จริง ด้วยต้นทุนการผลิต และการกำหนดราคาขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางทั้งสิ้น จึงเกิดการเรียนรู้ภายในชุมชน รวมทั้งได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทั้งเกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชน รวมถึงสถาบันระดับอุดมศึกษา จึงเกิดการรวมกลุ่มกันในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพแวดล้อมทรัพยากรทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่ของตัวเองเป็นต้นทุนทางสังคมในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของเกษตรกรซึ่งอาศัยปัจจัยในการขับเคลื่อนคือ

๑) ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอก ได้แก่ นโยบายของภาครัฐ กฎระเบียบ ที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาและส่งเสริมดำเนินงาน นโยบายการพัฒนาและการส่งเสริมการสนับสนุนการดำเนินงานด้วยเทคนิค วิธีการต่างๆ การส่งเสริมอัตลักษณ์ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาชุมชนและการส่งเสริมและพัฒนาที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์

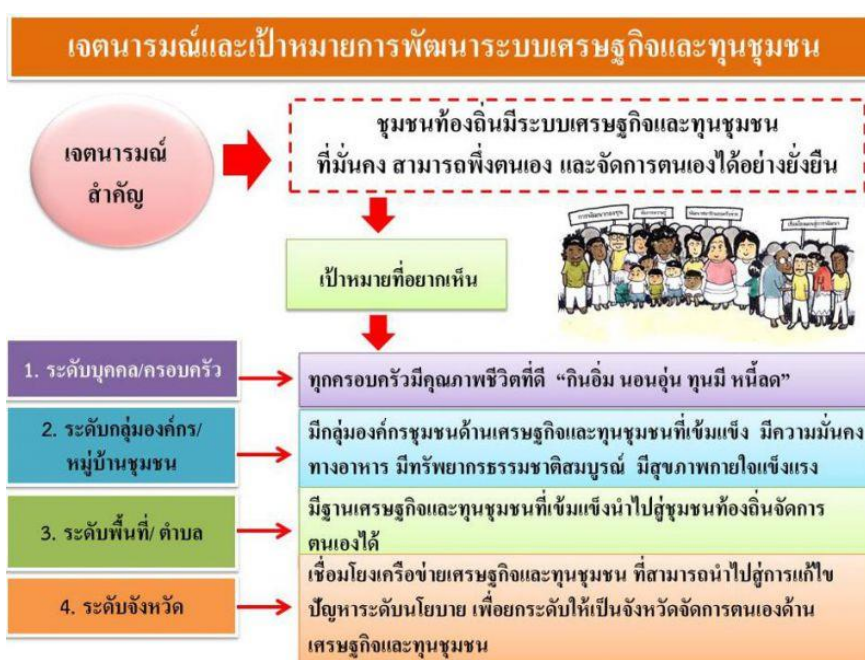
๒) ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ทุนชุมชน การใช้ทุนชุมชนเพื่อการพัฒนา กลุ่ม ผู้นำชุมชน การรวมกลุ่มและเครือข่าย การเชื่อมโยงกับกลุ่มและองค์กรอื่นๆ การบริหารจัดการกลุ่ม ความสามารถในการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การพัฒนาและต่อยอดกิจกรรมและการส่งเสริมพัฒนา

๓) กระบวนการดำเนินงาน ขับเคลื่อนการดำเนินงานเศรษฐกิจฐานราก ได้แก่ การเข้าถึงปัจจัยการผลิต ทั้งด้านทรัพยากรและโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน วัตถุดิบที่มีคุณภาพ รวมถึงอุปกรณ์

เครื่องจักรที่ช่วยในการผลิต การสร้างองค์ความรู้ การส่งเสริมความรู้เพื่อสร้างประโยชน์ต่อยอด การตลาด มีการพัฒนาแบบบูรณาการตั้งแต่การวิเคราะห์ตลาดไปจนถึงช่องทางการขายใหม่ๆ การพัฒนาสินค้าใหม่ การบรรจุหีบห่อ การสร้างแบรนด์ การสื่อสารการรับรู้เพื่อความยั่งยืน การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อท้องถิ่นและสื่อระดับประเทศให้คนในชุมชนมีความรัก สามัคคีและภูมิใจในสินค้าของท้องถิ่นตนเอง การบริหารจัดการทั้งด้านต้นทุนบัญชี และการบริหารความเสี่ยง การจัดทำแผนธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และการรักสิ่งแวดล้อม

๔) ผลผลิตจากการดำเนินงาน ได้แก่ ครอบครัวมีรายได้เพิ่ม สร้างอาชีพ สร้างรายได้ มีการกระจายรายได้ในชุมชน มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง มีศักยภาพในการแข่งขันสามารถพึ่งตนเองได้ ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว/ชุมชนดีขึ้น มีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ชุมชนมีการจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การแบ่งปันเพื่อชุมชน สังคม มีการจัดระบบสวัสดิการชุมชนการจัดสรรผลประโยชน์ ผลกำไรแก่คนในชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความสุข

สอดคล้องกับนโยบายสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)^{๙๑} หรือ พอช. ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้เห็นความสำคัญของฐานงานเศรษฐกิจและทุนชุมชน เนื่องจากเล็งเห็นว่าจะเป็นรากฐานอันมั่นคง ที่จะทำให้ชุมชนองค์กรชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน จึงกำหนดการสนับสนุนงานดังกล่าวไว้ในพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มาตรา ๗ (๑) ว่า “สนับสนุนและให้การช่วยเหลือแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การพัฒนาอาชีพ การเพิ่มรายได้ การพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนทั้งในเมืองและชนบท โดยยึดหลักการพัฒนาแบบองค์รวมหรือบูรณาการ และหลักการพัฒนาที่สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมเป็นแนวทางสำคัญ ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและประชาสังคม”

^{๙๑} https://web.codii.or.th/development_project/๒๐๒๐๑๑๒๕-๒๐๐๒๙/

ปัจจัยที่มีผลต่อแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ ในอำเภอภูเพียงโดยศึกษาจากแหล่งท่องเที่ยว วัดพระธาตุแช่แห้ง จากสถิติจำนวนนักท่องเที่ยว พบว่าแนวโน้มการระบาดของโรค COVID-๑๙ ยังคงเป็นปัญหาต่อเนื่อง ปัจจัยที่เห็นชัดของการท่องเที่ยวหดหายไปคือกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คนสังคม การเมือง/นโยบายการค้า การค้า โครงสร้างพื้นฐาน ศิลปะวัฒนธรรม การเงิน และการสื่อสาร เป็นปัจจัยที่ทำให้การท่องเที่ยวมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีของทุกชุมชน จากอดีต

๔.๔ แนวทาง รูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

รูปแบบและการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียง ควรใช้โครงการต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียง มีเป้าหมายที่จะรวบรวมข้อมูล ศึกษานิยามลักษณะรูปแบบของ “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” (Creative Tourism) ขึ้นเพื่อกำหนดพื้นที่เป้าหมาย หรือโซนนิ่งการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม และคุณสมบัติของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จากนั้นดำเนินการสืบค้น และเลือกสรรกิจกรรมที่มีศักยภาพและสอดคล้องกับคุณสมบัติของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่พิเศษ ๖ น่าน เพื่อพัฒนาให้เป็น ต้นแบบ “ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้านศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทย” การสร้างกระบวนการรวมถึงได้พัฒนาศักยภาพกับเจ้าของกิจกรรมในกิจกรรมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ด้านศิลปวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ การสร้างภาคีเครือข่ายระหว่าง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์การบริหารพื้นที่สำนักงานพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเมืองเก่า น่าน - อพท.น่าน สภาพัฒนธรรมอำเภอภูเพียง วัฒนธรรมจังหวัด โดยยึดนโยบายของผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน แนวคิดเรื่อง สอดคล้องกับ นาวาอากาศเอกอธิคุณ คงมี⁹² ผู้อำนวยการองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. ได้กล่าวถึงเป้าหมายการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ๓ ประเด็น

๑. ด้านพื้นที่ต้องมีเศรษฐกิจอย่างทั่วถึง ไม่กระจุกตัวที่ใดที่หนึ่ง
๒. ด้านสังคมและวัฒนธรรม นำวิถีชีวิต ประเพณีมาผนวกกับการท่องเที่ยว
๓. ด้านสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายเพิ่มเติมผลประโยชน์

ทั้ง ๓ สิ่งสร้างความสมดุลได้ก็จะเกิดความยั่งยืน โดยนำเป้าหมายของ เกณฑ์ของสภาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนระดับโลก (GSTC) ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่คำนึงถึงขีดความสามารถและการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชน วัฒนธรรมนิยมประเพณี และวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยมีการพัฒนา แก่ใจ และมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติตามมาตรฐาน

⁹² สัมภาษณ์พิเศษ นาวาอากาศเอกอธิคุณ คงมี ผู้อำนวยการองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท.

ของ ISEAL Alliance หน่วยงานที่ให้บรรทัดฐานระหว่างประเทศในการพัฒนามาตรฐานความยั่งยืนในทุกภาคส่วน

๔.๔ รูปแบบของการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

แนวทางการพัฒนาส่งเสริมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน จากการพิจารณาตามองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว โดยภาพรวมพบว่า

ด้านการบริหารจัดการต้นทุนทางวัฒนธรรม ชุมชนชนมีศักยภาพและความสามารถในการจัดการทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสิ่งแวดล้อมสามารถนำมาต่อยอดเพื่อให้มีกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายและน่าสนใจ สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่สามารถสะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเกิดกระบวนการการเรียนรู้ศิลปะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ซึ่งการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งได้ควรคำนึงถึงเป้าหมายของนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการลงมือทำกิจกรรมของชุมชนเพื่อให้เกิดมูลค่าด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากชุมชนมีต้นทุนทางศิลปะวัฒนธรรม ประเพณีที่สวยงามและอุดมสมบูรณ์อย่างไรก็ตามชุมชนยังขาดการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว จึงควรพัฒนาด้านการบริการนักท่องเที่ยว โดยมีการจัดให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวและการสื่อความหมายแก่นักท่องเที่ยว เนื่องจากปัจจุบันชุมชนไม่มีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และฐานข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ควรผลักดันกิจกรรมของตนผ่านหน่วยงานภาครัฐเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวมีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ คู่มือการท่องเที่ยว แผ่นพับและฐานข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศ ในการเข้าถึงข้อมูลการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่ออำนวยความสะดวกในการให้ข้อมูลข่าวสารแก่นักท่องเที่ยว และควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการและคนในชุมชนในการจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศร่วมกัน เพื่อให้ข้อมูลการท่องเที่ยวของชุมชน เช่น การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว เนื่องจากเทคโนโลยีที่ทันสมัยจะทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงข่าวสารการท่องเที่ยวได้ง่าย ทำให้ส่งผลต่อการตัดสินใจในการเดินทางท่องเที่ยวชุมชน (ประชาชาติธุรกิจ, ๒๕๖๑)

ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น วิถีชีวิต ชุมชนจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีบทบาทที่แตกต่างกันในการสร้างจิตสำนึก เช่น ชุมชนตระหนักถึงอัตลักษณ์ของชุมชนเช่น วัดพระธาตุแช่แห้งเป็นโบราณสถานที่มีศิลปวัฒนธรรมหลากหลาย หนองน้ำครกมีทัศนียภาพที่งดงาม กลมกลืนกับวิถีชีวิตที่มีเศรษฐกิจจากการปลูกพืชผัก บ้านคั้งมีวิถีชีวิตติดลำน้ำน่าน เป็นแหล่งวัฒนธรรมการหากปลาจาก

ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผสมผสานกับการสรรสร้างอาหารพื้นบ้านปลอดภัย การรวบรวมองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ทัศนกรรม และภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อถ่ายทอดให้เยาวชนได้รับรู้และสืบทอด การสร้างและนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนในแง่มุมต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมท่องเที่ยว และเน้นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การสร้างความตระหนักและประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว ปลูกฝังความรักหวงแหนและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

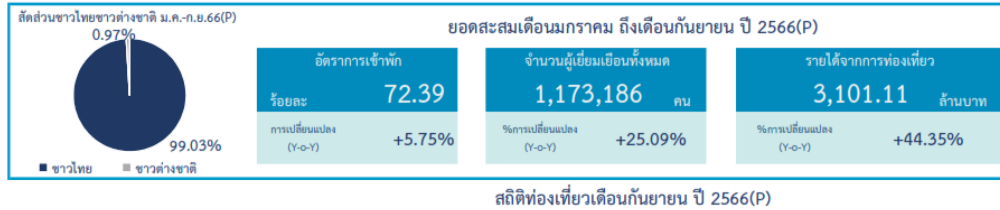
ด้านการพัฒนาระบบเศรษฐกิจบนเครือข่ายการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในปัจจุบันชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว คือ กลุ่มปลูกไม้ดอกบ้านแซ่แห่ง กลุ่มผักปลอดสารพิษบ้านคั้งถี่ กลุ่มประดิษฐ์โคมบ้านศรีบุญเรือง กลุ่มทอผ้าวิสาหกิจชุมชนวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน แต่ชุมชนยังขาดคนอาสาในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว และเนื่องจากการจัดการการท่องเที่ยวที่ยังไม่เป็นระบบ ทำให้รายได้จากการท่องเที่ยวกระจุกได้รับประโยชน์โดยตรงเท่านั้น ชาวบ้านไม่ค่อยได้เข้ามามีส่วนร่วม เนื่องจากไม่ได้รับการประสานงานจากผู้นำชุมชน และกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวไม่ได้จัดขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่น หนองน้ำครกจัดขึ้นเฉพาะเทศกาลลอยกระทง หลังออกพรรษา นักท่องเที่ยวอาจไม่รับรู้การเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว ดังนั้นควรมีการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว เน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการพัฒนา โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมวางแผนการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อประโยชน์ของตนเอง และชุมชน สร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเอง ยกกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและท้องถิ่น จะต้องเกิดการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐและเอกชน องค์กรบริหารส่วนตำบล องค์กรทางศาสนา องค์กรด้านการจัดการศึกษา ไปจนถึงงานวิจัยของชุมชนท้องถิ่นที่จะต้องเข้ามาเสริมบทบาทของภาครัฐหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความช่วยเหลือในการวางแผนและการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อเน้นการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างชุมชนและนักท่องเที่ยว ช่วยส่งเสริมชุมชนให้มีศักยภาพในการปฏิบัติงานได้อย่างยั่งยืน

จากโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จะเห็นได้จากตัวเลขนักท่องเที่ยวและรายได้การท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะจากกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย ดังแสดงในแผนภูมิที่ ๑ และ ๒

แผนภาพที่ ๑ สถิติจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางมาจังหวัดน่านระหว่างเดือนมกราคม – เดือนกันยายน ๒๕๖๖

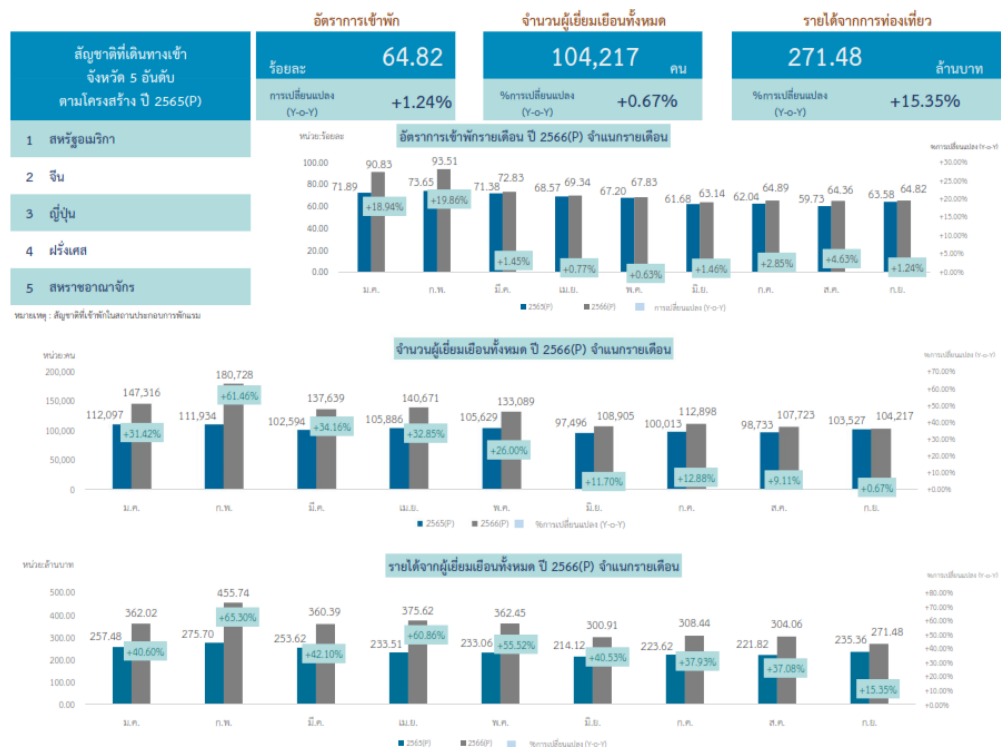

สรุปสถานการณ์ท่องเที่ยวประจำเดือนกันยายน ปี 2566(P) จังหวัดน่าน

แผนภาพที่ ยอดสะสมนักท่องเที่ยวประจำจังหวัดน่าน

แผนภาพที่ ๒ สถิติจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางมาจังหวัดน่านระหว่างเดือนมกราคม – เดือนกันยายน ๒๕๖๖

ที่มา : สำนักงานสถิติจังหวัดน่าน ศาลากลางจังหวัดน่าน ชั้น ๔ ถนนน่าน-พะเยา ตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐ เว็บไซต์ : <http://nan.nso.go.th/>

๔.๕ การสังเคราะห์ผลการศึกษาระบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน

ผลการศึกษาที่ได้จากเอกสารเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นแล้ว ผู้วิจัยจะได้สำรวจข้อมูลเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive

Sampling) โดยดำเนินการร่วมกับสถานที่กับส่วนงานภาครัฐ เอกชนและชุมชนที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียง อย่างยั่งยืน จึงกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-Informant) ที่เป็นตัวแทนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมจำนวนทั้งหมด ๕๐ รูป/คน ประกอบด้วย จากนั้นได้ศึกษาและคัดเลือกพื้นที่ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของ จำนวน ๗ ตำบลในอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ดังนี้ ๑. ตำบลม่วงตึ๊ด ๒. ตำบลนาปัง ๓. ตำบลน้ำแก่น ๔. ตำบลน้ำเกี๋ยน ๕. ตำบลเมืองจั้ง ๖. ตำบลท่านาว และ ๗. ตำบลฝายแก้ว แยกออกเป็นประเภทของการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของลักษณะพื้นที่ ที่ประกอบการท่องเที่ยวที่เป็นปัจจุบันได้ ๓ ประเภท คือ

๑. ประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี คือแหล่งท่องเที่ยวหรือการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นใน การไปสัมผัส ชื่นชม เข้าร่วม ได้รับประสบการณ์ของวัฒนธรรม ประเพณี เทศกาลที่อาจจะมีความเป็น เอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่การท่องเที่ยว ประกอบด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนสถานในเขตอำเภอภูเพียง เป็นสถาปัตยกรรมเฉพาะถิ่น เช่นวัดที่มีศิลปะปูนปั้นนูนต่ำ และสูง ประกอบด้วย วัดหนองแดง วัดหนองรัง วัดฝายแก้ว วัดแสงดาว เป็นต้น

๒. ประเภทประวัติศาสตร์ หรือศาสนา คือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเพณีที่มุ่งเน้นในการเรียนรู้ ศึกษาสถานที่ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถานหรือโบราณวัตถุ ตำนาน ประเพณีเพื่อการเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมและวัฒนธรรม ของแต่ละพื้นที่ในอดีต เช่น วัดพระธาตุแห่งพระอารามหลวง หนองน้ำครก วัดนาปรัง เป็นต้น

๓. ประเภทชุมชน คือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นการเรียนรู้วิถี ชีวิตของชุมชน ผ่านการท่องเที่ยว ศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิธีการใช้ชีวิต วัฒนธรรมชุมชน ภาษา อาหาร ความเชื่อ หรือธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชนนั้นๆเช่น บ้านคั้งถี่ บ้านดงป่าสัก บ้านม่วงตึ๊ด เป็นต้น สำหรับชุมชนที่มีความเข้มแข็งการท่องเที่ยวเชิงวิถีวิสาหกิจ ได้แก่ ชุมชนน้ำเกี๋ยน เป็นต้นแบบความสำเร็จที่น่าชื่นชม ที่สนับสนุนให้ลูกบ้านปลูกพืชสมุนไพรในสวนหลังบ้านของตนเอง ทั้งต้นมะกรูด มะเฟือง ชิง ไพล ดอกอัญชัน แม่น้ำข้าว และต้นใบหมี่เพื่อลดการเก็บของจากป่า โดยสมาชิกจะนำสมุนไพรมาขายให้กลุ่มสร้างรายได้ครัวเรือนหลายพันบาท และกว่าที่จะมาเป็นแบรนด์ “ชีวาร” คือสิ่งยืนยันความสำเร็จของชุมชนน้ำเกี๋ยนอย่างแท้จริง โดยได้มีการทดสอบผลิตภัณฑ์แล้วว่ามีคุณภาพและได้มาตรฐาน มีการผลิตที่ดีปลอดภัย สามารถเป็นทางเลือกให้กับผู้บริโภคที่ต้องการผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ ลดการใช้ผลิตภัณฑ์เคมี แล้วยังมีส่วนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรชุมชน สร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน

สรุป แนวทางของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาประเทศทั้งในเชิงสังคมและเศรษฐกิจ จากปัจจัยพื้นฐานของชุมชน ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณีและความโดดเด่นของศิลปท้องถิ่น โดยเฉพาะความงดงามของวัฒนธรรมภาคเหนือ ที่มีกลิ่นอายของความ เป็นศิลปะที่มีมิติของความเชื่อ ปรัชญาธรรม วิถี หากนำมาบูรณาการโดยในมุมมองเชิงเศรษฐกิจจากมิติทางการพัฒนาท่องเที่ยว มองว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น นับเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีจุดขายเฉพาะในการสร้างรายได้เข้าสู่ประเทศ และนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาค ในขณะที่เดียวกันยังเป็นกลไกและเครื่องมือสำคัญในการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่น และประเทศให้คงอยู่อย่างทรงคุณค่ารวมทั้งสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มภายใต้ความสมดุลแห่งการพัฒนาที่ควบคู่ในอนาคตได้ และท้ายสุดได้ทำการยกตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นประจักษ์ตามประเภทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

แนวทางและรูปแบบของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง การพัฒนาเชิงพื้นที่เชิงสร้างสรรค์เพื่อการยกระดับการท่องเที่ยว ผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรม จังหวัดน่าน ในครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าปัจจัยและแนวทางส่งเสริม ๗ ประเภท ได้แก่ ๑) ปัจจัยพื้นฐานการมีส่วนร่วมจากทฤษฎีพื้นฐานที่ใช้กันมาอย่างยาวนานไม่ว่าจะเป็นร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ เมื่อทุกส่วนร่วมกันแล้วองค์กรย่อมสำเร็จ ๒) ปัจจัยที่ให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมระดับชุมชน ในด้าน เพศ อายุ การศึกษา หรือตัวแทนของชุมชนบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากชุมชน ๓) ปัจจัยด้านองค์การ ทั้งบรรยากาศการทำงาน การสื่อสารองค์การให้รับรู้ข่าวสารกิจกรรม ภาวะเป็ยบ การเอาใจใส่ กระตือรือร้นในการแก้ปัญหา การประชาพิจารประชาชน ๔) ศักยภาพการดึงดูดนักท่องเที่ยว ในรูปแบบการเสริมสร้างต้นทุนของชุมชนทั้งศาสนสถาน แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน เน้นความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ที่โดดเด่นให้เป็นที่น่าสนใจ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชน พัฒนาสถานที่ให้เหมาะสมปลอดภัย รวมทั้งแผนในการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ที่เป็นที่นิยมในปัจจุบันผู้คนสามารถเข้าถึงได้ ๕) สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้น ที่พักนักท่องเที่ยว ห้องน้ำห้องสุขา แสงสว่างให้เพียงพอ เส้นทางสะดวกสบายสะอาดร่มรื่น เหมาะสม ๖) ศักยภาพการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม การให้ความรู้คนในองค์กรและนักท่องเที่ยว การจัดการต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรม การอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นระบบ และ ๗) ปัจจัยภายนอก การที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร ภาควิชาชี้อย่าง การพัฒนาแผนการบริหารจัดการระดับชุมชนให้สอดคล้องกับแผนการท่องเที่ยวระดับจังหวัดและระดับประเทศ ย่อมทำให้การบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

รูปภาพที่ 1 สรุปแนวทางและรูปแบบการส่งเสริมความสำเร็จของการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงอย่างยั่งยืน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน ๒) เพื่อศึกษา ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัด น่าน อย่างยั่งยืน ๓) เพื่อเสนอแนวทาง รูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพใช้เทคนิควิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เลือกพื้นที่วิจัยแบบเจาะจง เก็บข้อมูล จากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๒๐ คน เลือกแบบเจาะจงจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ โดยมีกลุ่มผู้ให้ ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบ กลุ่มผู้นำศาสนา ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มองค์กรทางภาครัฐ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) เครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลได้แก่แบบสัมภาษณ์ เชิงลึกที่มีโครงสร้าง เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ตัวต่อตัว วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณาดังนี้

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

๑) กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทาง ศิลปะวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวทางของการมีส่วนร่วม ของชุมชน ตามแนวคิดทฤษฎีของการมีส่วนร่วมได้แก่ ชุมชน วัด เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วน ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกประการตามกำลังความสามารถของสมาชิกไม่ว่าจะเป็น การตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลร่วมกัน นำผลที่ได้มา ปรับปรุงแก้ไขพัฒนางานในกลุ่มให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่มีทรัพยากรการ ท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของ จำนวน ๗ ตำบลในอำเภอ ภูเพียง จังหวัดน่าน ดังนี้ ๑. ตำบลม่วงตึ๊ด ๒. ตำบลนาปัง ๓. ตำบลน้ำแก่น ๔. ตำบลน้ำเกีฮน ๕. ตำบลเมืองจิง ๖. ตำบลท่าข้าว และ ๗. ตำบลฝายแก้ว แยกออกเป็นประเภทของการท่องเที่ยวทาง ศิลปะวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของลักษณะพื้นที่ ที่ประกอบการท่องเที่ยวที่เป็นปัจจุบันได้ ๓ ประเภท คือ

๑.๑ ประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี คือแหล่งท่องเที่ยวหรือการท่องเที่ยวเชิง ศิลปะวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นใน การไปสัมผัส ชื่นชม เข้าร่วม ได้รับประสบการณ์ของวัฒนธรรม ประเพณี เทศกาลที่อาจจะมีความเป็น เอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่การท่องเที่ยว

ประกอบด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนสถานในเขตอำเภอภูเพียง เป็นสถาปัตยกรรมเฉพาะถิ่น เช่นวัดที่มีศิลปะปูนปั้นนูนต่ำ และสูง ประกอบด้วย วัดหนองแดง วัดหนองรัง วัดฝายแก้ว วัดแสงดาว เป็นต้น

๑.๒ ประเภทประวัติศาสตร์ หรือศาสนา คือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเพณีที่มุ่งเน้นในการเรียนรู้ ศึกษาสถานที่ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถานหรือโบราณวัตถุ ตำนานประเพณีเพื่อการเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมและวัฒนธรรม ของแต่ละพื้นที่ในอดีต เช่น วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง หนองน้ำครก วัดนาปรัง เป็นต้น

๑.๓ ประเภทชุมชน คือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นการเรียนรู้วิถี ชีวิตของชุมชนผ่านการท่องเที่ยว ศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิธีการใช้ชีวิต วัฒนธรรมชุมชน ภาษา อาหาร ความเชื่อ หรือธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชนนั้นๆเช่น วิสาหกิจชุมชนตำบลน้ำเกีฮ่วน บ้านคั้งถี่ บ้านดงป่าสัก ตำบลฝายแก้ว บ้านม่วงตัด ตำบลม่วงตัด เป็นต้น

สรุปการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องมีกระบวนการสร้างเครือข่ายที่สามารถทำงานเชื่อมโยงกัน ทั้งภาคประชาชนหรือองค์กรชุมชนในพื้นที่ ร่วมกับภาครัฐ ภาคเอกชน เพื่อเป็นเครือข่ายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชนและวัฒนธรรมชุมชน ในมิติต่าง ๆ คือ มิติการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ มิติการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม มิติการท่องเที่ยววิถีชุมชนและธรรมชาติ และมิติการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ผ่านต้นทุนของชุมชน ศาสนา ประเพณี

๒) ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน พอสรุปเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ ๑) ปัจจัยพื้นฐานการมีส่วนร่วมจากทฤษฎีพื้นฐานที่ใช้กันมาอย่างยาวนานไม่ว่าจะเป็นร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ เมื่อทุกส่วนร่วมกันแล้วองค์กรย่อมสำเร็จ ๒) ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมระดับชุมชน ในด้าน เพศ อายุ การศึกษา หรือตัวแทนของชุมชนบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากชุมชน ๓) ปัจจัยด้านองค์การ ทั้งบรรยากาศการทำงาน การสื่อสารองค์การให้รับรู้ข่าวสารกิจกรรม กฎระเบียบ การเอาใจใส่ กระตือรือร้นในการแก้ปัญหา การประชาสัมพันธ์ประชาชน ๔) ปัจจัยด้านศักยภาพการดึงดูดนักท่องเที่ยว ในรูปแบบการเสริมสร้างต้นทุนของชุมชนทั้งศาสนสถาน แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน เน้นความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ที่โดดเด่นให้เป็นที่น่าสนใจ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชน พัฒนาสถานที่ให้เหมาะสมปลอดภัย รวมทั้งแผนในการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ที่เป็นที่นิยมในปัจจุบันผู้คนสามารถเข้าถึงได้

๓) แนวทาง รูปแบบการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านทุนทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอภูเพียงจังหวัดน่าน อย่างยั่งยืน การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ผู้วิจัยเห็นว่าแนวทางการท่องเที่ยวปัจจุบันเป็นที่นิยมมากที่สุดประกอบด้วยการท่องเที่ยวตามเทศกาล ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้สัมผัสกับมนต์เสน่ห์อันล้ำค่าของแผ่นดินไทย วิถีชีวิตไทย เอกลักษณ์ท้องถิ่น และจิตวิญญาณที่เปี่ยมมิตรไมตรี ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของทุกภาค

ส่วนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวด้วยเจตจำนงในการสร้างเมืองไทยให้เป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวทั่วโลก และสะท้อนนิมิตหมายอันดีในการเปิดโลกใหม่ของการท่องเที่ยวไทย ดังนั้นรูปแบบที่จะต้องส่งเสริมให้แหล่งท่องเที่ยวที่มีต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ จะต้องสอดคล้องกับเป้าหมายต่อไปนี้ ๑) แหล่งท่องเที่ยวต้องดึงศักยภาพการดึงดูดนักท่องเที่ยว ในรูปแบบการเสริมสร้างต้นทุนของชุมชนทั้งศาสนสถาน แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน เน้นความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ที่โดดเด่นให้เป็นที่น่าสนใจ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชน พัฒนาสถานที่ให้เหมาะสมปลอดภัย รวมทั้งแผนในการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ที่เป็นที่นิยมในปัจจุบันผู้คนสามารถเข้าถึงได้ ๒) สถานที่ท่องเที่ยวควรสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้น เช่นที่พักนักท่องเที่ยว ห้องน้ำห้องสุขา แสงสว่างให้เพียงพอ เส้นทางสะดวกสบายสะอาดร่มรื่น เหมาะสม สร้างมิตรภาพของคนในชุมชนให้เป็นนักบริการ ๓) เสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม การให้ความรู้คนในองค์กรและนักท่องเที่ยว การจัดการต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรม การอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นระบบ และ ๔) ปัจจัยภายนอก ควรที่จะประสานกับองค์กรภายนอกเพื่อการที่ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร ภาควิชาการ การพัฒนาแผนการบริหารจัดการระดับชุมชนให้สอดคล้องกับแผนการท่องเที่ยวระดับจังหวัดและระดับประเทศ ย่อมทำให้การบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

๕.๒ อภิปรายผล

แนวคิดของการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนด้วยต้นทุนที่มีอยู่ จะเห็นได้ว่าอำเภอภูเพียงทั้งจำนวน ๗ ตำบลในอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ได้แก่ ๑. ตำบลม่วงตึ๊ด ๒. ตำบลนาปัง ๓. ตำบลน้ำแค้น ๔. ตำบลน้ำเกีฮัน ๕. ตำบลเมืองจั้ง ๖. ตำบลท่าข้าว และ ๗. ตำบลฝายแก้ว มีต้นทุนที่มีอยู่ หากพัฒนาด้วยแนวคิดการท่องเที่ยว และนวัตกรรมการท่องเที่ยวจะทำให้ชุมชนเกิดแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้ สอดคล้องกับแนวคิดของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยนายพิพัฒน์ รัชกิจประการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา แลกเปลี่ยนนโยบายเทศกาลการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยว่า “นวัตกรรม” (นวัตกรรม+วัฒนธรรม) หรือ Inno-Cultural for Sustainable Tourism โดยนำเสนอมุมมองแปลกใหม่ของการท่องเที่ยวไทย บอกเล่าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่เคยเห็น (Unseen) เรื่องราวที่ไม่เคยรู้ (Untold) และแกะกล่องการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ๆ (Unbox) สัมผัสกับประสบการณ์การท่องเที่ยวแบบไร้ขีดจำกัด (Unlimited) เหนือความคาดหมาย (Unpredictable) น่าสนใจอย่าง ไม่น่าเชื่อ (Unbelievable) รวมทั้งพบกับสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวจากทั่ว

ประเทศแบบเกินต้าน จนหยุดเที่ยวไม่ได้ (Unstoppable) และเก็บเกี่ยวความทรงจำอันน่าประทับใจ แบบลืมไม่ลง (Unforgettable)⁹³

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้นจากผู้นำชุมชน และผู้นำทางศาสนา การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว เน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเสริมศักยภาพชุมชนในการพัฒนา เช่น วัดพระธาตุแช่แห้ง พระอารามหลวง ถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีนมัสการพระธาตุแช่แห้ง โดยจะจัดขึ้นทุกปีประมาณช่วงเดือน มีนาคม การจัดงานทุกครั้งในรูปแบบคณะกรรมการทำงานระดับอำเภอ จังหวัด ทั้งคณะสงฆ์และหน่วยงานราชการ รูปแบบการมีส่วนร่วมการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมวางแผนจัดกิจกรรม เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อประโยชน์ของตนเอง และชุมชน สร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเอง กระจายรายได้และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และท้องถิ่น จะต้องเกิดการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐและเอกชน องค์กรบริหารส่วนตำบล ผู้นำทางศาสนา สถานศึกษา ไปจนถึงผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่จะต้องมีบทบาทที่เกี่ยวข้องควรให้ความช่วยเหลือในการวางแผนและการเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อเน้นการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และรู้สถานการณ์ระหว่างชุมชนและนักท่องเที่ยว ช่วยส่งเสริมชุมชนให้มีศักยภาพในการปฏิบัติงานได้ โดยจะต้องคำนึงถึงความสมดุลของเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรให้ความช่วยเหลือในการวางแผนและการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อเน้นการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างชุมชนและนักท่องเที่ยว ช่วยส่งเสริมชุมชนให้มีศักยภาพในการปฏิบัติงานได้อย่างยั่งยืน โดยจะต้องคำนึงถึงความสมดุลของเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ จิราภรณ์ แก้วมณี (๒๕๕๗) ที่ได้ทำการศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านหัวเขาจีน มีทุนทางวัฒนธรรมไทยทรงดำ โดยกล่าวว่า ความสำเร็จของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องได้รับการสนับสนุนจากทุกหน่วยงาน ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน วางแผนและดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนท้องถิ่น ในการพัฒนาการท่องเที่ยว⁹⁴ และดร.ชนิ เอ็มพันธ์ (๒๕๕๐) ได้กล่าวถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการจัดกิจกรรมโฮมสเตย์การท่องเที่ยวชุมชน (Community – Based Tourism) คือ การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็น ผู้กำหนด กระบวนการทิศทาง และรูปแบบการท่องเที่ยว

⁹³ นายพิพัฒน์ รัชกิจประการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กล่าวไว้ใน เทศกาลเที่ยวเมืองไทย ครั้งที่ ๔๑ ประจำปี ๒๕๖๖ <https://mots.go.th/news/๑๐๐๕๒๙> (๒ สิงหาคม ๒๕๖๖)

⁹⁴ จิราภรณ์ แก้วมณี. (๒๕๕๗). **แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านหัวเขาจีน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ วิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร

ของตนเอง ซึ่งมีชาวบ้านที่เป็นเจ้าของ ชุมชนเป็น เจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยววนั้น ๆ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาจัดการแหล่งท่องเที่ยว และอนุรักษ์ทั้ง ธรรมชาติประวัติศาสตร์วัฒนธรรม วิถีชีวิตและรูปแบบการดำเนินชีวิต เพื่อสร้าง การพัฒนาให้เกิด ความยั่งยืนสู่ชนรุ่นหลังและเกิดประโยชน์สูงสุด^{๙๕}

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่ของการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้นจากลักษณะของ ปัจจัยพื้นฐานทางด้านเพศ อายุ ประสบการณ์ บทบาทหน้าที่โดยตำแหน่งของชุมชน จากการศึกษาจากการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการประจำชุมชน ในเขตเอกภุเพียงโดยส่วนใหญ่มีทั้งเพศชาย และหญิง ตามประการณ์และตำแหน่งที่ได้รับ จากการคัดเลือกของผู้นำชุมชน และความเห็นชอบของผู้นำทางศาสนา จากปัจจัยที่ส่งผลต่อการคัดเลือกบุคคล ๓ ปัจจัย คือ ๑) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ ๒) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ ๓) ปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล สะดวกรวดเร็ว และมีความสอดคล้องกับ สุธี วรประดิษฐ์ (๒๕๕๓)^{๙๖} ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน และได้นำเสนอปัจจัยที่มีส่วนในการผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยได้สรุป แบ่งออกเป็น ๓ ประเด็น คือ ๑) ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ต่างๆ ๒) ลักษณะทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้ ๓) การได้รับข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ ความถี่ในการรับรู้ข่าวสาร และแหล่งที่มาของข่าวสาร

การพัฒนาการท่องเที่ยวของวัด ชุมชน อำเภอเพียงจังหวัดน่าน ควรมีกระบวนการดึงความเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของตนที่มีความโดดเด่น นำเสนอต่อนักท่องเที่ยว โดยสรุปวัดที่สามารถเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้แก่ วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามรามหลวง ต.ม่วงตีด การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัดนาข่อย วัดหนองแดง วัดหัวนา ตำบลท่าน้ำ วัดแสงดาว วัดฝายแก้ว ตำบลฝายแก้ว โดดเด่นทางด้านศิลปะปูนปั้นร่วมสมัยเป็นลักษณะลายปูนปั้นนูนต่ำประกอบเรื่องราวของสัตว์ในป่าหิมพานต์ จากวรรณกรรมเรื่องเวสสันดรชาดก ชุมชนที่มีความโดดเด่นด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ชุมชนบ้านม่วงตีดหนองน้ำครก ชุมชนบ้านคั้งถี่ ชุมชนบ้านดงป่าสัก มีความโดดเด่นสำหรับการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติที่งดงามผสมผสานกับวัฒนธรรมด้านวิถีของชุมชนเรื่องผูกเรื่องราวของสภาพแวดล้อมให้เป็นจุดเด่นของการท่องเที่ยวได้อย่างสวยงาม สอดคล้องกับ เมฆธาวิ น พลโยธี และคณะ^{๙๗} (๒๕๖๕) วิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ผลวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันของชุมชนมีสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวครบครัน สถานที่ท่องเที่ยวมีเอกลักษณ์และโดดเด่น เป็นแหล่ง

^{๙๕} ดร.ชนัน เอมพันธุ์, (๒๕๕๐) การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการจัดกิจกรรมโฮมสเตย์, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,

^{๙๖} สุธี วรประดิษฐ์. (๒๕๕๓). การมีส่วนร่วมของชุมชนงานสารสนเทศสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดตราด, สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดตราด.

^{๙๗} เมฆธาวิ น พลโยธี (๒๕๖๕) แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๕

เรียนรู้วัฒนธรรม และมีสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ โดยศักยภาพที่โดดเด่นของชุมชน ได้แก่ ศักยภาพด้านสิ่งดึงดูดใจ ชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นของวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งเดียวในภาคอีสาน อย่างไรก็ตาม แนวทางการพัฒนาที่ชุมชนควรพัฒนามีหลายองค์ประกอบ เช่น ด้านการบริหารจัดการ ควรพัฒนาการกระจายรายได้ของคนในชุมชน พัฒนาด้านข้อมูลข่าวสารในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ฐานข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศในการเข้าถึงข้อมูลการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่ออำนวยความสะดวกในการให้ข้อมูลข่าวสารแก่นักท่องเที่ยว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พัฒนาการบริการนักท่องเที่ยวทั้ง ด้านร้านอาหาร ร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก รวมไปถึงศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ชุมชนควรพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายและน่าสนใจ สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมวางแผนการบริหารจัดการ

ผู้วิจัยค้นพบว่ารูปแบบของการท่องเที่ยวเกิดขึ้นจากหลักของความเป็นเจ้าของร่วม ทั้ง ๗ ตำบลสถานที่ท่องเที่ยวทั้งหมดเกิดขึ้นจากศาสนสถานและโบราณวัตถุที่เป็นวัดวาอารามที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนได้แก่ ศิลปะแบบเดิมที่มีเรื่องราวผ่านประวัติศาสตร์ที่สำคัญ เพียง ๑ แห่ง คือวัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองน่านเอกลักษณ์ด้วยพระธาตุประจำปี หนึ่งใน ๑๒ นักษัตร หรือพระธาตุประจำปีเกิดของคนที่เกิดปีเถาะ สำหรับคนไทยที่มีความเชื่อตรงตามปีเกิดนี้ กระแสของการท่องเที่ยวปัจจุบันเริ่มกลับมาหลังจาก โควิด-๑๙ เริ่มเป็นส่วนหนึ่งของโรคพื้นฐานทำสาเหตุการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศนั้นเกิดจากสาเหตุหลักสามประการคือ กระแสความนิยมในการท่องเที่ยวรูปแบบของการเรียนรู้วัฒนธรรม การพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสารและการคมนาคม และภาครัฐเองได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในประเทศไทยเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยวที่มากขึ้น และนี่คือการนำต้นทุนที่มีอยู่ของไทยมาใช้เพื่อสร้างรายได้ภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยวภายในประเทศ สอดคล้องกับชิตาวิร์ สุขคร (๒๕๖๒) วิจัยเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทย สรุปรูปแบบการท่องเที่ยวในปัจจุบัน มีรูปแบบที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างหลากหลาย และหนึ่งในรูปแบบที่มีความน่าสนใจ คือ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงต้องการนำเสนอถึงความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม องค์ประกอบในการสร้างหรือการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งและแตกต่าง เป็นจุดเด่นที่สำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นที่นิยม อีกทั้งในบทความวิชาการนี้ได้มีการนำเสนอมุมมองที่แสดงถึง

ความสำคัญและแนวทางของ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาประเทศ ทั้งในเชิงสังคมและเศรษฐกิจ⁹⁸

ผู้วิจัยยังค้นพบว่า ปัจจัยที่จะทำให้การท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมยั่งยืนได้นั้น **ต้อง มีองค์ประกอบ** ๑) ปัจจัยพื้นฐานการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ เมื่อทุกส่วนร่วมกัน แล้วองค์กรย่อมสำเร็จ ๒) ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมระดับชุมชน ในด้าน เพศ อายุ การศึกษา หรือตัวแทนของชุมชนบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากชุมชน ๓) ปัจจัยด้านองค์การ ทั้งบรรยากาศการทำงาน การสื่อสารองค์การให้รับรู้ข่าวสารกิจกรรม กฎระเบียบ การเอาใจใส่ กระตือรือร้นในการแก้ปัญหา การประชาสัมพันธ์ประชาชนคน ๔) ปัจจัยด้านศักยภาพการดึงดูดนักท่องเที่ยว ในรูปแบบการเสริมสร้างต้นทุนของชุมชนทั้งศาสนสถาน แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน เน้น ความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ที่โดดเด่นให้เป็นที่น่าสนใจ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนใน ชุมชน พัฒนาสถานที่ให้เหมาะสมปลอดภัย รวมทั้งแผนในการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ที่เป็นที่ นิยมในปัจจุบันผู้คนสามารถเข้าถึงได้ สอดคล้องกับ **ด้านพระครูโพธิสุวรรณคุณ**^{๙๙} ศิษยาภิบาลเรื่อง ทุนทางสังคม : แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชน ของชุมชนลาวโซ่ง ในจังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า ๑. ลักษณะทุนทางสังคมของชุมชนลาวโซ่งในจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นลักษณะทุน ทางสังคมที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ใน ๔ องค์ประกอบที่สำคัญ คือ ๑) ด้านมนุษย์ ๒) ด้านสถาบัน และองค์กรชุมชน ๓) ด้านวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ และ ๔) ด้านภูมิปัญญาและวิถีชุมชน ๒. ศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนของชุมชนลาวโซ่งในจังหวัดสุพรรณบุรี มี ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านทรัพยากรชุมชน ๒) ด้านองค์กรชุมชนและผู้นำ ๓) ด้านการจัดการตนเองและการมีส่วนร่วม และ ๔) ด้านเครือข่ายและการประสานงาน ๓. แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนของชุมชน ลาวโซ่ง จังหวัดสุพรรณบุรี ควรมีสร้างเครือข่ายที่สามารถทำงานเชื่อมโยงกันทั้งภาคประชาชนหรือ องค์กรชุมชนในพื้นที่ ร่วมกับภาครัฐ ภาคเอกชนผู้ประกอบการ เอกชน เพื่อเป็นเครือข่ายส่งเสริมการ ท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนลาวโซ่ง ในมิติต่าง ๆ คือ มิติการท่องเที่ยว ทางประวัติศาสตร์ มิติการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม และ มิติการท่องเที่ยววิถีชุมชนและ ธรรมชาติ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๑. หน่วยงานภาครัฐควรร่วมกับชุมชนที่มีความต้องการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่ง ท่องเที่ยวเข้าสู่แผนการท่องเที่ยวของจังหวัดน่าน ในรูปแบบของแผนพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว

⁹⁸ ชิตาวีร์ สุขคร (๒๕๖๒) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทย. วิทยาลัยสหวิทยาการ สาขาวิชา ปรัชญา การเมืองและเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์) Vol.๑ Issue ๒ | July - December ๒๐๑๙ Journal of Sustainable Tourism Development

⁹⁹ พระครูโพธิสุวรรณคุณ ทุนทางสังคม : แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชน ของชุมชนลาวโซ่ง ในจังหวัดสุพรรณบุรี วารสารมหาจุฬานาครธรรมศนปีที ๖ ฉบับที่ ๓ (พฤษภาคม ๒๕๖๒)

๒. ชุมชนควรให้ความสำคัญกับต้นทุนทางศิลปวัฒนธรรมอย่างแท้จริง สร้างความภูมิใจ และสร้างความเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์เชิงประจักษ์ เพื่อนำไปสู่การเผยแพร่ในระบบสื่อออนไลน์ หลากหลายรูปแบบ

๓. ชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น วัดพระธาตุแช่แห้ง วัดหนองแดง วัดหัวนา หนองน้ำครก ชุมชนคั้งถี่ ชุมชนดงป่าสักมีต้นทุนการท่องเที่ยวควรจัดทำการตลาด และสื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวที่หลากหลาย เช่น รูปแบบออนไลน์ มีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ แผ่นพับสถานที่ท่องเที่ยว

๔. ควรพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ให้มีองค์ความรู้ ทักษะและความสามารถในการจัดการการท่องเที่ยว ผ่านภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ เอกชนหรือนักจิตอาสา เป็นต้น

ภาคผนวก

บรรณานุกรม

ข้อมูลวิทยุภูมิ

(๑) หนังสือ

กาญจนา แก้วเทพ. (๒๕๓๘). **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : มายด์พับปริสซิ่ง.

กาญจนา แสงลิมสุวรรณธร และศรันยา แสงลิมสุวรรณ. (๒๕๕๕). **การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน**. มหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ และมหาวิทยาลัยบูรพา, เกียรติศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (๒๕๕๓). **การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ส.เอเชียเพรส.

โกวิท พวงงาม. (๒๕๕๓). **การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทบพิชการพิมพ์ จำกัด.

จินตวีร์ เกษมศุข. (๒๕๕๓). **หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พรีนซ์ จำกัด.

ดร.ชนิ เอมพันธุ์. (๒๕๕๐). **การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการจัดกิจกรรมโฮมสเตย์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ทวงศ์ศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. (๒๕๕๐). **หลักการพัฒนาชุมชน**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ทวิวงศ์ ศรีบุรี. (๒๕๓๙). **สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. (๒๕๕๐). **การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน**. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

นฤมล นิราทร. (๒๕๕๓). **การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (๒๕๕๐). **แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ร้าไทยเพรส.

บวรศักดิ์ อูวรรณโณ. (๒๕๕๒). **รัฐธรรมนูญปัจจุบันกับการปฏิรูปการเมือง**. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (๒๕๕๘). **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : เพรสแอนด์ดีไซน์.

บุปผา คุ่มมานนท์. (๒๕๒๗). **ผลงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา.

- ปกรณัม ปรียากร. (๒๕๓๐). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- ปรีดี โชติช่วง และคณะ. (๒๕๓๖). การพัฒนาชุมชนและการบริหารงานพัฒนาชุมชน. Zพิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิธการพิมพ์,
- พจนานา สนวนศรี. (๒๕๔๖). การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ: สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน.
- ไพฑูริย์ พงศะบุตรและคณะ. (๒๕๓๖). คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์. ศูนย์การศึกษาต่อเนื่องแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภักดี รัตนผล. (๒๕๔๕). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวภายใต้ศักยภาพและข้อจำกัดของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคาแหง.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. (๒๕๕๓). หลักรัฐศาสตร์. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิธการพิมพ์.
- วัฒนธรรม คุณค่าสู่มูลค่า. (๒๕๖๒). กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม สำหรับใช้ประโยชน์เพื่อเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและการศึกษา
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. (๒๕๕๐). เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแนวระนาบเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติงานและความรับผิดชอบต่อสาธารณะ. กรุงเทพมหานคร : ซีโน ดีไซน์.
- ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์. (๒๕๔๗). คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท.
- ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์. (๒๕๕๒). คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า และ มูลนิธิอาเซียน.
- สนธยา พลศรี. (๒๕๔๘). เครือข่ายการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- สนธยา พลศรี. (๒๕๕๖). การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.
- สมชาย สนั่นเมือง. (๒๕๔๔). โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- สมยศ นาวิการ. (๒๕๔๕). การบริหารแบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ :บรรณกิจ.
- สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐. (๒๕๕๑). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- สินธุ์ สโรบล. (๒๕๔๗). การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน. ประชาคมวิจัย.

สินาด ตริววรรณไชย, <https://prachatai.com/journal/๒๐๐๕/๐๑/๒๒๖๒>

สุทิพย์ อากาศโร (อบอุ่น). (๒๕๔๕). **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสาวนิตย์ ชัยมุสิก. (๒๕๔๒). **การบริหารโรงเรียนเป็นฐานเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษา.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บู๊คพ้อยท์.

อัมพร ชำรงลักษณะ บรรณาธิการ. (๒๕๕๖). **การบริหารปกครองสาธารณะ (Public Governance)**

การบริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุตสาหกรรมสาร. (๒๕๕๙). **สารสารส่งเสริมอุตสาหกรรม.** กรุงเทพฯ:กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม.

(๒) **ดัชนีนิพนธ์/สารนิพนธ์/รายงานการวิจัย**

จิราภรณ์ แก้วมณี. (๒๕๕๗). **แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามปรัชญาของ**

เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านหัวเขาจีน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต.

สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร

ชิตาวีร์ สุขคร. (๒๕๖๒). **การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทย.** วิทยาลัยสหวิทยาการ

สาขาวิชาปรัชญา การเมืองและเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์)

Vol.๑ Issue ๒ | July - December ๒๐๑๙ Journal of Sustainable Tourism

Development

ณรงค์ พลีรักษ์ และคณะ. (๒๕๕๙). **โครงการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตามแนวบูรพาทิศ.**

รายงานการวิจัย. คณะภูมิสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ณรรช หลักชัยกุล ฮาเรียนี เจ๊ะไซ๊ะ. (๒๕๖๒). **การบริหารแบบมีส่วนร่วมเชิงกลยุทธ์ของการ**

ท่องเที่ยวชุมชนบางปู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

วิทยาเขตปัตตานี

ดารณี พลอยจั่น. (๒๕๕๙). **ทุนทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าม้งกับกลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยว**

เชิงสร้างสรรค์. วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม,ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (๗) ม.ค. - มิ.ย.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (๒๕๖๗). **การมีส่วนร่วม : หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง,**

ภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นันทนิษฐ์ สมคิด. (๒๕๖๑). **แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี.** ดุษฎี

นิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย.

- ปัทมา สุภกาปัง. การมีส่วนร่วมของประชาชนชาวไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา : สภาพปัญหาและความท้าทายในอนาคต. วารสารสำนักวิจัยและพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบัน
- พระครูโพธิสุวรรณคุณ. (๒๕๖๒). **ทุนทางสังคม : แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชน ของชุมชนลาวโซ่ง ในจังหวัดสุพรรณบุรี.** วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ (พฤษภาคม ๒๕๖๒)
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (๒๕๓๖). **การจัดองค์กรประชาชน: เฉพาะกรณีของกรมการพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มนัส สุวรรณ. (๒๕๔๑). **การท่องเที่ยวกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สภาพสังคม -เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงใหม่.** รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. (๒๕๔๘). **การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มแม่น้ำโขง.** เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เมธธาวิมล พลโยธี. (๒๕๖๕). **แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.** วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๕
- รามณรงค์ นิลกำแหง. (๒๕๖๔). **การรับรู้ทุนทางวัฒนธรรม และการรับรู้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการกลับมาเยือนซ้ำของนักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัดนครราชสีมา.** รายงานการวิจัย,มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ศรีพร สมบุญธรรม. (๒๕๓๖). **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน.** จุลสารการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร:การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- สการินทร์ โพธิวาสวริน. (๒๕๓๖). **ผลกระทบทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่เปรียบเทียบกับระดับประเทศ .**วิทยานิพนธ์. (ศศ.ม.เชียงใหม่). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (๒๕๔๒). **สังคมและวัฒนธรรมไทย : ลักษณะการเปลี่ยนแปลงและวิทยาการวิจัย.** กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุธี วรประดิษฐ์. (๒๕๕๓). **การมีส่วนร่วมของชุมชนงานสารสนเทศสำนักงานส่งเสริมการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดตราด.** สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดตราด.

อรทัย กักผล และฉัตรระวี ปรีสุทธิญาณ. (๒๕๕๓). **บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า ๕๒ ด้าน ความโปร่งใสและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

อัญธิชา มั่นคง. (๒๕๕๘). **บทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนกรณีศึกษาชุมชนในตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา**. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา , สถานการณ์การท่องเที่ยวปี ๒๕๖๑ และแนวโน้มปี ๒๕๖๒, สืบค้น ๒๓ กันยายน ๒๕๖๓ , จาก https://www.mots.go.th/ewt_dl_link.php?nid=๑๑๒๗๓.

(๕) ภาษาอังกฤษ

Alter,Catherine, and Hage, Jerald. (๑๙๙๓). **Organization Working Together** ,(California : Sage.

Bourdieu,Pierre,TheFormsof Capital, In J. Richardson (Ed.) (๑๙๘๖). **Handbook of Theory and Research for theSociology of Education** ,New York: Greenwood.

Davis Keith. (๑๙๗๒). **Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior**, (New York : Mc Graw –Hill Book Co.

Erwin, Williams. (๑๙๗๖). **Participation Management : Concept, Theory and Implementation**, (Atlanta, Ga : Georgia State University Press,)

Godfrey K.B. and J. Clarke. (๒๐๐๐). **The Tourism Development Handbook : A Practical Approach to Planning and Marketing**, (London : Cassell.),p

Goldsmith , Stephen and William D. Eggers. (๒๐๐๔). **Governing by Networks : The New Shape of the Public Sector**, (Washington, D.C. : Brookings Institution Press.)

Helene Heyd and Andreas Neef. (๒๐๐๔). **International Food policy Research Institute** , D.C. ๒๐๐๖ (U.S.A. December).

Koontz & others. (๑๙๘๖). **Essential of management**, (New York : Mc Graw-Hill)

- Lee, T. H., and Jan, F. H. (၂၀၀၉). Can community-based tourism contribute to sustainable development? Evidence from residents' perceptions of the sustainability. *Tourism Management*,
- Murphy. (၁၉၉၂). **Tourism : A Community Approach**, (New York : Methuen)
- Putti Joseph M. (၁၉၉၈). *Management : A Functional*, (Singapore : Mc Graw-Hill)
- Smith Joanna and Priscilla Wohlsstatter. (၁၉၉၈). **Understanding the Different Faces of Partnering**, (California : Sage)
- Throsby, D. (၂၀၀၀). **The economics of cultural policy**. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- White, Alastair T. (၁၉၉၂). **The community A Discussion of the Agreement Community Participation, Current issue and Lesson Learned**, (USA. : The United Nations Childrens Fund)
- WHO and UNICEF. (၁၉၉၈). **Report of The International Conference on Primary Health Care**. (NewYork : N.P.Press)

ภาคผนวก ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ